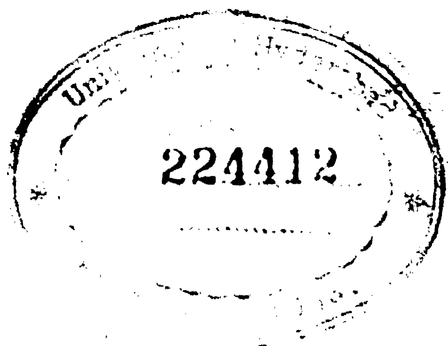

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the 'Vavilla' Press
Madras,—1940.

పీ ఠి క.

ఆంధ్ర భాష తత్సమ, తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్యములని నాలుగు తెగలుగలదిగ నున్నది. అందు మొదటి దగుతత్సమ భాషాపదముల యర్థపరిజ్ఞానమునకై యమరసింహకవివర్యునిచే రచింపఁబడిన నామలింగానుశాసనము మున్నగునిఘంటువు లపరిమితములుగా నున్నవి. కడపటి దగు గ్రామ్యభాష ప్రయోగార్హము గామిచే దానికి నిఘంటువు లక్కఱ లేక వాడుకలో నిలిచినది. ఇఁక దేశ్యతద్భవాత్మక మగునాంధ్రభాషకే ప్రత్యేక నిఘంటువు కావలసివచ్చినందున నట్టినిఘంటువుల నాంధ్రకవులు కొన్నింటిని వ్రాసిరి. వానిలోఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవి ఆంధ్రనామ సంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, తరువాతిది సాంబనిఘంటువు. వీనిలో మొదటిరెండుగ్రంథములను పెక్కండ్రు దివఱకు ననేక పర్యాయములు టీకలతోఁ జేర్చి ముద్రించిరి.

ఈకూర్పుయొక్క గొప్పమార్పు.

అయినను, నిఘంటువులకుఁ డీక వ్రాయుటయందు రెండు విషయములు ముఖ్యముగా గమనింపవలెను. ఒక్కటి, రూఢి పదములకుఁ దప్పఁ దక్కినవాని కవయవార్థముఁ దెలుపవలయును. రెండవది, ఆరూపములనిష్పత్తి చూపవలయును. ఈపద్ధతి ననుసరించియే అమరమునకు సుధ యను నొకవ్యాఖ్యానమును మహాపండితుఁ డగుభానుజీదీక్షితుఁడు రచించెను. అట్లే

యీ తెనుఁగు నిఘంటువులకును వ్రాసిన బాగుండునని తలంచి తద్భవములకెల్ల నవి యేసంస్కృతపదములనుండి వచ్చినవో యాపదములును గఠినస్థలంబులందు వ్యాకరణాంశములును ససూత్రోదాహరణంబుగాను వ్రాయఁబడినవి. గొప్పయభివృద్ధి యేమన, ఈనిఘంటువులు పద్యరూపముగా నున్నందునఁ గడపట అకారాద్యనుక్రమణిక శ్రమపడి యముల కొర్చి వ్రాయించి దీనితోఁ జేర్పఁబడినది. దానియుపయోగమునుగూర్చి చదువరులే తెలిసికొనఁగలరు. కాఁబట్టి యీగ్రంథము నాదరించి, దీనియందలి లోపములను దెల్పి, యిదియింకను వన్నెకువచ్చునట్లు చేయుటకును, ఇట్టిగ్రంథము లన్నియుఁ ద్వరలో నచ్చుపడుటకును భాషాభిమానులు ప్రోత్సాహము గలిగింతురుగాక యని కోరుచున్నాము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము పైడిపాటి లక్ష్మణకవిచే రచింపఁబడినది. ఈపైడిపాటిలక్ష్మణకవి కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఏకామ్ర మంత్రిపుత్త్రుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథాది నిష్టదేవతాప్రార్థనమునందు "శ్రీపతివంద్యుఁ" అని విశేషణము చేర్చియుండుటచే నితఁడు మహేశ్వరభక్తుఁడని తెలియుచున్నది. కావుననే తన గ్రంథమును కాశీవిశ్వనాథుని కంకితముచేసెను. ఈకవియొక్క కాలంబు నిర్ణయింప నొక్కయాధారంబైనను లేదు. అయినను, ఆంధ్రనామశేషము రచించిన అడిదము సూరయకవీంద్రుఁడు పీఠికయందు "ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని, కొన్ని తెనుఁగుమఱుఁగు లన్ని కూర్చి, యాంధ్రనామశేష మను పేరఁ జెప్పెద" నని చెప్పియుండుటచే, సూరనకవికి ముందటి

వాఁడయి యుండవలెను. అట్లయినచో నితఁడు పదునేడవ శతాబ్దాంతమున నున్నవాఁడని తోఁచుచున్నది.

ఆంధ్రనామశేషము.

ఆంధ్రనామశేషము అడిదము సూరకవి రచించెను. ఈ సూరకవితండ్రి బాలభాస్కరుఁడు. నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈ మహాకవి కవిజనరంజనము, రామలింగేశ్వరశతకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము అనునైదుగ్రంథములను రచించెను. ఈమహాకవి క్రీ. శ. 1750 సంవత్సరము మొదలు 1780 సంవత్సరమువఱకు నున్నట్లు కవిజీవితమువలనఁ దెలియుచున్నది.

శ్రీ ర స్తు.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము

స టీ క ము.

అవతారిక.— పైడిపాటి లక్ష్మణకవి యాంధ్రనామ సంగ్రహమనెడిగ్రంథమును రచింపఁబూని, తాను జేయఁబూనిన యీగ్రంథము నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందుటకై తన యిష్టదేవతా నమస్కారరూప మైనమంగళము నాచరించి, యిఁకమీఁదను గ్రంథకర్త లాదిని మంగళముఁ జేయుదురు గాక యనుతలంపుతో నామంగళమును బద్యరూపముగా గ్రంథారంభమునఁ జేర్చుచున్నాఁడు. రెండవ మూఁడవ పద్యములందుఁ గవి తనపేరును, గ్రంథనామమును, ఆగ్రంథ విషయములను, కృతిపతిని దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.—

క. శ్రీపతివంద్య విశాలా
శ్రీపతిని భజించి యిష్టసిద్ధులు వరుసఁ
బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి చెందినవేడ్కన్. 1

క. నతభక్తలోకరక్షా
రతికిం జంచత్కృపాతరంగితమతికిన్

శతమఖముఖసురనుతిసం
గతికిఁ మహిమోన్నతికిని గౌరీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగు పేళ్లరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామసంగ్రహ మనంగ
నమరుకృతిఁ బైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ సుజనహితుఁడ. 3

తా. పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రికుమారుఁడను, సజ్జనుల కిష్టుఁడను నైన పైఁడిపాటికవిలక్ష్మణుఁ డను నేను తలఁచినకోర్కులు నెఱవేఱుటకై శ్రీమహావిష్ణువుచేఁ బూజింపఁదగినవిశాలాక్షీపతి యగు కాశీవిశ్వేశ్వరుని ధ్యానించి, పిదప విఘ్నేశ్వరుని మహిమగలపాదములకు మ్రొక్కి మిక్కిలి సంతోషము నొందినవాఁడనయి, తన్ను మ్రొక్కెడుభక్తులను గాపాడుట యందు శ్రద్ధగలవాఁడును, దయారసముతోఁ గూడినబుద్ధిగలవాఁడును, దేవేంద్రుఁడు మొదలగు సకలదేవతలచేఁ జేయఁబడు నమస్కారముల నంగీకరించువాఁడును, విశేషమహిమ గలవాఁడునునైన కాశీవిశ్వనాథస్వామికి నంకితముగాఁ దెనుఁగుపేళ్లన్నియుఁ జేర్చి యాంధ్రనామసంగ్రహ మను గ్రంథము నొనర్చెదను (అని గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞచేయుచున్నాఁడు.)

అవ. గ్రంథకర్త తాను రచియింపఁదలఁచిన గ్రంథము నందలి పరిభాషను దెలుపుచున్నాఁడు:—

తే. దేవమానవస్థావరతిర్యగాఖ్య
వర్గ లొనరింతు నానార్థవర్గుఁ గూడ
వర్గములు గాఁగఁ గూర్తు నాహ్వాయములందు
నిడుదు వివరించునెడల సంస్కృతపదంబు. 4

తా. నేను రచింపఁబోవు ఆంధ్రనామసంగ్రహమందు దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అను నైదువర్గులను రచించెదను.

పర్యాయపదములన్నియుఁ దెలుఁగుపదములుగా నుండును. అర్థమును వివరించుటకై ఆపర్యాయపదములకుఁ దుదను సంస్కృతపదము నుంచెదను. (అని గ్రంథకర్త చెప్పెను.)

[దేవవర్గునందు దేవతలు, వారికి సంబంధించినవి చెప్పఁబడినవి. మానవవర్గునందు మనుష్యులు, వారికి సంబంధించినవి వివరింపఁబడినవి. స్థావరవర్గునందు కొండలు, చెట్లు మున్నగునచరములనుగూర్చి చెప్పఁబడినవి. తిర్యగ్వర్గునందు పశుపక్ష్యాదులకు సంబంధించినవానినిగూర్చి వివరింపఁబడినవి. నానార్థవర్గునందు ననేకార్థములయినపదములఁ గూర్చి వివరింపఁబడినవి.]

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి
శాలాక్షీప్రాణనాథ ! శతమఖముఖది
క్పాలాభీష్టద సమధిక
శీలా కాశీనివేశ ! శ్రీవిశ్వేశా. 5

తా. లక్ష్మీనాథుఁడగు విష్ణుచేతఁ గొనియాడఁ దగినవాఁడవును, కాశీవిశాలాక్షికి మగఁడవును, ఇంద్రాదిలోకపాలురకోర్కెల నీడేర్చువాఁడవును, గొప్పస్వభావముగలవాఁడవునైన కాశీపురియందు వెలయుచున్న యో విశ్వేశ్వరా! నీవు నాగ్రంథము నవధరింపుము (అని గ్రంథకర్త కృతిపతిని హెచ్చరించెను.)

దే వ వ ర్గు.

సీ. ముక్కంటి యరపదిమోముల వేలుపు
మినుసిగదయ్యంబు ! మిత్తిగొంగ
గట్టువిల్తుఁడు గఱకంఠుఁడు మిక్కిలి
కంటిదేవర బేసికంటివేల్పు
వలిమలల్లుఁడు మిన్ను ! వాఁకతాలుపు కొండ
వీటిజంగము గుజ్జువేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జక్కులఱేనిచెలికాఁడు
బూచులయెకిమీఁడు పునుకతాల్పు
తే. విసపుమేఁతరి జన్నంపువేఁటకాఁడు
బుడుతనెలతాల్పు వెలియాలపోతురౌతు
తోలుదాలుపు ముమ్మొనవాలుదాల్పు
నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు (నంధకవిపక్ష.). 6

టీ. ముక్కంటి=మూఁడు నేత్రములుగలవాఁడు, [బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యములు చూపట్టెడి. బాల. సమా. 22 సూ. చేత 'ముక్కంటి' యని యయ్యెను.] అరపదిమోములవేలుపు = ఐదుముఖములు గలదేవుఁడు, మినుసిగదయ్యంబు = ఆకాశము జుట్టుగాఁగలదేవుఁడు, మిత్తిగొంగ = మృత్యువునకు శత్రువు, [మిత్తి-ప్రకృతి. మృత్యువు] గట్టువిల్తుఁడు = మేరుపర్వతము ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, [బా. సమా. సూ. చూ. ముక్కంటి.] కఱకంఠుఁడు = నల్లని కుత్తుకగలవాఁడు, ["ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు" బాల. సంజ్ఞా. 23 సూ. చేత నిది యనింద్యగ్రామ్యము.] మిక్కిలికంటిదేవర = హెచ్చునేత్రములుగలదేవుఁడు, జేసికంటివేల్పు = మూఁడు నేత్రములుగల దేవుఁడు, [మూఁడు అనునది జేసిసంఖ్య] పలిమలల్లుఁడు = మంచుకొండయొక్క (హిమవంతునియొక్క) అల్లుఁడు, మిన్నువాఁకతాలుపు=[మిన్ను = ఆకసము, వాఁక= నది.] ఆకాశగంగను శిరస్సున ధరించువాఁడు, కొండవీటిజంగము = కైలాసపర్వతము నివాసముగాఁ గలభిక్షుకుఁడు, గుజ్జువేల్పుతండ్రి = పొట్టిదేవర యగు విఘ్నేశ్వరునిజనకుఁడు, పలరాజుసూడు = మన్మథునికిఁ బగతుఁడు, జక్కులఱేనిచెలికాఁడు = [జక్కులు = యక్షులు, వారికి ఱేఁడు కుబేరుఁడు, అతనికి స్నేహితుఁడు.] కుబేరునిస్నేహితుఁడు. బూచులయెకిమీఁడు = పిశాచములకు అధిపతి, పునుకతాల్పు = బ్రహ్మకపాలధారి, విసపుమేఁతరి = విషముదిన్నవాఁడు, జన్నంపువేఁటకాఁడు = దక్షునియాగము ధ్వంసముజేసినవాఁడు,

[విసము+మేఁతరి, జన్నము+వేఁటకాఁడు—కర్మధారయంబులందు మువర్ణము నకు పుంపులగు. బా. సంధి 32 సూ. చేతఁ బుంపుగాగమము.] బుడుతనెల తాల్పు=బాలచంద్రుని శిరంబునఁ దాల్చినవాఁడు, వెలియాలపోతురౌతు = తెల్లనియాఁబోతు నెక్కుయోధుఁడు, తోలుదాలుపు = వ్యాఘ్రచర్మమును ధరించువాఁడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు=మూఁడుమొనలుగల యాయుధమును (త్రిశూలమును) ధరించినవాఁడు, నాఁగక = అను ఈయిరువదిరెండును, అంధకవిపక్ష=అంధకాసురునికి శత్రుఁడా! భవత్ ఆఖ్యలు ఒప్పును = నీపే ళ్లగును. (ఈపద్యములోఁ జెప్పిన ౨౨ ను ఈశ్వరుని పేళ్లు.)

సీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ ♦ చుట్టుఁగైదువుజోదు
పచ్చవిల్తునితండ్రి ♦ లచ్చిమగఁడు
పులుఁగుతత్తడిరౌతు ♦ వలమురితాలుపు
వెన్నుఁడు కఱివేల్పు ♦ వెన్నదొంగ
నునుగాడ్పుదిండిపానుపుసఁ బండెడు మేఁటి
బమ్మదేవరతండ్రి ♦ తమ్మికంటి
పదివేసములసామి ♦ పసిఁడిపుట్టముదాల్ప
కల్తునెచ్చెలి తరిఁగట్టుదారి
తే. యాలకాఁపరి ప్రేఁతలమేలువాఁడు
పాలకడలల్లుఁడును బక్కిఁడాలుఁడేఁడు
తేయుఁబవలును జేయుకన్దోయివాఁడు
మామమామన హరి యొప్పు ♦ (శ్రీమహేశ). 7

టీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ = రాక్షససమూహములకు శత్రువు, చుట్టుఁ

() మూలములో నీకుండలమున నుంచఁబడిన పదములు పర్యాయపద ములయర్థములకు సంబంధపడ వని యెఱుఁగుఁడు.

గైదువుజోదు=గుండ్రనియాయుధమును (సుదర్శనమును) దాల్చు వీరుఁడు. [చుట్టు+కైదువు-చుట్టుఁగైదువు. సమాసమున నుదంతస్త్రీసమంబులకుఁ బరుష సరళములు పరము లగునపుడు నుగాగమంబగు. బా. సంధి. 24 సూ. యోధ శబ్దమునకు వికృతి-జోదు.] పచ్చవిల్తునితండ్రి=పచ్చనివిల్లు గలమన్మథునికిఁ దండ్రి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మికి భర్త, [లక్ష్మి. వికృ. లచ్చి.] పులుఁగుతత్తడి రౌతు=గరుడవాహనము నెక్కెడి వీరుఁడు, వలమురితాలుపు=పాంచజన్య మనుశంఖమును ధరించువాఁడు, వెన్నుఁడు=[విష్ణుశబ్దభవము] అంతటవ్యాపించు వాఁడు, కఱివేల్పు=నల్లనిమేనిచాయ గలదేవుఁడు, వెన్నదొంగ=(కృష్ణావ తారంబున గోపికలయిండ్లయందు) వెన్న నపహరించినవాఁడు, * నునుగాడ్పు దిండిపానుపునఁ బండెడుమేటి = మృదువైనవాయువును భక్షించెడు శేషతల్పమునందుఁ బరుండు దొర, బమ్మదేవరతండ్రి=బ్రహ్మదేవునికిఁ దండ్రి, తమ్మికంటి = కమలములఁబోలు కన్నులు గలవాఁడు, పదివేసములసామి = దశావతారము లెత్తిన దేవుఁడు, [సామి-ప్రకృ. స్వామి. వేసము-ప్రకృ. వేషము.] పసిఁడిపుట్టముదాల్పు=పీతాంబరము ధరించినవాఁడు, కఱ్ఱినెచ్చెలి= అర్జునునకు ముఖ్యస్నేహితుఁడు, [నెఱ+చెలి=నెచ్చెలి.] తరిగట్టుదారి=కవ్వపుఁ గొండను (మందరపర్వతమును) మోసినవాఁడు, ఆలకాపరి = పసులను మేపినవాఁడు, [ఆవు-బహు. ఆవులు-లేక ఆలు-బహువచనము పరంబగు నపు డావుప్రభృతులతుదియక్షరంబులకు లోపం బగు బా. అచ్చి. 21 సూ. చేత ఆవుశబ్దమున కంత్యవర్ణలోపము.] వ్రేతలమేలువాఁడు = గోపికాస్త్రీ లను రక్షించువాఁడు, పాలకడలల్లుఁడు = లక్ష్మీదేవికిఁ దండ్రి యైనక్షీరసము ద్రున కల్లుఁడు, పక్కిడాలు ఱేఁడు = గరుడధ్వజము గలవాఁడు, రేయుఁ బవలును జేయుకన్దోయివాఁడు=నిశాకరదినకరులు (చంద్రసూర్యులు) నేత్ర

* 'నునుగాలిమేఁతపానుపునఁ బండెడిదొర' అని పాఠాంతరము.

ములుగాఁ గలవాఁడు, *మామమామ=మామయగుసముద్రమునకు మామ—అనఁగ (శ్రీమహేశా) హరి ఒప్పును. ఈ ౨౨ పదములును విష్ణువుపేళ్లు.

సీ. పక్కిడాల్వేలుపు బొక్కిలిపసిబిడ్డఁ
డంచతేజీనెక్కి యాఁడురౌతు
మనెడుప్రొద్దులనొసళ్లనువ్రాయుదేవర
చదువులవేలుపు జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలువుండురాయఁడు
నిక్కపుజగమేలు నేర్పుకాఁడు
కడుపుబంగారుబొక్కసముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరముతిండి పోతుతండ్రి
ఆ. నలువ తమ్మిచూలి నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పుపెద్ద పలుకువెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన విధాతనామములొప్పు
(నఘవినాశ యీశ యభ్రకేశ.) 8

టీ. పక్కిడాల్వేలుపు బొక్కిలి పసిబిడ్డఁడు = గరుడధ్వజుఁడైన విష్ణువు యొక్క నాభికమలంబునందుఁ బుట్టినచిన్నబిడ్డఁడు, అంచతేజీనెక్కియాఁడు రౌతు = హంసవాహనారూఢుఁడు, మనెడుప్రొద్దులనొసళ్లను వ్రాయు దేవర = మానవులజీవితకాలమును మోములందు వ్రాసెడువేల్పు, చదువుల వేలుపు=విద్యలకుఁ బ్రభువు, జన్నిగట్టు=యజ్ఞోపవీతమును దాల్చినవాఁడు, తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలువుండురాయఁడు = తెల్లనితామరపువ్వు అనెడుసింహా

---

*మామమామ యెట్లనఁగా - లక్ష్మీదేవి సముద్రమునఁ బుట్టినదిగనుక విష్ణువునకు సముద్రుఁడు మామ యయ్యె. విష్ణుఁడు తనపాదములందుఁ బుట్టిన గంగను సముద్రున కొసఁగుటచే సముద్రమునకుఁ దాను మామ యయ్యె.

సనమందుఁ గూర్చుండుప్రభువు, నిక్కపుజగమేలు నేర్పుకాఁడు=సత్యలోకమును బాలించెడిప్రభువు, కడుపుబంగారుబొక్కసముఁ జేసినమేటి=హిరణ్యగర్భుఁడు, పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి = జగడమే యాహారముగాఁ గలిగిననారదునికిఁ దండ్రి, నలువ=నాలుగునోళ్లుగలవాఁడు, [నాలుగుజాతులుగలవాఁడు-నలువ. బహువ్రీహి...బా. సమా. 22 సూ. చేత సమాసాంతకార్యము గలిగినది.] తమ్మిచూలి=విష్ణునాభికమలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబులవేల్పు=చతుర్ముఖుఁ డగుదేవుఁడు, వేల్పుపెద్ద=దేవతలకుఁ బెద్దవాఁడు, పలుకువెలఁదిమగఁడు = వాక్కులదేవి యగుసరస్వతీదేవికి భర్త, తాత = పితామహుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.] ఈ ౧౬ ను బ్రహ్మదేవునిపేళ్లు.

తే. గట్టురాయనిపట్టి ముక్కంటివెలఁది
యేనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుదంట
సామిసామేనిఁ జేకొన్న చాన జగము
తల్లి యన గౌరి పేళ్లొప్పు (ధరసుమేశ). 9

టీ. గట్టురాయనిపట్టి=పర్వతరాజగుహిమవంతునికూఁతురు, ముక్కంటివెలఁది = త్రినేత్రునిభార్య, ఏనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుడంట = ఏనుఁగులకు విరోధి యైనసింహము నెక్కెడు ధీరురాలు, సామిసామేనిఁ జేకొన్నచాన= భర్తయొక్క యర్ధాంగమును గ్రహించినయాఁడుది, [సామేను=సగము దేహము.] జగముతల్లి = లోకముయొక్కతల్లి-అను ఈ ౫ ను పార్వతికిఁ బేళ్లు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు పచ్చవిల్తు
తల్లి కఱివేల్పునిల్లాలు తల్లితల్లి
కడలికూఁతురు సిరి లిబ్బిపడఁతి తమ్మి
యింటిగరిత తన శ్రీయొప్పు (మృగధరాంక.) 10

టీ. లచ్చి [లక్ష్మీశబ్దభవము.] కలుములజవరాలు=సంపదలుగలయాఁడుది, పచ్చవిల్తుతల్లి=మన్మథునితల్లి, కఱివేల్పునిల్లాలు = విష్ణుపత్ని, తల్లితల్లి=తల్లి

యైనగంగకుఁ దల్లి, కడలికూఁతురు = సముద్రునికూఁతురు, సిరి [శ్రీశబ్ద భవము], లిబ్బిపడఁతి=నిధులం దుండుదేవత, తమ్మియింటిగరిత=కమలానివాసిని యగునాఁడుది-అను నీ ౯ యు లక్ష్మికి నామములు.

క. తలవాఁకిటను మెలంగెడు
పొలఁతుక పలుకులవెలంది ౹ పొత్తముముత్తో
నలువపడఁతి కలుములపై
దలికోడ లనంగఁ బరఁగు ౹ (ధర) వాణి (శివా). 11

టీ. తలవాఁకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక = శిరస్సునకు ద్వారమైన నోటి యందు సంచరించెడు స్త్రీ, పలుకులవెలంది = వాక్కులకధిదేవత యగు పడుచు, పొత్తము ముత్తో=పుస్తకములందు వెలయునట్టి ముత్తైదువ, నలువ పడఁతి=బ్రహ్మదేవునిభార్య, కలుములపైదలికోడలు=సంపద కధిదేవత యగు లక్ష్మీదేవికిఁ గోడలు. [లక్ష్మీపుత్త్రుఁడు బ్రహ్మ; లక్ష్మికిఁ దనకొడుకుభార్య యగుటచేఁ గోడలు.] ఈ ౫ ను సరస్వతికిఁ బేళ్లు.

సీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు పని
చెఱుపులవొర చేటచెవులవేల్ప
వంకరతొండంబు ౹ వాఁ డేనుఁగుమొగంబు
దేవర పాఁపజంనెములమేటి
మ్రొక్కువారలపనుల్ ౹ చక్కఁజేసెడుసామి
గఱికపూజల మెచ్చుగబ్బివేల్పు
ముక్కంటిపండుల ౹ మెక్కెడితిండీఁడు
ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి
ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు ౹ పిళ్లారి కుడుముల
తిండికాఁడు కొక్కుతేజిరౌతు

గుజ్జువేలు పొంటి।కొమ్ముదేవర వెన
కయ్య యన వినాయ।కాఖ్య (లీశ). 12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు = గంగాపార్వతుల కిద్దఱకుఁ బ్రేమంపుఁ బుత్త్రుఁడు, పనిచెఱుపులదొర=కార్యవిఘాతము చేయుదేవుఁడు, చేటచెవుల వేల్పు=చేటలవలె వెడల్పయినచెవులు గలదేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁడు= వంకరగా నుండుతొండము గలవాఁడు, ఏనుఁగుమొగంబుదేవర = గజవక్త్రము గలదేవత, పాఁపజందెముల మేటి = పాములే యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చు ప్రభువు, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి=తన్నుఁ గొల్చువారి కార్యము లనుకూలపఱచు దేవుఁడు, గఱికపూజల మెచ్చు గబ్బివేల్పు = గఱికపూజకు మెచ్చుకొనెడుగొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కెడి తిండీఁడు = టెంకాయలను దినెడువాఁడు, ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి= త్రినేత్రుఁ డగునీశ్వరునికి మిక్కిలి యిష్టుఁ డగు కుమారుఁడు, పెద్దకడుపు వేల్పు = లంబోదరుఁ డగుదేవుఁడు, పిళ్లారి, కుడుములతిండికాఁడు=కుడుములు దినువాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు = మూషకవాహనము నెక్కుదేవుఁడు, గుజ్జువేలుపు=పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర=ఒకదంతము గలదేవుఁడు, వెనకయ్య-ఈ ౧౨ ను వినాయకుని పేళ్లు.

సీ. పెనుఁబాఁపకవణంబు। దినువారువమురౌతు
గట్టులయెకిమీని।పట్టిపట్టి
తెల్లుచూ లార్గురు।తల్లులకొమరుండు
గాడుపుసంగడి।కానికొడుకు
పుంజుదాలుపు వేలు।పులతేనిదళవాయి
జంటముమ్మోముల।దంటవేల్పు
కొంచగుబ్బలి వ్రక్క।లించినబలుదిట్ట
రెండాఱుచేతుల। దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁక పేరిటి వెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య వెనుకవాఁడు
కొమరుసామి సేనాని కొమరుమిగులు
(విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశ). 13

టీ. పెనుఁబాపకవణంబుఁ దినువారువముతౌతు=గొప్పసర్పము లనెడు కబళమును మ్రింగునట్టి నెమ్మినెక్కు యోధుఁడు (మయూరవాహనుఁడు), గట్టులయెకిమీసిపట్టిపట్టి = పర్వతరాజపుత్త్రి యగు పార్వతికిఁ బుత్త్రుఁడు, జెల్లుచూలు = జెల్లునందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు = షట్కృత్తికలకుఁ బుట్టినవాఁడు, గాడుపుసంగడికానికొడుకు = వాయు సఖుఁడగు అగ్నికిఁ బుత్త్రుఁడు, పుంజుదాలుపు = కోడిపుంజు ధ్వజమునందు ధరించినవాఁడు, వేలుపులజేనిదళవాయి = ఇంద్రుసిసేనాధిపతి, జంటముమ్మోములదంటవేల్పు = ఆఱుముఖములు గలదేవతోత్తముఁడు, కొంచగుబ్బలిప్రక్కలించినబలుదిట్ట = క్రౌంచపర్వతంబును బగులఁగొట్టిన బలవంతుఁడు, రెండాఱుచేతులదండిమగఁడు= పండ్రెండుచేతులు గలధీరుఁడగుపురుషుఁడు, [రెండాఱులు=పండ్రెండనియర్థము. ఇట్లె, జంటముమోములు=రెండుమోములు, ఆఱు అని యర్థము.] వేలుపుల మూఁకపేరిటివెలఁదిమగఁడు = దేవసేనయను కాంతకు భర్త, [వేలుపులమూఁక అనఁగా దేవసేన అని సంస్కృతమున పర్యాయపదము. పద, తదర్థములకు నభేదము.] వేల్పుగమికాఁడు=దేవతలసేనాధిపతి, వెనకయ్య వెనుకవాఁడు= వినాయకునితమ్ముఁడు, కొమరుసామి=[కుమారస్వామిశబ్దవికృతి.] ఈ ౧౪ ను కుమారస్వామికిఁ బేళ్లు.

సీ. అలరువిల్తుండు కపున్నలవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చక్కెరవింటివాఁడు
చెఱకువిల్కాఁడు కెంజిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చవిల్తుఁ డించు

విల్లుదాలుపు తుంటవిలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కాఁడును జమిలిముక్కాలినారి
విలుకాఁడు చౌవంచములుకులుగలదంట
రాచిల్కనెక్కెడు రాయరౌతు
తే. మీను మొసలిసిడంబుల మేటి చంద
మామయల్లుఁడు వలరాజు మరుఁడు లచ్చి
కొమరుఁ డనుపేళ్ల నొప్పును గుసుమధన్వి
(విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశ). 14

టీ. అలరువిల్తుండు = పుష్పములు ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, కన్నుల విల్తుఁడు=గణపులధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు = తియ్యనిధనుస్సు గలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు = పంచదార నొసఁగు ధనుస్సుగలవాఁడు, చెఱకువిలుకాఁడు = చెఱకుగడ ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, కెంజిగురుల విల్తుఁడు = ఎఱ్ఱనిచిగుళ్లు విల్లుగాఁగలవాఁడు, [కెంపు+చిగురు - ప్రాతాదిగనుక నాద్యక్షరశేషము, కెం+చిగురు = అనుస్వారము, ద్రుతతుల్యముగాన పరుషమునకు సరళాదేశము. కెంజిగురసియాయెను]. వెడవిల్తుఁడు=చులకని ధనుస్సుగలవాఁడు, పచ్చవిల్తుఁడు = పచ్చనిధనుస్సు గలవాఁడు, ఇంచువిల్లు దాలుపు=చెఱకుగడ ధనుస్సు ధరించువాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు=చెఱకుతుంట విల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు=తియ్యనివిల్లుగలవాఁడు, జమిలిముక్కాలి నారివిలుకాఁడు = ఆఱుకాళ్లు గలపురుగులు (తుమ్మెదలు) అల్లెత్రాడుగాఁ గలధనుస్సుగలవాఁడు, [జమిలిముక్కాళ్లు=రెండుమూళ్ల కాళ్లు. ఆఱుకాళ్లు] చౌవంచములుకులు గలదంట = ఐదుబాణములు గలయోధుఁడు, రాచిల్కనెక్కెడురాయరౌతు=శ్రేష్ఠమగు చిలుక నెక్కెడు మేటివీరుఁడు, మీను మొసలిసిడంబులమేటి = చేఁపలు మొసళ్లు ధ్వజమునందుఁ గలదిట్టరి, చంద మామయల్లుఁడు = చంద్రుని కల్లుఁడు, వలరాజు = ప్రేమలకు నధిపుఁడు,

మరుఁడు, (స్మరశబ్దభవము.] లచ్చికొమరుఁడు=లక్ష్మీదేవియొక్క పుత్త్రుఁడు - అను నీ ౧౯ యును మన్మథుని పేళ్లు.

సీ. చలువలఱేఁడు వెన్నెలఱేఁడు రేఱేఁడు
  జాబిల్లి రేవెల్గు ♦ చందమామ
తమ్ములపగవాఁడు ♦ కమ్మవిల్తునిమామ
  కలువలఱేఁడు పాల్కడలిపట్టి
జక్కవకవవిప్పు ♦ ముక్కంటితలపువ్వు
  చుక్కలదొర ప్రొద్దుజోడుకోడె
తపసికన్పాప బిత్తరిజింకతాలుపు
  కలివేల్పుడాకన్ను ♦ కడలివెన్న
తే. పంటపైరులయెకిమీఁడు ♦ జంటదంట
  చౌకములపాల్ల తెలిముద్ద ♦ చలివెలుంగు
  వేలుపులబువ్వ చీఁకటివేరువిత్తు
  నెల యనఁగఁ జంద్రు పేళ్లొప్పు ♦ (నీలకంఠ). 15

టీ. చలువలఱేఁడు = చల్లఁదనము గలరాజు, వెన్నెలఱేఁడు = వెన్నెల కధిపతి, రేఱేఁడు = నిశానాథుఁడు, జాబిల్లి = (జాను+బిల్లి) అందమైన బింబము, రేవెల్గు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చందమామ, (చంద్రమస్ శబ్దభవము.) తమ్ములపగవాఁడు = కమలములకు విరోధి, కమ్మవిల్తుని మామ = మన్మథునికిమామ, కలువలఱేఁడు = ఉత్పలములకు రాజు, పాల్కడలిపట్టి = క్షీరసముద్రునిపుత్త్రుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకమిథునమును వియోగపఱచువాఁడు, (రాత్రిపూఁట చక్రవాకదంపతులు గలసి యుండవు.) ముక్కంటితలపువ్వు = ఈశ్వరునిశిరోభూషణ మయినవాఁడు, చుక్కలదొర=నక్షత్రములకురాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె=సూర్యునితో సమానుఁడగు వీరుఁడు, తపసికన్పాప = అత్త్రిమునీంద్రునియొక్క నేత్రమునఁ బుట్టినచిన్నవాఁడు, బిత్తరిజింకతాలుపు = సొగసైనమృగంబునుదాల్చినవాఁడు,

కఱివేల్పుడాకన్ను = విష్ణువుయొక్క యెడమనేత్రము, కడలివెన్న = సముద్రమునందలివెన్న, (పాలసముద్రము చిలుకునప్పుడు పుట్టుటచేత వర్ణమునుబట్టి వెన్న యని చెప్పఁబడియె.) పంటపైరుల యెకిమీఁడు = సస్యములకు రాజు, జంటపంటచౌకములపాళ్లు తెలిముద్ద = పదునాఱు కళలుగల తెల్లనిబింబము. [జంట = రెండు, పంట = రెండు, చౌకము = నాలుగు, రెండు రెండులు నాలుగు-నాలుగునాలుగులు పదునాఱు] చలివెలుంగు = చల్లనికిరణములు గలవాఁడు, వేలుపులబువ్వ = దేవతల కాహారమైనవాఁడు, చంద్రుని కళలలో 15 కళలను దినదిన మొక్కొక్కదేవత పానము సేయుచున్నదని శ్రుతి.] చీఁకటివేసవిత్తు = చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, నెల-అను నీ ౨౪ ను చంద్రుని పేళ్లు.

సీ. వెన్నునివలకన్ను ♦ వేఁడివేలుపు ప్రొద్దు
తోవలరాయిడికాఁడు ♦ పవలునేయు
వేలుపు పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు
వేఁడివెలుంగు రేగెల్లుజోడు
జంటాఱుమేనులసామి చీఁకటిగొంగ
యొజ్జనివేలుపు ♦ నివముసూడు
చదలుపూనికము ప్రాఁజదువులపెట్టియ
యేడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోదు
ముద్వేలుపులయిక్క ♦ మ్రొక్కులదేవర
గాములఱేఁడు జక్కవలఱేఁడు
వేయిచేతులఱేఁడు ♦ వెలుఁగులయెకిమీఁడు
చెయువులసాకిరి ♦ చాయమగఁడు
తే. మింటితెరువరి తమ్మివాల్గంటిమగఁడు
పోరనీల్గెడు మొనగాండ్రపోవుదారి

జగముచుట్టంబు జమునయ్య • జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపే ళ్లొప్పు • (నాగభూష).   16

టీ. వెన్నునిపలకన్ను=విష్ణువుయొక్కకుడికన్నైనవాఁడు, వేఁడివేలుపు=తైక్ష్ణ్యముగలదేవుఁడు, ప్రొద్దు, [బ్రధ్నశబ్దభవము.] తామరలరాయిడికాఁడు = కలువలకువిరోధి, పవలుసేయువేలుపు = దినకరుఁడు, పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు = పచ్చగుఱ్ఱములనెక్కెడిరౌతు, వేఁడివెలుంగు = వేఁడికిరణములుగలవాఁడు, రేవెల్గుజోడు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుచంద్రునికి సహాయుఁడు, జంటాఱు మేనులసామి = ద్వాదశాత్ముఁడు, చీఁకటిగొంగ = చీఁకటిని బోఁగొట్టుదేవుఁడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు = ఎఱ్ఱనిదేహముగలదేవుఁడు, ఇవముసూడు = మంచునకుశత్రువు, చదలుమానికము = ఆకాశమునకు రత్నము, ప్రాఁజదువులపెట్టియ = వేదములకునికిపట్టు, ఏడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోదు, మువ్వేలుపులయిక్క = త్రిమూర్తులకుఁదావరమైనవాఁడు, మ్రొక్కులదేసర = నమస్కారములకుఁ బ్రియుఁడయినదేవుఁడు, గాములఱేఁడు = గ్రహములకురాజు, జక్కవలఱేఁడు = చక్రవాకములకధిపతి, వేయిచేతులఱేఁడు = సహస్రకిరణుఁడు, వెలుఁగులయొకిమీఁడు = వెలుతురుకన్నిటికిఁ బ్రభువు, చెయువులసాకిరి = కర్మలకు సాక్షిభూతుఁడు, చాయమగఁడు = ఛాయాదేవికిఁ బెనిమిటి, మింటితెరువరి = ఆకాశమునఁదిరుగుబాటసారి, తమ్మివాల్గంటిమగఁడు = పద్మిని యనుకాంతకు నాథుఁడు, పోరనీల్గెడు మొనగాండ్రుసోఁపుదారి = యుద్ధమునఁ జచ్చినవీరులు స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుమార్గమైనవాఁడు, (యుద్ధమునఁజచ్చిన వీరులును, యోగులును సూర్యమండలమును భేదించికొని స్వర్గమునకుఁ బోవుదురని శ్రుతి.) జగముచుట్టంబు = లోకబాంధవుఁడు, జమునయ్య = యమునకుఁదండ్రి, జగముకన్ను=లోకమునకునేత్రము-అను నీ ౨౯ యును సూర్యునికి నామములు.

సీ. చట్టుపల్ దెగగట్ల • గొట్టెడుజెట్టి నూ
అంచులవాలు చేమించుజోదు

దుగబోట్లపిఱిఁది యైదుకనుంగవలవేల్పు
పాఱుతపసియింటిపంచకోడి
యొడలిచూపాడయఁ డెక్కుడుమొగుల్గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు
తెల్లయేనుఁగు నెక్కి తిరిగెడుదొర తూర్పు
మాగానియేలెడుమణియకాఁడు
తే. జమిలిచౌవంచపదులు జన్నములు సేసి
నట్టివేలుపు సోమాసి పెట్టుఁజెట్టు
పొట్టితమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు
నాఁగ నింద్రునిపేళ్లొప్పు (నాగభూష). 17

టీ. చట్టుపల్ దొగట్లుగొట్టెడుజెట్టి = పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను ఛేదించినదిట్టరి, నూఱంచులవాలుచేమించుజోదు=నూఱంచులు గలవజ్రాయుధమును జేతఁదాల్చినయోధుఁడు, దుగబోట్లపిఱిఁదియైదుకనుఁగవలవేల్పు = సహస్రనేత్రుఁడు, [దుగబోట్లపిఱిఁదియైదు అనఁగా ఐదు నూఱులు = రెండుసున్నలువెనుకఁగలఐదు = 500, వానికవలు=వానిజత-500×2=1000వేయి.] పాఱుతపసియింటిపంచకోడి = గౌతమునియాశ్రమంబునఁ గోడిరూపము నెత్తినవాఁడు, ఒడలిచూపాడయుఁడు = దేహమంతయుఁ గన్నులుగలదొర, ఎక్కుడుమొగుల్గలప్రోడ = మేఘములె వాహనములుగాఁ గలనేర్పుకాఁడు, (ప్రౌఢ-వికృ. ప్రోడ.] నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు = నిక్కుచెవులవాహనమును (ఉచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱమును) ఎక్కునట్టిదిట్టరి. తెల్లయేనుఁగునెక్కి తిరిగెడుదొర = ఐరావతమనుగజమునెక్కి సంచరించెడుప్రభువు, తూర్పుమాగానియేలెడు మణియకాఁడు = తూర్పుదిక్కును పాలించెడియుద్యోగస్థుఁడు, జమిలిచౌవంచపదులు జన్నములు సేసినట్టి వేలుపు = నూఱుయాగములుచేసిన దేవుఁడు, [జమిలి = రెండు, చౌపంచ = ఐదు, రెండుఐదులు=పది, పదిపదులు= నూఱు.] సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు = సోమయాజులపాలిటికల్పవృక్షము, పొట్టి

తమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు=వామనుని దమ్మునిగ గలవాఁడు-అను నీ ౧౭ ను ఇంద్రుని పేళ్లు.

ఆ. నీరుపాప గాలి ౯ నెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పుఁ ౯ దెరువుజాడ
యంటరానివేల్పు ౯ జంటమోములసామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు ౯ ననలుఁ (డీశ). 18

టీ. నీరుపాప=నీటియందుఁబుట్టిన బిడ్డఁడు, గాలినెచ్చెలి = వాయుసఖుఁడు, అన్నింటితిండికాఁడు = సర్వభక్షకుఁడు, కప్పుఁదెరువుజాడ=నల్లని మార్గము కలవాఁడు (కృష్ణవర్త్మ), అంటరానివేల్పు = తాఁకుటకు వీలుపడని దేవుఁడు, జంటమోములసామి = రెండుముఖములు గల వేలుపు, అగ్గి [అగ్ని శబ్దభవము.] ఈ ౭ ను అగ్నిహోత్రుని నామములు.

తే. జమునసైదోడు పెతరులసామి జముఁడు
ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు ౯ పోతుజక్కి-
నెక్కియాడెడుబలురాతు ౯ దక్కిణంపు
సామి యన నంతకుం డొప్పు ౯ (శ్రీమహేశ). 19

టీ. జమునసైదోడు=యమునకుఁ దోఁబుట్టినవాఁడు, పెతరులసామి= పితృదేవతలకుఁ బ్రభువు, జముఁడు, [యముఁడు - వికృ. జముఁడు.] ప్రొద్దుకొమరుఁడు=సూర్యునికొడుకు, గుదెతాల్పు=గుదెను ధరించినవాఁడు, పోతుజక్కినెక్కియాడెడుబలురాతు = దున్నపోతు నెక్కెడిబలిమిగలదిట్టరి, దక్కిణంపుసామి=దక్షిణదిశ నేలువాఁడు-ఈ ౭ ను యమునినామములు.

ఆ. పూలతేఁడు సోఁకుమూఁలకతేఁడు రే
ద్రిమ్మరీఁడు పొలసు ౯ దిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల ౯ ద్రావువాఁ డనఁగను
నిరృతిపేళ్లు నెల్లు ౯ నీలకంఠ. 20

టీ. మూలజేఁడు=నిరృతిమూల కధిపతి, సోఁకుమూఁకలజేఁడు=రాక్షసులసేనలకు రాజు, రేద్రిమ్మరీఁడు =రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, పొలసు దిండిపోతు = మాంసమును దినువాఁడు, రక్కసుండు [రాక్షసశబ్దభవము.] నల్లద్రావువాఁడు=రక్తపానము చేయువాఁడు-ఈ ౬ ను నిరృతికిఁ బేళ్లు.

ఆ. మేటినీరుచూలి । మెయితాలుపులసామి
వల్లెత్రాడుదాల్పు । నీళ్లరాయఁ
డేటిబోఁటిమగల । యొకిమీఁడు పడమటి
దొర యనంగఁ నొప్పు । వరుణుఁ (డీశ). 21

టీ. మేటినీరుచూలిమెయితాలుపులసామి=విస్తారజలము గలసముద్రమునందుఁ బుట్టినదేహములు గలజలజంతువులకు ఱేఁడు, వల్లెత్రాడుతాల్పు=పాశమనెడు ఆయుధముఁ దాల్చినవాఁడు, నీళ్లరాయఁడు=రసాధిపతి, ఏటిబోఁటిమగలయొకిమీఁడు=నదులకుభర్తలైన సముద్రములకు రాజు, పడమటిదొర=పడమటిదిక్కు నేలెడిరాజు - ఈ ౬ ను వరుణునికిఁ బేళ్లు.

సీ. వడిగలజింకతత్తడి నెక్కునెఱరౌతు
మేటిపాములమేఁత । నీటితాత
యొడలితాల్పులపిండు । కుసు రగుబలియుండు
సోఁకుదయ్యము మింటిచూలి గాలి
కరువలి తెమ్మెర । గాడ్పు పయ్యెర యొంటి
మ్రాఁకులపెనుముప్పు । మబ్బువిప్పు
సురటివీవులఁబుట్టు । సుడిగొట్టు చలినట్టు
బక్కవారలపెనుబాద యీఁద
తే. అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని । నిబ్బరంపు
దెబ్బపోఁకల నలయిక । ప్రబ్బుబోంట్ల

గబ్బిగుబ్బలచెమటల । యుబ్బడంచు
గబ్బినాఁ జను మారుతాఖ్యలు (మహేశ). * 22

క. మరుదాఖ్య లొప్పుచుండును
ధర వినుచూలి యన సోఁకుఁడయ్య మనం బ
య్యెర యన గొ ట్టన నీఁ దనఁ
గరువలి యనఁ దెమ్మె రనఁగ । గాలి యనంగన్. 23

టీ. వడిగలజింకత్తడిసెక్కు సెఅరౌతు=వేగముగల లేడి యనువాహనము సెక్కెడి నేర్పరి యగునిట్టిరి, నేటిపాములమేఁత = శ్రేష్ఠములగు పాములకు ఆహారమైనవాఁడు, నీటితాత = ఉదకములకుఁదాత, ఒడలితాల్పుల పిండు కుసు రగు బలియుండు = దేహధారులకు ప్రాణమైనబలిమి గలవాఁడు, సోఁకుడయ్యము = స్పర్శగుణముగలదేవుఁడు, మింటిచూలి = ఆకాశంబునఁ బుట్టినవాఁడు, గాలి కరువలి తెమ్మెర గాడ్పు పయ్యెర ఒంటిమ్రాఁకుల పెనుముప్పు = ఒంటరిగానున్నచెట్లకు మిక్కిలిబాధగలిగించునది, మబ్బువిప్పు = మబ్బులను జెదరఁగొట్టునది, సురటివీవులఁబుట్టు = సురటివీచుటచేఁ బుట్టినది, సుడిగొట్టు = గుండ్రముగా వీచునది, చలినట్టు = శీతమున కునికిపట్టయినది, బక్కవారలపెనుబాప = కృశించినవారికి మిక్కిలి బాధాకరుఁడు, ఈఁద, అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని నిబ్బరంపు దెబ్బపోటుల నలయిక ప్రబ్బు బోంట్ల గబ్బిగుబ్బల చెమటల యుబ్బడంచు గబ్బి = ఆశ్చర్యకరములై మన్మథునిబాణముల ప్రహారమువలన నలఁతనొందిన యువతులయొక్క గొప్ప

* ఈసీసపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన పర్యాయపదములనే వెనుకటి కందమునందును జెప్పినాఁడు. ఏవో రెండుపదములు మాత్రము చేర్పఁబడినవి. అవి కేవలపద్యపూరణార్థము చేర్పఁబడినవి గాన మరల వాసిని అర్థమునందు వ్రాయలేదు. కాఁబట్టి పర్యాయపదములు ౨౧ అనుట సరి. అందును ఒక దీర్ఘసమాసపద మొక్కటి కానఁబడుచున్నది. అది పర్యాయపద మనుట యుక్తముగాఁ దోఁచలేదు. పాదపూరణార్థమనియే చెప్పవచ్చును.

స్తనములమీఁది యెక్కువచెమటఁ బోఁగొట్టునేర్పరి, వినుచూలి = ఆకాశమునఁ బుట్టినదేవుఁడు, గొట్టు-ఈ ౨౧ యును గాలికిఁ బేర్లు.

క. ముక్కంటియనుఁగుజెలి వడ
చక్కలిక *చాగకాఁడు జక్కులదొర బల్
రొక్కమెకిమీఁడు మానిసి
నెక్కుడువాఁ డనఁగ జను ధనేశుం (డభవా.) 24

టీ. ముక్కంటియనుఁగుజెలి = ఈశ్వరునికిఁ బ్రాణస్నేహితుఁడు, వడచక్కలిక=ఉత్తరదిక్కునేలెడిప్రభువు, *చాగకాఁడు = ధనమొసఁగువాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్ రొక్కమెకిమీఁడు - ఎక్కువ కలిమికి రాజు, మానిసి నెక్కుడువాఁడు = నరవాహనుఁడు - ఈ ౬ ను కుబేరుని నామములు.

క. విడిముడి గలవేలుపుచెలి
జడముడిజంగంబు గడ పెసం గాపరియా
యొడయండు పాఁపతొడవుల
నిడియొడిపే ల్పనఁగ నొప్పు నీశానుఁ డిలన్. 25

టీ. విడిముడిగల వేలుపుచెలి = రొక్కముగల వేల్పునకు (కుబేరునకు) మిత్రుఁడు, జడముడిజంగంబు = జడలను దాల్చిన బిచ్చగాఁడు, కడపెసంగాపరియా యొడయండు = కడపటిపెక్కగుసీశాన్యదిక్కునేలెడి ప్రభువు, పాఁపతొడవుల నిడియొడివేలుపు = నాగభూషణుఁ డగుదేవుఁడు-ఈ ౪ ను ఈశానుని పేరులు.

క. దేవాలయాహ్వయంబులు
కోవెల యన దేవళంబు గుడి నా వెలయున్

* 'తేగకాఁడు' అని పా.

దేవళ్లన జేజేలనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁ గ్రతుభుగభిఖ్యల్. 26

టీ. కోవెల, దేవళంబు. (దేవాలయశబ్దభవము,) గుడి - ఇవి 3 ను దేవాలయములకుఁ బేరులు. దేవళ్లు-(దీనికి ఏకవ, దేవర.) జేజేలు, వేలుపులు-అను నీ 3 ను దేవతలకుఁ బేరులు.

ఆ. క్షితిని బేళ్లు దనరు ♦ నీఁద్రంపుఁబెద్ద బల్
పాఁపఱేఁడు వెన్ను ♦ పాను పనఁగఁ
బుడమితాలు పనఁగఁ ♦ దడవులనిడుపఁడు
చిలువఱేఁ డనంగ ♦ శేషునకును. 27

టీ. నీఁద్రంపుఁబెద్ద=కుబుసముఁగలగొప్పవాఁడు, బల్పాఁపఱేఁడు=పాముల పెద్దలకుఁ బెద్దదైనపాము, వెన్నుపానుపు = విష్ణువుయొక్క సెజ్జయైనవాఁడు, పుడమితాలుపు = భూమినిమోయువాఁడు, తడవులనిడుపఁడు = చిరకాలజీవి, చిలువఱేఁడు=పాఁపరాజు-ఈ ౬ ను ఆనిశేషునకుఁ బేరులు.

క. మఱునయ్యతేజి పులుఁగుల
దొర పాములఁ వేఁటకాఁడు ♦ తూరుపునాదేల్
దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి
గరుటాముంతుఁ డన నొప్పు ♦ గరుడుం (డభవా). 28

టీ. మఱునయ్యతేజి = మన్మథునితండ్రియగువిష్ణునకు వాహనము, పులుఁగులదొర = పక్షీంద్రుఁడు, పాములవేఁటకాఁడు = పన్నగశత్రువు, తూరుపు నాదేలుదొరబువ్వఁ గొన్నలావరి = పూర్వదిశను బాలించుదేవుఁ డగు నింద్రుని యాహారం బగు అమృతమును దెచ్చినబలవంతుఁడు, గరుటాముంతుఁడు-ఈ ౫ ను గరుత్మంతునిపేళ్లు.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు ♦ తెల్లనిమైదంట
వెన్నదొంగయన్న ♦ వెట్టినీళ్ల

మేలువాఁడు దుక్కివాలుదాలుపు తాటి
పడగవాఁ డనంగ బలుఁడు (రుద్ర). 29

టీ. నల్లవలువతాల్పు = నల్లనిబట్టఁ దాల్చినవాఁడు, తెల్లనిమైదంట = తెల్లనిదేహముగలదిట్టరి, వెన్నదొంగయన్న = కృష్ణుని యగ్రజుఁడు, నెట్టీనీళ్ల మేలువాఁడు = మద్యపానమునం దాసక్తిగలవాఁడు, దుక్కివాలుదాలుపు = నాఁగేలాయుధముగాఁ గలవాఁడు, తాటిపడగవాఁడు - ఈ ౬ ను బలరాముని పేళ్లు.

క. వడముడి యనఁగా గాడుపు
కొడుకన నివి రెండుబేళ్లగుఁ భీమునకుం
బుడమిం గట్టి యనంగ
వ్వడి యన వివ్వచ్చుఁ డనఁగ వాసవి (యీశా). 30

టీ. వడముడి, గాడుపుకొడుకు = వాయుపుత్త్రుఁడు-ఈ రెండును భీమునికిఁ బేరులు. కట్టి, కవ్వడి = ఇరుగేలను బాణప్రయోగము చేయువాఁడు, [కవ+వడి - అంపకుఱ్ఱప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. బాల. సంధి. 42 సూ. చే నిపాతము.] వివ్వచ్చుఁడు - [బీభత్సశబ్దభవము.] ఈ 3 ను అర్జునునికిఁ బేర్లు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పరవీది యాక
సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను చదలు నింగి
దివి మొయిలుదారి చుక్కలతెరువు బయలు
గాడ్పుతంద్రన నభ మొప్పు (గరళకంఠ). 31

టీ. వేలుపులత్రోవ = దేవతలు సంచరించుమార్గము, ఉప్పరవీది = మైరుండు మార్గము, ఆకసంబు, (ఆకాశశబ్దభవము) విను, విన్ను, మిను, మిన్ను, చదలు, నింగి, దివి, (ద్యుశబ్దభవము. ద్యుహ్వాచ్ఛబ్దంబులకు దివి హ్వాది యగు బా. తత్స. 84 సూ. చే "దివి" యని నిపాతము.) మొయిలుదారి = మేఘమార్గము, చుక్కలతెరువు = నక్షత్రమార్గము, బయలు, గాడ్పుతంద్రి = వాయుపుతంద్రి - ఈ ౧౪ ను ఆకాశమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ । నలుఁగడలన
నలరు వచ్చికడ లన దిశాష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా । దశదిశలును
(మౌళిధృతగంగ యంగజమదవిభంగ). 32

టీ. నలుఁగడలు=నాలుగుదిక్కులకుఁ బేరు. వచ్చికడలు = ఎనిమిదిదిక్కులకుఁ బేరు. ఈరైదుకడలు-(ఈరు=రెండు, ఏదులు=పది) పదిదిక్కులకును బేరు.

ఆ. తాటిసిడముపానితల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్నునడుగుపాప । మిన్నువాఁక
వేల్పుటేఱు గడలిపెలఁదుక ముత్త్రోవ
ద్రిమ్మరనఁగ నొప్పు । (దివిజగంగ). 33

టీ. తాటిసిడముపానితల్లి = తాలధ్వజుఁ డగుభీష్మునితల్లి, కూఁతురిబిడ్డ= తనకూఁతు రగులక్ష్మికిఁ గూఁతురు, వెన్నునడుగుపాప = విష్ణుపాదమునఁ బుట్టిన చిన్నది, మిన్నువాఁక = ఆకసమునందుఁ బాఱునది, వేల్పుటేఱు = దేవతలనది, (వేల్పు+ఏఱు - కర్మధారయసమాసమందుఁ బేర్వాదిశబ్దముల కచ్చుపరంబగు నపుడు టుగాగమం బగు. బాల. సంధి. ౨౮. సూ. చే టుగాగమంబు.) కడలిపెలఁదుక = సముద్రునిభార్య, ముత్త్రోవద్రిమ్మరి = మూఁడుత్రోవలుగాఁ బాఱునది, త్రిపథగ - ఈ ౭ ను గంగానదికిం బేరులు.

తే. వేలుపులగౌరు చౌదంతి । వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున । కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొరతేజి యనఁగను । వెల్లగుఱ్ఱ
మనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవం బొప్పు । నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగౌరు=దేవతలయేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగుదంతములు గలది, వెల్లయేనుఁగు = తెల్లయేనుఁగు - ఈ 3 ను ఐరావతమునకుఁ బేరులు. వేల్పుదొరతేజి=దేవేంద్రునివాహన మగుగుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము=తెల్లని గుఱ్ఱము- ఈ ౨ ను ఉచ్చైశ్శ్రవమునకు నామములు.

బలుకులు * పెనుమినుకులు నా
వెలయుఁ శ్రుతులకును బేళ్లు ॥ (విశ్వాధిపతీ). 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాఁజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రాఁబలుకులు (ఈయాఱుపదములకును "ఆదివాక్యము" లని యర్థము.) పెనుమినుకులు = విస్తారవాక్యములు-అను సీ 2 ను వేదముల పేర్లు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం
జదివిన వ్రాసినను వినిన ॥ జనులకు నిత్యా
భ్యుదయంబు లొసఁగుచుండును
వదలక కాశీనివాసవాసుఁడు పేర్మిన్. 42

టీ. ఈదేవవర్గు నెవరు వ్రాయుచున్నారో, ఎవరు చదువుచున్నారో, ఎవరు వినుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశ్వరుఁడు గరుణించి యెడతెగని సంపద లొసఁగును.

దేవవర్గు సమాప్తము.

మానవవర్గు.

తే. పాఱు డనఁగఁ బుడమివేల్పు ॥ బాఁపఁ డనఁగ
జన్నిగట్టన విప్రుండు ॥ జగతిఁ బరఁగు
నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు ॥ పుడమితేఁడు
తేఁడు దొర సామి యన నొప్పు ॥ నృపతిపేళ్లు, 1

టీ. పాఱుఁడు, పుడమివేల్పు = భూదేవుఁడు, బాఁపఁడు, జన్నిగట్టు=యజ్ఞోపవీతము ధరించువాఁడు-ఈ 4 ను బ్రాహ్మణుని పేర్లు. ఒడయఁడు, ఏలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమితేఁడు = భూపాలుఁడు, తేఁడు, సామి, [స్వామి శబ్దభవము.] దొర-ఈ 2 ను క్షత్రియునికిఁ బేర్లు.

---

* 'పెనుఁబలుకులు' అని పా.

సీ. కోమట్లు మూఁడవకొలమువాండ్రన బేరు
లన వైశ్యనామము ల్దనరుఁ గాఁపు
వాండ్రు నా నాలవవాండ్రు నా బలిజెవాం
డ్రనఁ జను శూద్రసమాహ్వయములు
వడుగు నా గోఁచిబాఁపఁడు నాఁగ బ్రహ్మచా
రికిఁ బేళ్లు నడచు ధరిత్రియందు
నాలుబిడ్డలు గలయతఁ డిలుటేఁడు గే
స్తన నొప్పుఁ బేళ్లు గృహాధిపతికి
ఆ. నడవిమనికిపట్టు జడదారి యన వన
వాసి యొప్పు నిల్లు వాసితిరుగు
బోడ తపసి కావిపుట్టగోఁచులసామి
యన యతీంద్రుఁ డలరు (నలికనేత్ర). 2

టీ. కోమట్లు, మూఁడవకొలమువారు, బేరులు-ఈ 3 ను వైశ్యునికిఁ బేళ్లు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు, బలిజెవాండ్రు-ఈ 3 ను శూద్రునికిఁ బేళ్లు. వడుగు, గోఁచిబాఁపఁడు-ఈ ౨ ను బ్రహ్మచారికిఁ బేళ్లు. ఆలుబిడ్డలు గల యతఁడు = పెండ్లాము బిడ్డలు గలవాఁడు, ఇలుటేఁడు = ఇంటియజమానుఁడు, గేస్తు - [గృహస్థశబ్దభవము.] ఈ 3 ను గృహస్థునిపేళ్లు. అడవిమనికిపట్టు=అరణ్యమునం దుండువాఁడు, జడదారి = జడలను ధరించినవాఁడు-ఈ ౨ ను వానప్రస్థునికిఁ బేరులు. ఇల్లువాసి తిరుగు = ఇంటిని విడిచిపెట్టి తిరుగునట్టివాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి = కావిరంగుగలపుట్టగోఁచులను బెట్టుకొనువాఁడు-ఈ ౪ ను సన్న్యాసికిఁ బేరులు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా నవ్వ నాఁ గన్నది
యన మాతృకాఖ్యలౌ (నభ్రకేశ)

అబ్బ నాయన యయ్య। యనఁ దండ్రి యన నప్ప
యన జనకాఖ్య లౌ। (నగనివేశ)
తోడఁబుట్టనఁగ నై। దోడు తోఁబుట్టన
సోదరాహ్వయము లౌ। (నాదిదేవ)
భర్తృసహోదరు। భార్యకుఁ దోడికో
డ లన నేరా లన। నలరు (నభవ)

తే. చెలియ లనఁ జెల్లె లనఁగను। వెలయుచుండు
నాహ్వయములు కనిష్ఠకన్యకు (గిరీశ)
జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్యలై। క్షితిని వెలయు
నప్పయన నక్క యనఁగఁ (జంద్రార్ధమకుట). **3**

టీ. అమ్మ, [అంబాశబ్దభవము.] తల్లి, అవ్వ, కన్నది-ఈ ౪ ను మాతకుఁ బేరులు. అబ్బ, నాయన, అయ్య, (ఆర్యశబ్దభవము.) తండ్రి, అప్ప - ఈ ౫ ను తండ్రికిఁ బేళ్లు. తోడఁబుట్టు - పా. తోడఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టువు, పైదోడు, తోఁబుట్టు-పా. తోఁబుట్టువు, తోఁబుట్టుగు-ఈ 3 ను సోదరునికిఁ బేళ్లు. తోడికోడలు=తనతో సమానురాలగుకోడలు, ఏరాలు = అన్యునిభార్య [ఎరవు+ఆలు]. ఈ ౨ ను తోడికోడలికిఁ బేరులు. చెలియలు, చెల్లెలు - ఈ ౨ ను చిన్న ఆఁడుతోఁబుట్టునకుఁ బేరులు. అప్ప, అక్క-ఈ ౨ ను పెద్దయాఁడు తోఁబుట్టువునకుఁ బేరులు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బేళ్లగు। ముగుద యనఁగ ముద్ద
రాలు నా గోల నా। బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ। గయ్యాళి యన జాఁగ
యన ధూర్తసతికి। నాహ్వయము లమరు
నైదువ నాఁగ ముత్తైదువ నా నయి
దువరాలు నాఁ బుణ్య। యువతి వెలయు

మృతచిరంటికి నాఖ్య । లెసఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కిని । నా ధరిత్రి
తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే । గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి । యిల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన । బానిసె యన
వరవు డన దాసికాఖ్య లౌ । (గరళకంఠ.) **4**

టీ. ముగుద, [ముగ్ధశబ్దభవము.] ముద్దరాలు [ముద్ద+ఆలు - "పేదాది శబ్దంబుల కాలుశబ్దంబు పరం బగునపుడు కర్మధారయమందు రుగాగమం బగు" అను బాల. సంధి. 30 సూ. చే 'ర్' అను ఆగమము.] గోల, జేల - ఈ ౪ ను పదునాలుసంవత్సరముల వయస్సుగల పడుచునకుఁ బేరులు. గట్టివాయి=పెద్దగొంతుగలది, గయ్యాళి, తాఁగ ఈ 3 ను ధూర్తస్త్రీకిఁ బేరులు. ఐదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు [అయిదువ+ఆలు-అయిదువరాలు=మంగళసూత్రము, పసుపు, కుంకుమము, గాజులు, చెవ్వాకు అను నైదువస్తువులు గలది.] - ఈ 3 ను సుమంగలియగుస్త్రీకిఁ బేరులు. పేరంటాలు, జక్కిని - ఈ ౨ ను మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలిపేర్లు. గేస్తురాలు [గేస్తు+ఆలు.] ఆలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు- ఈ ౫ ను భార్యకుఁ బేర్లు. తొత్తు, బానిసె, పరవుడు-ఈ 3 ను దాసికిఁ బేర్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె నాఁ । గన్యకుఁ బే ళ్లొప్పు
జవరాలు కొమరాలు । జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రోడ । యన గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చునీ । యాహ్వయములు
ముసలి ముండలకోర । ముప్పదియాతేండ్లు
చనినది యనుపేళ్ల । నెనయు లోల

మునలిది ముదుసలి । ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృద్ధాంగనకును
ఆ. చెడిప అంకులాడి । చెడ్డతొయ్యలి వెలి
చవులుగనిన వనగ । జార వనరు
నిలను విటులదూత । యెడకాఁడు కుంటెన
కాఁడనంగఁ దనరుఁ । (గరళకంఠ). 5

టీ. కన్నియ, కన్నె-ఈ ౨ ను పెండ్లికానిపడుచు పేరులు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని - ఈ ౩ ను యౌవనవతికిఁ బేరులు. ప్రోడ, [ప్రౌఢశబ్ద వికృతిరూపము.] గట్టిపయసుది = దిటవైనవయస్సుగలది - ఈ ౨ ను ముప్ప దేండ్ల వయస్సుగలదాని పేరులు. మునలి, మిండలకోర, ముప్పదియాఱేండ్లు చనినది - ఈ ౩ ను లోలస్త్రీకిఁ బేరులు. మునలిది, ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద- ఈ ౪ ను వృద్ధాంగనకుఁ బేర్లు. చెడిప, అంకులాడి, చెడ్డతొయ్యలి = చెడు గుణముగలయాఁడుది, వెలిచవులుగనినది = పరపురుషుల వలని పొందుమరిగినది - ఈ ౪ ను వ్యభిచారిణికిఁ బేరులు. ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు = స్త్రీపురుషు లను జేర్చునట్టివాఁడు-ఈ ౨ ను విటునిదూత పేర్లు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు । వేడ్కకత్తె
లంజె బోగముచాన వెల్లాటకత్తె
పడుపుఁజెలి యాటచేడియ । గడనకత్తె
నాఁగ నివి వేశ్య కాఖ్యలౌ । (నగనివేశ). 6

టీ. వేల్పుబానిసె = దేవతలపనికత్తె, వెలయాలు=రొక్కమునకువచ్చెడి భార్య [వెల+ఆలు=వెలయాలు - బహుళగ్రహణముచే ఆకారమునకు సంధి లేదు.] వేడ్కకత్తె, [మతుబర్థమునందు పుంవాచక స్త్రీవాచకములకు క్రమ ముగా కాక త్తియలగు, బా. తద్ధి. ౧౧. సూ. చే వేడ్కకత్తె యనురూపము.] లంజె, బోగముచాన=అనుభవించుటకైన స్త్రీ, వెల్లాటకత్తె-వా. వెల్లాటకత్తె=

ఎక్కువనాట్యము చేయునది, పడపుఁజెలి = ద్రవ్యసంపాదనము చేసెడిస్త్రీ, [పడపు+చెలి = (నుగాగమము) పడపుఁజెలి.] ఆటచేడియ = ఆటాడునట్టి యాఁడుది, గడనకత్తె=సంపాదనచేయుస్త్రీ-ఈ ౯ యు బోగముదానిపేర్లు.

ఆ. వెచ్చకాఁడు బొజుఁగు వేడుకకాఁడు మిం
డండు నునుపుకాఁడు మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నా ధరం జనుఁ బల్లవ
నామధేయములు (పినాకహస్త). **7**

టీ. వెచ్చకాఁడు=ద్రవ్యవ్యయము చేయువాఁడు, బొజుఁగు, వేడుకకాఁడు = సొగసు గలవాఁడు, మిండఁడు, నునుపుకాఁడు=మెత్తదనముగలవాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు=లంజె గలవాఁడు-ఈ ౭ ను విటునిపేర్లు.

ఆ. కోడెకాఁ డనంగ గోవాల్డు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పుచుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ నామ మౌ వేశ్యాజ
నంబు మేళమునకు (నంబికేశ). **8**

టీ. కోడెకాఁడు=యౌవనవంతుఁడు, గోవాల్డు=యౌవనము గలవాఁడు, [గోవ+వారలు-గోవాల్డు. నిత్యబహువచనాంతము.] ఈ ౨ ను ప్రాయముగలవానికిఁ బేళ్లు. నాగవాసము-ఇది వేశ్యాజనకూటమునకుఁ బేరు.

సీ. నెలఁతుక కాల్గంటి పొలఁతుక ముద్దియ
వాలుఁగంటి మగువ పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యుగ్మలి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటి నాతి గోతి
పూఁబోఁడి చిగురాకుబోఁడి పైదలి మించు
బోఁడి ముద్దులగుమ్మ పొలఁతి కొమ్మ
ప్రాయంపు లుఁవిద తీఁగెబోఁడి చేడియ యించు
బోఁడి యన్ను వెలంది బోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక । చామ లేమ
చెలువ యెలనాగ చిలుకలకొలికి కలికి
తలిరుఁబోఁడి యలరుఁబోఁడి । నెలఁత పొల్తి
గరిత యతివనా స్త్రీసమాఖ్యలు (మహేశ). 9

టీ. నెలఁతుక, క్రాలుఁగంటి=ప్రకాశించెడికన్నులు గలది, పొలఁతుక, ముద్దియ, వాలుఁగంటి=వెడల్పు నేత్రములు గలది, మగువ, పడఁతి, మడఁతి, చెలి, మచ్చెకంటి=మీననేత్ర, ఉగ్మలి, ఇంతి, తొయ్యలి, నవలా, కలువకంటి=కలువలంబోలు కన్నులుగలది, నాతి, గోతి, పూఁబోఁడి=పూవువంటి శరీరముగలది, [పూవు+మేనుగలది. బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబు మీఁది మేనునకు బోఁడియగు. బా. సమాస. 23 సూ. ఇట్లె చిగురుబోఁడి మొదలైనవి.] చిగురాకుబోఁడి = చిగురువంటి మేనుగలది, పైదలి, మించుబోఁడి=మెఱుపువలె వెలిఁగెడి స్వరూపముగలది, ముద్దులగుమ్మ=ముద్దులు మూటగట్టునది, పొలఁతి, కొమ్మ, ప్రోయాలు, ఉవిద, తీఁగబోఁడి = తీఁగవంటిసన్నని శరీరముగలది, చేడియ, ఇంచుబోఁడి=చెఱకువలెఁ బ్రియమైన శరీరము గలది, అన్ను, వెలఁది, బోటి, జోటి, చాన, తెఱవ, వెలందుక, చామ, లేమ, చెలువ, ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి=చిలుకముక్కులవంటి కన్నుల కొనలు గలది, కలికి, తలిరుఁబోఁడి = చిగురువలె మెత్తనిదేహము గలది, అలరుబోఁడి = పూవువంటిమెత్తనిదేహము గలది, నెలఁత, పొల్తి, గరిత, అతివ-ఈ ౪౮ యును స్త్రీకిఁ బేళ్లు.

తే. చెలిమి నేస్తంబు పొందు నా । స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి । నేస్తకాఁడు
సంగడీఁ డనఁ జెలికాఁ డనంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు । (శ్రీమహేశ). 10

టీ. చెలిమి, నేస్తము, పొందు - ఈ 3 ను స్నేహమునకుఁ బేళ్లు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు [మతుప్ప్రత్యయాంతములు.] ఈ ౬ ను స్నేహితునికిఁ బేరులు.

సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు । దొరకోలుసన్నాసి
ము చ్చెత్తుబరికాఁడు । ముడియవిడుపు
తెరువాటుకాఁడు క। త్తెరదొంగ చేవాఁడి
కాఁడు వల్లడికాఁడు । కన్నగాఁడు
మునిముచ్చు గడిదొంగ । యనఁ దస్కరాఖ్యలొఁ
జెండిపోతు గరాసు । మొండికట్టె
టకటొంకు టాటోటు । టక్కులాఁడు పిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు । తవళికాఁడు
తే. కల్లరియు గొంటు కైలాట। కాఁడు చెడుగు
బేరజము కుచ్చితుఁడు దోసకారి చెనఁటి
పాలసుఁడు నాలిబూతంబు । పలువ తులువ
కూళ గడుసన వర్తిల్లుఁ । గుజనువేళ్లు. 11

టీ. దొంగ, తెక్కలికాఁడు=బందిపోటు వేయువాఁడు, దొరకోలు సన్నాసి = వేషముదాల్చి యితరులను నమ్మించి సొమ్మపహరించుకొనిపోవు వాఁడు, ముచ్చు, ఎత్తుబరికాఁడు, ముడియవిడుపు = ముడివిచ్చి యెత్తుకొనిపోవు వాఁడు, తెరువాటుకాఁడు = దారి యడ్డగించి కొట్టి తీసికొని పోవువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తిరించి దొంగిలించువాఁడు, చేవాఁడికాఁడు = చేతిపనితనము గలవాఁడు, వల్లడికాఁడు=కొల్లపెట్టువాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నమువేసి దొంగిలించువాఁడు, మునిముచ్చు = మునివలె మౌనముతో నేమితెలియనట్లుండు వాఁడు, గడిదొంగ=అంతర్యము నెఱింగినవాఁడు-ఈ ౧౩ ను దొంగకుఁ బేరులు. చెండిపోతు = మూఢబుద్ధి గలవాఁడు, గరాసు, మొండికట్టె, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాఁడు = కల్లలాడువాఁడు, పిసాళి, టక్కరి, [మత్వర్థమందు రి ప్రత్యయము.] ముడికాఁడు, తవళికాఁడు = మోసము గల వాఁడు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, గొంటు, కైలాటకాఁడు = మాయోపాయముల నెఱింగినవాఁడు, [కైలాటము+కాఁడు మువర్ణలోపము.] చెడుగు,

జేరజము, కుచ్చితుఁడు, [కుత్సితశబ్దభవము.] దోసకారి=పాపములు చేయువాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ, కూళ, గడుసు-ఈ ౨౮ ను కుత్సితునికిఁ బేర్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిఱుత పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ కుఱ్ఱ బొట్టె
యనఁగ శిశుసమాఖ్య లగుఁ గొమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమారకుండు వెలయు. 12

టీ. పాప, బుడుత, చిఱుత, పట్టి, సిసువు, [శిశుశబ్దభవము] కందు, కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుఱ్ఱ, బొట్టె-ఈ ౧౧ ను శిశువునకుఁ బేర్లు. కొమరుఁడు, [కుమారశబ్దభవము] కొడుకు-ఈ ౨ ను పుత్త్రుని పేళ్లు.

ఆ వటుసమాఖ్యలగును వసుధలోఁ గొండిక
వాఁ డనంగఁ బడుచువాఁ డనంగఁ
బిన్నవాఁ డనంగఁ జిన్నవాఁ డనఁగను
(వినుతగుణసనాథ విశ్వనాథ). 13

టీ. కొండికవాఁడు, పడుచువాఁడు, పిన్నవాఁడు, చిన్నవాఁడు-ఈ ౪ ను బాలునికిఁ బేళ్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కులుచ గిట్ట గుజ్జనఁగ వా
మనుఁ డొప్పఁ జను నపస్మారి పేళ్లు
వెడఁగు వేదుఱు వెఱ్ఱి వీఱిఁడి వేఱిఁడి
వెంగలి వెంబర విత్తనంగఁ
జతురునకును పేళ్లు జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగ
ప్రన్ననివాఁడు రూపరి చూడఁగలవాఁడు
చక్కనివాఁడు నా జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుండు సొగసుకాఁడు
వన్నెకాఁ డన శృంగారి వసుధ వెలయు
నంధకునిపేళ్లు చీకు గ్రు డ్డనఁగ మూఁగ
మూవ యన మూకనామముల్ (దేవదేవ). 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుఱుచ, గిట్ట, గుజ్జు - ఈ ౫ ను పొట్టివానిపేళ్లు. పెడఁగు, పేఁదుఱు, పెట్టి, పీటేఁడి, పేటేఁడి, పెంగలి, పెంబరవిత్తు-ఈ ౭ ను మూర్ఖునికిఁ బేళ్లు. జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి = [వెరవు+అరి, మత్వర్థమునం దరియగు] ఉపాయముగలవాఁడు, ప్రోడ, [ప్రౌఢశబ్దవికృతి.] = నేర్పరి = [నేర్పు+ అరి-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.] నేర్పు గలవాఁడు. ఈ ౬ ను సమర్థునికిఁ బేళ్లు. ప్రన్ననివాఁడు, రూపరి [రూపు+అరి] = అందముగలవాఁడు, చూడఁ గలవాఁడు = ఇతరులచేఁ జూడఁబడినవాఁడు, చక్కనివాఁడు - ఈ ౪ ను సౌందర్యవంతునికిఁ బేళ్లు. సొగసుకాఁడు [సొగసు+కాఁడు] = వేడుకగల వాఁడు, వన్నెకాఁడు = వన్నెగలవాఁడు - ఈ ౨ ను సింగారించుకొన్నవానికిఁ బేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి-ఈ ౨ ను అంధునినామములు. మూఁగ, మూవ-ఈ ౨ ను మూఁగవానిపేళ్లు.

క. కాయము పేళ్లై వెలయును
మే యన నొడలనఁగ మేను మెయి యన భోగ్య
ప్రాయము పేళ్లగుఁ బరువము
పాయము జవ్వన మనంగ (భావజదమనా). 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను, మెయి-ఈ ౪ ను శరీరమునకు నామములు. పరువము, పాయము, జవ్వనము [యౌవనశబ్దభవము.]-ఈ 3 ను యౌవన మునకు నామములు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా నెఱికలనఁగఁ
గొప్పు తుఱుము మన పేనలి క్రొవ్వెద యనఁ

గేశధమ్మిల్లములు మించుఁ ॥ గీలుగంటు
క్రొమ్ముడి యనంగఁ గేశబం॥ధ మ్మగు (భవ). 16

టీ. నెఱులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱకలు-ఈ ౪ ను కేశముల నామములు. కొప్పు, తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద [క్రొత్త+వెద, ఆద్యక్షరశేషం బగు క్రొత్తశబ్దమునకుఁ బర మగుపరుషసరళస్థిరములకు ద్విత్వము గలుగును.] ఈ ౪ ను స్త్రీలకొప్పునకుఁ బేళ్లు. కీలుగంటు, క్రొమ్ముడి [క్రొత్త+ముడి— చూ- క్రొవ్వెద]-ఈ ౨ ను వెండ్రుకలముడికిఁ బేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నెన్నుదు రనంగఁ
దనరు ఫాలంబు చూడ్కి చూ॥ పనఁగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు ॥ నక్షికాఖ్య
లలరుఁ గ౯ గను కన్ను నా॥ (నభ్రకేశ). 17

టీ. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-ఇవి ౪ ను ఫాలభాగమునకుఁ బేళ్లు. చూడికి. పా. చూడ్కి, [చూచుధాతువు కృదం.]చూపు - ఈ ౨ ను చూచుటకుఁ బేళ్లు. క౯, కను, కన్ను - ఈ 3 ను నేత్రములకుఁ బేళ్లు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వయములు ॥ శ్రవణంబులకు౯
గౌనన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకుఁ ॥ (పరుణేందుధరా). 18

టీ. వీను, చెవి, జానుగు - ఈ 3 ను చెవులకు నామములు. కౌను, నడుము-ఈ ౨ ను నడుమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అక్కు ఱొ మ్మెద బోర నా॥ నలరు వక్ష
మాస్యమున కొప్పుచుండు నా॥ఖ్యలు మొగంబు
మోర మో మనఁ బేళ్లొప్పు ॥ నూరువునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గుఱువు నా॥ (నందివాహ). 19

టీ. అక్కు, ఱొమ్ము, ఎద, [హృదయము-వికృ. ఎద] బోర-ఈ ౪ ను వక్షస్థలమునకుఁ బేళ్లు. మొగంబు, [ముఖశబ్దభవము] మోర, మోము [ముఖము-వికృ-మోము]-ఈ ౩ ను ముఖమునకుఁబేరులు. పెందొడ, కుఱువు-ఈ ౨ ను ఊరువునకు నామములు.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా ౹ వాయి యనఁగఁ
బల్లు పలు నాఁగ దంతంబు ౹ పేళ్లు వెలయుఁ
బెదవి వాతెఱ మోవి య ౹ న్పేళ్లఁ దనరు
చుండు నోష్ఠంబు (శీతాంశు ౹ ఖండమౌళి). 20

టీ. నోరు, వాయి - ఈ ౨ ను నోటిరంధ్రమునకుఁ బేరులు. పల్లు, పలు-ఈ ౨ ను దంతనామములు. పెదవి, వాతెఱ, మోవి-ఈ ౩ ను ఓష్ఠమునకు నామములు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గే లనఁ
జెయి యనఁ జై నాఁగఁ జెయ్యి ౹ చే నా హస్తా
హ్వాయము లగు (నన్నపూర్ణా
ప్రియవల్లభ కాశికాపురీవరనిలయా). 21

టీ. కయి, కై, కేలు, [కేలు - నిత్యైకవచనాంతము.] చెయి, చై, చెయ్యి, చే-ఈ ౭ ను హస్తములు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁ దనంగ ౹ మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యొసఁగును
విదితంబుగ నాహ్వాయములు ౹ (విశ్వాధిపతీ). 22

టీ. ఎద, డెందము, మది, [మతిశబ్దభవము.] ఎడఁద-పా. ఎద. [హృదయశబ్దభవము.] ఉల్లము-ఈ ౬ ను మనస్సునకుఁ బేర్లు.

క. లోఁజె య్యన నఱచె య్యనఁ
గాఁ జెల్లును బేళ్లు రెండు కరతలమునకున్
మీఁజె య్యనఁ బెడచెయ్యియు
నాఁ జనుఁ గరచరమభాగ నామములు (శివా). 23

టీ. లోఁజెయ్యి = చేతియొక్క లోపలిభాగము, అఱచెయ్యి = లోపలి చెయ్యి - ఈ ౨ ను అఱచేతికిఁ బేరులు. మీఁజెయ్యి = చేతియొక్క మీఁది భాగము, (మీఁదు+చెయ్యి=మీఁజెయ్యి) పెడచెయ్యి = చేతికివెనుకటిభాగము - ఈ ౨ ను హస్తముయొక్క వెనుకటి భాగమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు బొజ్జ బొట్ట యనంగ
నొప్పుచుండు నాఖ్య లుదరమునకు
నాభిబిలమునకును నామధేయము లగు
బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ బొక్కి లనఁగ. 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొట్ట - ఈ ౫ ను ఉదరమునకుఁ బేళ్లు. బొడ్డు, పొక్కిలి-ఈ ౨ ను నాభికిఁ బేళ్లు.

తే. వెన్ను నంగను వీఁపు నా వెనుకమేను
నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు నామములుగఁ
బుఱ్ఱె తలపాల నాఁ బుఱ్ఱ పుఱియ నాఁగ
పాలమున కాఖ్య లై యొప్పు (ఫాలనేత్ర). 25

టీ. వెన్ను, వీఁపు, వెనుకమేను = శరీరముయొక్క వెనుకటి భాగము- ఈ 3 ను వీఁపునకుఁ బేరులు. పుఱ్ఱె, తలపాల, పుఱుక, పుఱియ - ఈ ౪ ను కపాలమునకుఁ బేళ్లు.

క. అడు గంజ హొజ్జ యనఁగాఁ
బుడమిఁ బదంబునకు నామములు విలసిల్లున్

మెడ కుత్తు కట్టు గొం తన
నడరు గళంబునకుఁ బే (ళ్లనంగధ్వంసీ). 26

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ-ఈ 3 ను పాదమునకుఁ బేర్లు. మెడ, కుత్తుక, అట్టు, గొంతు- ఈ ౪ ను గొంతునకుఁ బేర్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు భోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, భోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము, ఓరెము-ఈ ౮ యును అన్నమునకు నామములు. పుట్టము, దువ్వలువ, చీర-పా. చేల, కోక, వలువ-ఈ ౫ ను వస్త్రమునకు నామములు.

తే. మెసవె నారోగిణ మొనర్చె మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసాపడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భోజనము సేసె
ననుట కివి యాఖ్యలై (యాశ యభ్రకేశ). 28

టీ. మెసవెను-పా. మెసఁగెను, ఆరోగిణమొనర్చెను-పా. ఆరోగణ మొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, కుడిచెను, ఆరగించెను, పసాపడియెను, నమలెను, సాపడెను-ఈ ౯ యును భోజనముచేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నివి వ్రీడాపదంబు నామంబు లగుం
బానము సేయుట పేళ్లగు
నానుట త్రావుటనఁ ద్రాగుటనఁ గ్రోలుటనన్. 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి-ఈ 3 ను లజ్జకుఁ బేరులు. ఆనుట, త్రాగుట, త్రావుట, క్రోలుట [ఈనాలుగును భావార్థకములు.] ఈ ౪ ను మద్యాది ద్రవ్యములఁ బానము సేయుటకుఁ బేరులు.

ఆ. తళియ పళ్లెరంబు ǂ తెలె హరివాణంబు
తట్టి కంచ మనఁగఁ ǂ దనరుఁ బాత్ర
చెల్లుఁ జషకమునకుఁ ǂ బేళ్లు డబ్బర కోర
గిన్నె యనఁగ (రజతǂగిరినివాస). 30

టీ. తళియ, పళ్లెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము - ఈ ౬ ను భోజనపాత్రమునకుఁ బేరులు. డబ్బర, కోర, గిన్నె-ఈ 3 ను పానపాత్రమునకుఁ బేరులు.

తే. నతికిఁ బేళ్లొప్పు జోత దండము జోహారు
మ్రొక్కు జేజే యనంగఁ గేల్ǂమొగిచెఁ గొలిచె
నెఱఁగెఁ జేమోడ్చె నన నమǂస్కృతి యొనర్చె
ననుట కివి యాఖ్య లగు (నీశ ǂ యభ్రకేశ). 31

టీ. జోత, దండము, జోహారు, మ్రొక్కు, జేజే-ఈ ౫ ను నమస్కారమునకుఁ బేరులు. కేల్మొగిచెన్=చేతులు జోడించెను, కొలిచెను - ఎఱఁగెన్ - పా. ఎరఁగెన్, చేమోడ్చెను=చేతులు జోడించెను-ఈ ౪ ను నమస్కారము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును బన్నుండెఁ బండెఁ
బవ్వడించెఁ బరుండెను ǂ బవ్వళించె
నత్తమిల్లె నన న్మఱి ǂ మెత్త సెజ్జ
పఱుపు పాన్పనఁ దగు శయ్యǂ (ఫాలనేత్ర). 32

టీ. పన్నుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిల్లెను-ఈ ౬ ను శయనించె ననుటకుఁ బేళ్లు. మెత్త, సెజ్జ, [శయ్యా-వికృ సెజ్జ.] పఱుపు, పాన్పు-ఈ ౪ ను శయ్యకుఁ బేరులు.

తే. ఒప్పు ధ్వని పేళ్లు రొద యనǂనులివు నాఁగ
సద్దనంగను గూఁత నాఁ ǂ జప్పు డనఁగ

నలుకు డన రోదనము సేసె । ననుట కాఖ్య
లెసఁగు నఱచెను వాపోయె । నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రొద, ఉలివు, సద్దు, [శబ్దశబ్దవికృతి.] కూఁత, చప్పుడు, అలుకుడు-ఈ ౬ ను శబ్దమునకుఁ బేరులు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను - ఈ 3 ను రోదనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్లు నీరువ ట్టన
దగ దప్పియు దూప యనఁగ । దాహంబునకున్
నగవు నగు నవ్వు నవు నా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు । (నగజాధీశా). 34

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప-ఈ ౪ ను దాహమునకుఁ బేరులు. నగవు, నగు, నవ్వు, నవు-ఈ ౪ ను హాసమునకుఁ బేరులు.

క. చాగము నాఁ బుడుకనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ । నీవి యనంగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచు । ధరఁ బరఁగు (శివా). 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి, [ఇచ్చుధా. కృ] ఇడుట, [ఇచ్చుధా. భావార్థకము.] ఈవి, తేగము, [త్యాగశబ్దభవము.] పెట్టుడు-ఈ ౭ ను దానమునకుఁ బేరులు.

ఆ. ఎలనె బెరసె హత్తె । నెనసె నదికెఁ జెందెఁ
బొందె దొరసెఁ గూడె । నొందె చెనకె
ననఁగ సక్తమయ్యె । ననుటకు నివి యాఖ్య
లగు (గిరీశ యీశ । యభ్రకేశ). 36

టీ. ఎలసెన్, బెరసెన్, హత్తెన్, ఎనసెన్, అదికెన్, చెందెన్, పొందెన్, దొరసెన్, కూడెన్, ఒందెన్, చెనకెన్-ఈ ౧౧ ను కలిసికొనెననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱుపడెఁ బురివిచ్చె నా
నలరు భేద మయ్యె । ననుట పేళ్లు
స్వవశ మయ్యె ననుట । కవుఁ బేళ్లు లోనయ్యె
నగ్గమయ్యె ననఁగ । (ననమనేత్ర). 37

టీ. ఎడసెన్, పాసెన్, వేఱుపడెన్, పురివిచ్చెన్-ఈ ౪ ను వియోగ మయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. లోనయ్యెన్, అగ్గమయ్యెను-ఈ ౨ ను స్వాధీన పడె ననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె । ననుటకుఁ బేళ్లగ
పడియెఁ జేపడియెను । బట్టువడియెఁ
జిక్కువడియెఁ దగిలెఁ । జిక్కెఁ దగుల్పడె
ననఁగ (నగనివేశ । యభ్రకేశ). 38

టీ. అగపడియెన్ (అగ్గము+పడియెను)=అధీన మయ్యెను, చేపడియెను (చే+పడియెను) = చేతఁజిక్కెను, పట్టువడియెను = పట్టుచిక్కెను, చిక్కువడియెను, తగిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను - ఈ ౮ యును గృహీతమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. అనియె నొడివె వక్కాణించె । నాడెఁ జెప్పె
వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ । జను వచించె
ననుట కాలించె నాలకించెను వినె నన
నలరు నవధరించె నటంట । కాఖ్య (లీశ.) 39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను, చెప్పెను, వినిచెను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను - ఈ ౮ యును చెప్పె ననుటకుఁ బర్యాయములు. ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను-ఈ 3 ను అవధరించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. కనియెను చూచెను కాంచెను
కనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ । గలయవి పేళ్లై

చను వీక్షించె నటంటకు
(ఘనతరగోరాజగమన ♦ కాయజసమనా). 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుఁగొనెను, కన్గొనెను-ఈ ౫ ను దర్శించె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద
ననుటకు నామంబు లగుచు ♦ నవని నరిగెదఁ
జనియెదఁ బోయెద నేగెద
చనిచనియెద ననెడునట్టి ♦ పలుకులు (రుద్రా). 41

టీ. అరిగెను, చనియెను, పోయెను, ఏగెను, చనిచనియెను - ఈ ౫ ను బయలుదేఱె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య ♦ లగు నిబ్బ డిమ్మడి
జంట దంట దుగయు ♦ జమిలి రెట్టి
యినుమడి యన మిథునోమున కాఖ్య లగు జోడు
దోయి కవ యనంగ ♦ (ధ్వాంతకలుష). 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి-పా. రెంట, ఇనుమడి - ఈ ౮ యు రెండింతలకుఁ బేర్లు. జోడు, దోయి, కవ-ఈ 3 ను మిథునమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఒం డొక్కఁ డొకటి యొక్కొండ నగు నేక
మీరు రెం డిరు నాఁగ ♦ నెసఁగు ద్వయము
తిగ మూఁడు మూ ర్నాఁగఁ ♦ దగు త్రయి తీవంచ
నలు నాల్గు చౌ యన ♦ నగుఁ జతుష్క-
మెసఁగుఁ జౌవంచ యై ♦ దే ననఁ బంచకం
బా ఆరుమూఁ డిత్తి ♦ గనఁగ నొప్పు

షట్కంబు ఋషిసంఖ్యసత చక్కపగడయే
డన నొప్పు నష్టసంఖ్యకును బేళ్లు
తే. దనరు నిరునాలు గెనిమిది దచ్చి యనఁగఁ
బరఁగు నీరాఱు పండ్రెండు బార యనఁగఁ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు ధరణియందు
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీవిశ్వనాథ). **43**

టీ. ఒండు, ఒక్కఁడు, ఒకటి, ఒక్కండు - ఈ ౪ ను ఏకసంఖ్యకు నామములు. ఈరు, రెండు, ఇరు-ఈ 3 ను ద్వయమునకుఁ బేరులు. తిగ, మూఁడు, మూరు-ఈ 3 ను త్రితయమునకుఁ బేర్లు. తీవంచ = మూఁడునొక్కటియు, నలు, నాలుగు, చౌ - ఈ ౪ ను నాలుగునకుఁ బేర్లు. చౌవంచ = నాలుగు నొక్కటియు, ఐదు-రూ. అయిదు, ఏను - ఈ 3 ను పంచసంఖ్యా నామములు. ఆఱు, ఇరుమూఁడు = రెండుమూఁడులు. ఇత్తిగ = [ఇరు+తిగ= ఇత్తిగ] రెండుమూఁడులు - ఈ 3 ను షట్సంఖ్యానామములు. సత (సప్తశబ్ద భవము.) చక్కపగడ = ఆఱునొకటియు, ఏడు - ఈ 3 ను సప్తసంఖ్యకుఁ బేరులు. ఇరునాలుగు=రెండునాలుగు, ఎనిమిది, దచ్చి-ఈ 3 ను అష్టసంఖ్యకుఁ బేరులు. ఈరాఱు = రెండాఱులు, పండ్రెండు, బార - ఈ 3 ను ద్వాదశ సంఖ్యకుఁ బేరులు.

తే. జరిగె నూఁడెను జాఱెను నుఱికె వెళ్లెఁ
బాఱెఁ బఱచెను దొలఁగె నొప్పులుకు లెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితుం డయ్యె ననుట
కాఖ్యలై యొప్పుఁ (జంద్రరేఖావతంస). **44**

టీ. జరిగెను, ఊడెను, జాఱెను, ఉఱికెను, వెళ్లెను, పాఱెను, పఱచెను, తొలఁగెను-ఈ ౮ యుఁ బరుగెత్తె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను
దెంచెను విచ్చేసె నరుగుదెంచె ననఁగ నే

తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ
డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య (లంబరకేశా). **45**

టీ. వేంచేసెను, వచ్చెను, చనుదెంచెను (చను+తెంచెను), విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను-రూ. అరుదెంచెను, ఏతెంచెను-పా. ఏగుదెంచెను - ఈ ౮ ను ఆగతుఁ డయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె
నాఁటఁబట్టి నాఁడుమొదలు నాఁగ నాహ్వ
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య యనుట కవని
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీవిశ్వనాథ). **46**

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటినుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడు మొదలు-ఈ ౫ ను, అది మొదలు=ఆదినమునుండి యనుటకుఁ బేర్లు.

తే. వైరమునకును ధర సమాహ్వయము లమరుఁ
గంటు పగ మచ్చరంబు సూ డొంటమి యన
వలపు కూరిమి మేలు నా నలరుఁ బేళ్లు
మోహమునకును (శారదాంబుదనిభాంగ). **47**

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము, (మత్సరశబ్దభవము.) సూడు, ఒంటమి - ఈ ౫ ను విరోధమునకుఁ బేర్లు. వలపు, (వలచుధాతువు కృదంతము.) కూరిమి-రూ. కూర్మి, మేలు-ఈ ౩ ను మోహమునకుఁ బేర్లు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం
బని బవరము కలను చివ్వ యాలము పోట్లా
టన దురము పోరు నాఁగాఁ
జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్లు (చంద్రార్ధధరా). **43**

టీ. పెనఁకువ, (పెనఁగు-కృదం.) జగడము, కయ్యము. (కలహశబ్దభవము.) అని, బవరము, కలను, చివ్వ. ఆలము, పోట్లాట, (పోట్లాడు-కృదం.) దురము, పోరు-ఈ ౧౧ ను యుద్ధమునకుఁ బేరులు.

ఆ. సదమదంబు సేసెఁ । జక్కాడె నుగ్గాడెఁ
జదిపెఁ బీఁచమడఁచెఁ । జంపెఁ గెడపె
నుఱుముసేసెఁ ద్రుంచెఁ । బరిమార్చెఁ దెగటార్చె
మన్ని గొనియెఁ దునిమె । మడిపె ననఁగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు । నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె । మంచెఁ బ్రోచె
సాఁకె నన నొప్పు నాఖ్యలు । సరవితోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు । (నంబికేశ). 50

టీ. సదమదంబుసేసె, చక్కాడె, నుగ్గాడెన్, చదిపెన్, పీఁచమడఁచెను, చంపెన్, కెడపెన్, నుఱుముచేసెన్, త్రుంచెన్, పరిమార్చెన్, తెగటార్చెను, మన్నిగొనియెన్, తునిమెను, మడిపెను - ఈ ౧౪ ను సంహరించె ననుటకుఁ బేళ్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను, మంచెను, ప్రోచెను, సాఁకెను- ఈ ౬ ను రక్షించెననుటకుఁ బేళ్లు.

క. ధరలో శూరాహ్వయములు
పరఁగుఁ బెనకాఁ డనంగ । బంటనఁగాఁ బో
టరియన వడిగలవాఁ డన
బిరుదన వాఁడిమగఁ డనఁగ । (భీమకపర్ది). 51

టీ. పెనకాఁడు, బంటు, [భటశబ్దభవము.] పోటరి [పోటు+అరి] = శౌర్యము గలవాఁడు, [మత్వర్థమందు 'అరి' యగు.] వడిగలవాఁడు, బిరుదు, వాఁడిమగఁడు-ఈ ౬ ను శూరునికిఁ బేళ్లు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు ౹ నా సమాహ్వ
యంబు లగుచుండు రెండు సాహాయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును ల ౹ గ్గనఁగ బాగ
నంగ మే లన లెస్స యనంగ (నీశ). 52

టీ, బాసట, తోడ్పాటు-ఈ ౨ ను సాహాయ్యమునకుఁ బేర్లు. లగ్గు, బాగు, మేలు, లెస్స. ఈ ౪ ను క్షేమమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. కూలె నీల్గెఁ జచ్చెఁ ౹ గాలంబు సేసెను
గెడసె సమసె నాఱె ౹ మడిసెఁ జెగ్గెఁ
బెద్దనిదుర వోయె ౹ బిడ్డె దోరెను గంతు
గొనియె ననుటపేళ్ళగును మృతునకు. 53

టీ. కూలెను, నీల్గెను, చచ్చెను, కాలంబుచేసెను, కెడసెను, సమసెను, ఆఱెను, మడిసెను, చెగ్గెను, పెద్దనిదురవోయెను, బిడ్డెను, దోరెను, గంతుగొనియెను-ఈ ౧౩ ను మృతినొందె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. తిమ్మనైనది యనఁ ౹ జిన్నైనది యన
జానైన దనఁగ బారైన దనఁగ
నాణెమైన దన వినాణమైనది యన
మానైన దనఁగ లోనైన దనఁగఁ
చిన్నైనది యనఁ ౹ జెన్నైన దన నలు
వైనది యనఁగఁ జోలైన దనఁగఁ
బొనరినయది యన ౹ నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగఁ జొక్కని దనంగ
సొబగైన దనఁగను ౹ సొంపైన దనఁ గొమ
రైనది యన గొనబైన దనఁగఁ

దోరమైన దన సిం।గారమైనది యన
మేలైన దనఁగ । మెచ్చైన దనఁగ
తే. మురువుగలయది యొప్పైన । దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన । దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగిన దనఁ బేళ్లు । తనరుచుండు
మంజులంబైన దనుటకు । (మదనదమన). 54

టీ. తిమ్మనైనది, తిన్ననైనది, జాణైనది, బాగైనది, నాణెమైనది, విన్నాణమైనది, మానైనది, లెస్సైనది, కిన్ననైనది, చెన్నైనది, నలువైనది, చెలువైనది, పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కటమైనది, చక్కనిది, సొబగైనది, సొంపైనది, కొమరైనది, గొనబైనది, తోరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది, మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఱపుగలది, అందమైనది, తనరినది, అలరినట్టిది, పరఁగినది-ఈ 3౧ యు సౌందర్యము గలదానికిఁ బేరులు.

తే. కపుర మనఁ గప్పురం బనఁ । గప్ర మనఁగఁ
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాం।బూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు । విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మ।నం (బురారి). 55

టీ. కపురము, కప్పురము. కప్రము-ఈ 3 ను కర్పూరమునకుఁ బేళ్లు. **వీడియము-రూ.** విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మలము, వీడెంబు, **వీడ్యము-ఈ** ౬ ను తాంబూలమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి । కలిమి యనెడు
పేళ్లు సంపద యొద్దడి । పేదఱికము
లేమి నిప్పచ్చరము నెవ్వ । లేమి దనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నా।ఖ్యలు (గిరీశ). 56

టీ. సిరి [శ్రీశబ్దభవము.] లచ్చి, కలిమి-ఈ 3 ను సంపదకుఁ బేరులు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, సెవ్వ, లేమిడి-ఈ ౬ ను దారిద్ర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. మగతనంబన గండన మగఁటిమి యనఁ
బౌరుషంబున కాఖ్యలై పరఁగుచుండు
నుక్కు చేగ దిటము చేవ యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాఁగ ధృతికిఁ బేళ్లు. 57

టీ. మగతనము, గండు, మగఁటిమి - ఈ 3 ను పౌరుషమునకుఁ బేరులు. ఉక్కు, చేగ, దిటము, చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది, బిగువు ఈ ౯ యు ధైర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. బద్దు నా బొంకు నాఁగ దబ్బర యనంగఁ
గల్ల నాఁగ హుళిక్కి నాఁ జెల్లుఁ బేళ్లు
ధర నసత్యమునకును సత్యంబు పరఁగు
నిజ మనఁగ నిక్కువం బన నిక్క మనఁగ. 58

టీ. బద్దు, బొంకు, దబ్బర, కల్ల, హుళిక్కి-ఈ 5 ను అసత్యమునకుఁ బేరులు. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము-ఈ 3 ను సత్యమునకుఁ బేరులు.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా
ట్గొడ వాత్రం బంగలార్పు గోరంబు దొసం
గిడుమ వెత కస్తి యంగద
కడగండ్లనఁ జను విపత్తు (గౌరరమణా). 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలార్పు, వెత, [అంగలార్చుధా. కృ.] గోరము, [ఘోరశబ్దభవము] దొసంగు, ఇడుమ, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు [ఈశబ్దము నిత్యబహువచనాంతము]-ఈ ౧౪ ను ఆపదకుఁ బేరులు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గలనుడువులు దనరుచుండుఁ ౹ క్రయనామము లౌ
వెలయంగ వంగసము నాఁ
గొల మన వంగడము నాఁగఁ ౹ గులమొప్పు (శివా). 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ, రో [రై గ్లౌ శబ్దముల కోత్వంబు విభాషనగు. బా. తత్స. సూ. 64] ఈ ౪ ను క్రయమునకుఁ బేరులు. వంగసము, కొలము, [ప్రకృతి-కులము.] వంగడము - [ఇవియు, వంగసమును వంశశబ్దభవములు.] ఈ 3 ను కులమునకుఁ బేరులు.

క. క్రమ్మఱ నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మఱి తిరుగన్ మఱిన్ మరల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునరపదంబున
కిమ్ముల నివి యాఖ్య లగు (మహీంధరచాపా). 61

టీ. క్రమ్మఱన్, ఎప్పటి, వెండియున్, క్రమ్మఱి, తిరుగన్, మఱి, మరలను, మగుడను-ఈ ౮ యు ఇంకను అనునర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా
ఱొకసా రొకతేప యనఁగ ౹ నొకపా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియు ౹ నొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారంబునుట కొప్పు ౹ నిన్ని పేళ్లు
జగతిఁ బల్మాఱు వేమాఱు ౹ సారె పెక్కు
మాఱు లెన్నేనిమాఱ్లన: ౹ బరఁగు నాఖ్య
లగుచు నివి బహువారంబు ౹ లనుట (కీశ). 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి ఒకమాఱు, ఒకసారి, ఒక తేప, ఒకపారి, ఒక విడుత, ఒకతూకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి - ఈ ౧౦ యు ఏకపర్యాయమును

టనుఁ జేరులు. పల్లాయి - రూ. పలుమఱు, పలుమాఱు, పేమాఱు, సారె, పెక్కుమారులు, ఎన్నేనిమారులు- ఈ ౫ ను మాటిమాటికి ననుటకుఁ బర్యాయములు.

తే. త్వరితమున కొప్పుఁ బెల్లు చెచ్చెరను సరగ
వెగిరము వేగ వేళము ॥ వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ ॥ గ్రన్ననంగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ ॥ (గుణధరచాప). 64

టీ. చెచ్చెర, (చెర+చెర=చెచ్చెర) సరగ, వెగిరము, వేగ, వేళము, వెసన్, వడిగన్, గ్రక్కునన్, గ్రద్దనన్, క్రన్నన, గొబ్బునను, దిగ్గునన్ - ఈ ౧౨ ను శీఘ్రముగా ననుటకుఁ బేరులు.

క. కలవు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గమించె ॥ ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను
వెలలె ననం (జిత్ప్రకాశ ॥ విశ్వాధిపతే.) 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలెను, వెలలెను-ఈ ౪ ను వయన మయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరున్ నామంబు లగుచు ॥ ధరపై నగ్గిం
చెను కైవారము సేసెన్
గొనియాడెను బొగడె ననఁగఁ ॥ గొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కైవారము సేసెను=స్తోత్రముచేసెను, కొనియాడెను, పొగడెను, కొండాడెను - ఈ ౫ ను స్తోత్రముచేసెననుటకు నామములు.

సీ. చుట్టలు విందులు ॥ చుట్టాలు బందుగు
లనఁ జను బంధుసమాహ్వయములు

వఱలు నన్యుఁడు లాతి । వాఁ డనఁగా వింత
 వాఁ డనఁగాఁ బెఱ । వాఁ డనంగ
వ్యాజంబునకు నామ । మౌ నెపం బనఁగ న
 న్వేషించె ననుట కౌ । వెదకె నెమకె
నరసె రోసె ననంగ । నారసెఁ దడవె నాఁ
 గాంక్షకుఁ బేరు లౌఁ । గ్రమముతోడఁ
తే. గ్రచ్చు కోరిక తమి కోర్కి । యిచ్ఛ యనఁగ
 నెపుడు నెడపక యుడుగక । యెల్లపు డన
 నిచ్చ యనయంబు నాఁగను । నిచ్చ లనఁగఁ
 దనరు నాఖ్యలు సంతతం । బనుట (కీశ.) 67

టీ. చుట్టలు, [ఏక. చుట్టము. బహు. మువర్ణలోపము] విందులు, చుట్టాలు, [మువర్ణలోప ఆకారదీర్ఘములు] బంధుగులు [బంధుశబ్దభవము]-ఈ ౪ ను బంధువునకుఁ బేరులు. లాతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు-ఈ 3 ను అన్యుఁడనుటకుఁ బేరులు. నెపము-[ప్రకృతి-నిభము] వ్యాజమునకుఁ బేరు. వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, ఆరసెను, తడవెను-ఈ ౬ ను విచారించె ననుటకుఁ బేరులు. క్రచ్చు, కోరిక, [కోరుధా. కృదం.] తమి, కోర్కి, ఇచ్ఛ [ఇచ్ఛాశబ్దభవము.]-ఈ ౫ ను అపేక్షకుఁ బేరులు. ఎపుడు, ఎడపక, ఉడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చ, అనయము, నిచ్చలు - ఈ ౭ ను సర్వదా యనుటకుఁ బర్యాయములు.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె । ననుటకు నాఖ్యలు
 తూఁకొనెఁ జొచ్చెను । దూఱె ననఁగ
నంఘ్రితాడితుఁ జేసె । ననుటకుఁ బేళ్లగుఁ
 దాఁచెఁ గాళ్లం గ్రుమ్మెఁ । దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె ♦ ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను ♦ మసలె ననఁగఁ
దత్యక్తంబు గావించె ♦ ననుటకు నాఖ్యలౌ
వీడెను వదలెను ♦ విడిచె ననఁగఁ

తే. దాఁటువూటయ్యె వీడ్వడెఁ ♦ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొప్పు విపర్యస్త ♦ మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కాహ్వాయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ ♦ (గుధరనిలయ) 63

టీ. తూఁకొనెను, చొచ్చెను, తూఱెను - ఈ 3 ను ప్రవేశించెననుటకుఁ బేర్లు. తాఁచెను, కాళ్లఁ గుమ్మెను, తన్నెను-ఈ 3 ను కాలితోఁ దన్నెననుటకుఁ బేరులు. తడసెను, మసలెను - ఈ 2 ను ఆలస్యముచేసె ననుటకుఁ బేరులు. వీడెను, వదలెను, విడిచెను-ఈ 3 ను పరిత్యజించె ననుటకు నామములు తాఁటువూటయ్యెను, వీడ్వడెను, తడఁబడెను-ఈ 3 ను హెచ్చుతక్కువయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను-ఈ 4 ను ప్రహరించెననుటకుఁ బేరులు.

సీ. ముందట నెదుటను ♦ మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్యలౌ సముఖమం ♦ దనుట (కభవ)
యలయిక బడలిక ♦ యలపు నేస యనంగ
శ్రమమున కాఖ్యలౌ ♦ (శమనదమన)
తాలిమి యోరుపు ♦ తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వాయము లౌఁ ♦ (జన్మవసన)
తవళి బవంతంబు ♦ టక్కు దుత్తూరంబు
వెడ్డు నా ఛద్మ మౌ ♦ (విషమనేత్ర)

తే. వెఱ పసంగ నెఱ యనంగను | వెఱ యనంగ
నళు కనంగ భీతి కాఖ్యలౌ | (నసితకంఠ)
నిష్కళం బన నెమ్మి నా | నెమ్మది యనం
దనరుం బేళ్లు నిరాతంక|మునకు (నీశ). 69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మ్రోలన్, ముంగలన్ - ఈ ౪ ను సమ్ముఖమందనుటకుం బేరులు. అలయిక, బడలిక, [అలయు, బడలు - కృదంతములు.] అలపు, [అలయు-కృదం.] సేద-ఈ ౪ ను శ్రమమునకుం బేరులు. తాలిమి-రూ. తాల్మి. ఓరుపు-రూ. ఓర్పు, తాలిక - ఈ 3 ను క్షమకుం బేరులు. ఠవళి [ఇది యన్యదేశము.] బవంతము, టక్కు, దుత్తారము, వెద్దు-ఈ ౫ ను కపటమునకుం బేరులు. వెఱపు, ఎద, వెఱ, అళుకు - ఈ ౪ ను భయమునకుం బేర్లు. నిష్కళము, నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది=నిండుమనస్సు)-ఈ 3 ను నిర్భయమునకుం బేరులు.

సీ. అసదు కొంచెము నైక | పలంతి యన్నువ చిన్న
నలికంబు సన్నంబు | నాం దనర్పు
స్వల్ప మెక్కుడు నాంగ | జాల నెంతేనియు
మిగులం బెద్దయుం దద్ద | మిక్కిలి యనం
బెద్దయు ననునివి | పేళ్లగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట|మయ్యె ననుట
కగుం బేళ్లు వెగ్గలం|బయ్యెం గ్రిక్కిఱిసె వె
క్కసమయ్యె ననునివి | క్రమముతోడ
ఆ. సగ్గెం గుందె డొంకెం | దగ్గెను సడలెను
క్రుంగె నుబ్బణంగె | సుక్కె ననంగం
దనరుం బేళ్లు క్షీణ|దశ నొందె ననుటకు
(నీశ్వరీసనాథ | విశ్వనాథ) 70

టీ. అసదు, కొంచెము, సైకము, అలతి, అన్నుక, చిన్న, నలికము, సన్నము- ఈ ౮ యును కొంచెమనుటకుఁ బేరులు. ఎక్కుడు, చాలన్, ఎంతే నియున్, మిగులన్, కద్దయున్, కద్దు, మిక్కిలి, పెద్దయున్-ఈ ౮ యును అధికముగా ననుటకుఁ బేరులు. వెగ్గలమయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను, వెక్కసమయ్యెను-ఈ 3 ను హెచ్చయ్యెననుటకుఁ బేరులు. సగ్గె, కుంగె, డొంకె, తగ్గె, సడలె, క్రుంగె, ఉబ్బణంగె, స్రుక్కె-ఈ ౮ యును క్షీణదశనొందె ననుటకుఁ బేరులు.

ఆ. మించు వాసి మేలు ఽ మేటి పెచ్చు నెచ్చున
నధికమునకు నాఖ్య ఽ లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జేయువు ఽ లనఁ జేఁత లన నొప్పుఁ
గర్మమునకుఁ బేళ్లు ఽ (చర్మవసన). 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు-ఈ ౬ ను అధికమనుటకుఁ బేరులు. పనులు, చెయువులు, చేఁతలు-(చేయు ధా-కృదం.] ఈ 3 ను కార్యమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపెఁ ఽ బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలువుమనియెఁ ఽ బొమ్మటనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య ఽ లగును ప్రస్థాపించె
ననెడు క్రియకు (నీశ ఽ యభ్రకేశ.) 72.

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను, పుచ్చెను, గెలువుమనియె, పొమ్మటనియె-ఈ ౯ యును పయనముచేసి పంపెను అనుటకు నామములు.

తే. కొదవ కొంక కుందు తగ్గు తక్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱ లొచ్చు కడమ నా ఽ వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సాము ఽ సగము సవము
నాఁగ నర్ధాఖ్యయంబులౌ ఽ (నాగభూష). 73.

టీ. కొదవ, కొఱ, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱంత, వెలితి, కొఱ, లొచ్చు, కడమ-ఈ ౧౦ యును న్యూనతకుఁ బేరులు. అర, సాము, సగము, సవము-ఈ ౪ ను అర్ధమనుటకుఁ బేరులు.

తే. పేళ్లు పశ్చాత్తనుటకును । జెల్లు వెనుకఁ
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి । పిమ్మట నన
మునుపు మునుమున్ను తొలితొల్లి । ముందు తొలుత
ననఁగఁ బూర్వపదార్థాఖ్యలౌ (గిరీశ). **74**

టీ. వెనుకన్, పిదపన్, తర్వాతన్, పదపడి, పిమ్మటన్-ఈ ౫ ను అనంతరం బనుటకుఁ బేరులు. మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి, ముందు, తొలుత-ఈ ౭ ను పూర్వమనుటకుఁ బేరులు.

ఆ. పాఱుఁబోతు పిఱికి । పంద కోఁచ యనంగఁ
బేళ్లు దనరు సమర । భీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతునియ । గట్టిదెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ । డలరు (నీశ). **75**

టీ. పాఱుఁబోతు, పిఱికి, పంద, కోఁచ-ఈ ౪ ను యుద్ధమున భయపడువానికిఁ బేరులు. దిట్ట, ఉక్కుతునియ, గట్టిదెందమువాఁడు-ఈ 3 ను ధైర్యవంతునకుఁ బేరులు.

తే. పౌఁజు చేరువ మొత్తంబు । బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ । పిండు దాఁటు
మూఁక దళమును బేళ్లు స । మూహమునకు
(భుజగవరహార యవిముక్తపురవిహార). **76**

టీ. పౌఁజు, చేరువ, మొత్తము, బారు, తుటుము, దండు, పరి, గమి, కూటువ, పిండు, [బృందము-ప్రకృతి.] దాఁటు, మూఁక, దళము-ఈ ౧3 ను సమూహమునకుఁ బేరులు.

సీ. పూనె నూనెను దాల్చెఁ దానెను మోచె నా
వహియించె ననుట కౌఁ (నహివిభూష)
నామము లుచ్చాటనము చేసె ననుటకు
వరుసతోఁ దఱిమెను బఱపె వెలిచెఁ
దోలెను ట్రొప్పె నాఁ (బ్రహ్మాదిసురనుత)
త్రిప్పెను నాఁ గ్రమ్మఱించె ననఁగ
మగిడించె ననఁగను మరలించె నన సమా
హ్వాయములై పసఁగు నివర్తితంబు
తే. చేసె ననుటకు (సురమునిసిద్ధసేవ్య)
యడ్డగించెను నా నిల్పె ననఁగ నాఁగె
నన నివారించె ననుటకు నాఖ్య లమరు
(నగసుతానాథ గుహగజాననసనాథ). 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను - ఈ 5 ను ధరించె ననుటకుఁ బేరులు. తఱిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, ట్రొప్పెను- ఈ 5 ను ఉచ్చాటనము చేసెననుటకుఁ బేరులు. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను, మగిడించెను, మరలించెను-ఈ 4 ను వెనుకకుఁ బొమ్మనె ననుటకుఁ బేరులు. అడ్డగించెను, నిల్పెను, ఆఁగెను-ఈ 3 ను నిరోధించెననుటకుఁ బేరులు.

తే. దండ చేరువ సంగడి దాపు చెంత
సరస చెంగట యొద్ద దగ్గఱ కురంగ
టండ పజ్జయు నా సమీపాఖ్య లమరు
(రమ్యధవళాంక కలశనీరధినిషంగ). 78

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్ద, దగ్గఱ, కురంగట, అండ, పజ్జ [పశ్చాచ్ఛబ్దభవము.]-ఈ ౧౨ ను సమీపమం దనుటకుఁ బేరులు.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట ◊ నందు నాడ
నచోట నచ్చొట నక్కడ ◊ నయ్యెడ నట
ననఁగఁ దత్ప్రదేశంబునం ◊ దనుట కాఖ్య
లయ్యె (భక్తవిధేయ యాశ్రితసహాయ). 79

టీ. అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు, ఆడ, అచోట, అచ్చొట, అక్కడన్ (అ+కడన్ = అక్కడ, అయ్యెడన్ (అ+ఎడన్) = అప్రదేశమున, అటన్-ఈ ౧౦ యు అప్రదేశము ననుటకుఁ బేరులు.

క. ఇరుగెలఁకుల నిరుపంకల
నిరువెస నిరుచక్కియందు ◊ నిరుపక్కియలం
దిరుగ్రేవల నిరుగడ నన
బొరిఁ బేళ్లగు నుభయపార్శ్వముల ననుట (కజా). 80

టీ. ఇరుగెలఁకులన్, ఇరుపంకలన్, ఇరువెసన్, ఇరుచక్కియందున్, ఇరుపక్కియలందున్, ఇరుగ్రేవలన్, ఇరుగడన్-ఈ ౭ ను రెండు వైపులందు ననుటకుఁ బేరులు.

క. నవముగ ధరలో నీమా
నవవర్గును వేడ్కఁ జదివిరేని వ్రాసిన మా
నవులకు ననవరతంబును
శివుఁ డవిముక్తేశ్వరుండు ◊ చెలువం బొసఁగున్. 81

తా. ఎవ రీమానవవర్గు వ్రాయుచున్నారో, లేక చదువుచున్నారో వారికిఁ గాశీవిశ్వేశునిదయవలన సకలసంపదలు గలుగును.

మానవవర్గు సమాప్తము.

స్థావరవర్గ.

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగుబ్బలి చలిమిరిమల
గట్టులఱేఁడు ముక్కంటిమామ
మంచుఁగొండన హిమవత్క్ష్మాధరాఖ్యలు చను
వేలుపుఁగొండ జేజేలగట్టు
పుత్తడిగుబ్బలి పునుకకంచమువాని
విల్లు నా మేరువుపేళ్లు వెలయు
వెలిదిప్ప ముక్కంటిమల వెండికొండ నాఁ
గైలాసపర్వతాఖ్యలు సెలంగు
తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపుమలయనంగ
మంథరాఖ్యలు కడపటిమల యనంగఁ
జుట్టుఁగొండనఁ దనరు నీక్షోణియందుఁ
జక్రవాళాద్రి (వృషవాహశైలగేహ). 1

టీ. వలిదిప్ప (వలి = చల్లఁదనముగల, తిప్ప = కొండ), వడఁకుగుబ్బలి, పా. వణఁకుగుబ్బలి=వడఁకునట్లుచేయుపర్వతము. చలిమిరిమల = చల్లనికొండ, గట్టులఱేఁడు=పర్వతములకురాజు, ముక్కంటిమామ = శివునకుమామ, మంచుఁగొండ = హిమము గలపర్వతము - ఈ ౬ ను హిమవత్పర్వతమునకుఁ బేరులు. వేలుపుఁగొండ (వేలుపు+కొండ=దేవతలు నివసించుపర్వతము, జేజేలగట్టు = దేవతలపర్వతము, పుత్తడిగుబ్బలి = బంగారుపర్వతము, పునుకకంచమువానివిల్లు= ఈశ్వరుని ధనుస్సు - ఈ ౪ ను మేరుపర్వతముపేరులు. వెలిదిప్ప (వెలి+తిప్ప) = తెల్లపర్వతము, ముక్కంటిమల = శివుని యునికిపట్టగు పర్వతము, వెండికొండ = వెండివలెఁ దెల్లనిపర్వతము-ఈ 3 ను కైలాసపర్వతముపేరులు. తరి

గొండ (తరి+కొండ), కవ్వపుమల (కవ్వము+మల)-ఈ ౨ ను మందరపర్వతము పేరులు. కడపటిమల = కడగానుండెడుపర్వతము, చుట్టుఁగొండ (చుట్టు+కొండ)=భూమిచుట్టునుండెడుపర్వతము-ఈ ౨ ను చక్రవాళపర్వతము పేర్లు.

ఆ. తూర్పుఁగొండ నాఁగఁ | దొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగఁ | బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు | పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి | (విశ్వనాథ.) 2

టీ. తూర్పుఁగొండ (తూర్పు+కొండ) = పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము, తొలుగట్టు = పూర్వదిక్కునందలిపర్వతము, పొడుపుగుబ్బలి = సూర్యుఁ డుదయించెడు పర్వతము - ఈ ౩ ను ఉదయపర్వతమునకుఁ బేరులు. క్రుంకుమెట్టు=సూర్యుఁడస్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ=పడమటిదిక్కునందుండెడు పర్వతము-ఈ ౨ ను అస్తమయపర్వతము పేరులు.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్లు మల గట్టు | తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా (మేరు | కుధరచాప)
ఱాయి నాఁ గ ల్లనంగను | ఱా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల | (శేషభూష). 3

టీ. మల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి - ఈ ౬ ను పర్వతమునకుఁ బేరులు. ఱాయి, కల్లు, ఱా - ఈ ౩ ను శిలకుఁ బేరులు.

తే. పల్లె కొట్టిక కొటిక కుప్పమ్ము నాఁగ
నూ రనఁగ గ్రామనామంబు | లొప్పుచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు | పరఁగుచుండుఁ
బ్రోలనఁగ వీ డనంగను | (శూలపాణి). 4

టీ. పల్లె. రూ. పల్లియ, కొట్టిక, కొటిక, కుప్పము, ఊరు-ఈ ౫ ను గ్రామము పేరులు. ప్రోలు, వీడు-ఈ ౨ ను పట్టణము పేర్లు.

ఆ. ఉనికిపట్టు తావు । మనికిప ట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్క నట్టు । టెంకి యిమ్ము
నెలవు గీము నాఁగ । నలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్లు । (చంద్రచూళి). 5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్క, నట్టు, టెంకి, ఇమ్ము, నెలవు, గీము [గృహశబ్దభవము.]-ఈ ౧౨ ను నివాస స్థానమునకుఁ బేరులు.

సీ. తెంకాయచెట్టనఁ । దెంకాయమ్రానన
నారికేళం బొప్పు । (నగనివేశ)
మావిమ్రాననఁగను । మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు । (నభ్రకేశ)
అత్తిమ్రానన మేడి । యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు । (మేరుచాప)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ । నంశుమత్ఫలధారు
ణీరుహం బగు (ధరణీశతాంగ)

తే. యలరుఁ దుంబీశలాటుసమాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా । (గరళకంఠ)
తా డనంగను దాడినా । తాళభూరు
హంబునకు నాఖ్య లై యొప్పు । (నంబికేశ). 6

టీ. తెంకాయచెట్టు, టెంకాయమ్రాను-ఈ ౨ ను కొబ్బరిచెట్టు పేరులు. మావిమ్రాను, మామిడిచెట్టు - ఈ ౨ ను చూతవృక్షము పేరులు. అత్తిమ్రాను, మేడి-ఈ ౨ ను అత్తిచెట్టు పేరులు. అరఁటి, అనఁటి-ఈ ౨ను కదళీవృక్షమునకు నామంబులు. అనుగము, సొఱకాయ, వదరు-ఈ 3 ను సొఱకాయ పేరులు. తాడు, తాడి-ఈ ౨ ను తాటిచెట్టు పేరులు.

సీ. మొక్క మోక నిసువు । మొలక మోసునఁగ నం
కురమునకును బేళ్లు । (కుధరచాప)
యిగురు రనఁ దలిరు నాఁ । జిగురు నాఁ జివురనఁ
బల్లవనామములై । పరఁగు (నీశ)
మ్రా ననఁ జెట్టన । మ్రాఁకన భూరుహ
నామధేయము లగు । (వామదేవ)
పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ । బుష్పము విరి యల
రనఁ గుసుమాఖ్యలై । యలరు (నీశ)
తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు । గుంపు తఱచు
నాఁగ నిబిడంబు పేళ్లొప్పు । (నందివాహ)
వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వర్తిల్లుఁ దీఁగ
తీవ తీవియ తీవె నాఁ । (త్రిపురవైరి). 7

టీ. మొక్క, మోక, సిసువు, మొలక, మోసు-ఈ ౫ ను అంకురము పేరులు. ఇగురు, తలిరు, చిగురు, చివురు - ఈ ౪ ను పల్లవము పేరులు. మ్రాను-రూ. మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు - ఈ 3 ను చెట్టునకు నామములు. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము. [పుష్పశబ్దభవము.] విరి, అలరు - ఈ ౬ ను పుష్పము పేరులు. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తఱచు - ఈ ౫ ను సందులేకయుండువానికిఁ బేరులు. తీఁగ, తీవ, తీవియ, తీవె - రూ. తీఁగె - ఈ ౪ ను తీఁగకుఁ బేరులు.

ఆ. అగ్రమున శిఖాఖ్య । లగుచుండుఁ దుద సుద
కొన యనంగ వృక్షకోటరమున
కలరుఁ బేళ్లు తొఱట । తొలి తొట్ట తొఱ నాఁగ
(నాగహార రజతనగవిహార). 8

టీ. తుద, సుద, కొన - ఈ 3 ను అగ్రమునకుఁ బేరులు. తొఱటు, తొలి, తొఱ్ఱ, తొఱ - ఈ ౪ ను చెట్టుతొఱ్ఱకుఁ బేరులు.

ఆ. ఇక్షువున కభిఖ్య లిక్షువిఁ గన్నుల
మ్రాను చెఱకు తియ్యమ్రా ననంగఁ
దనరు దవ యనంగఁ దలవాఁడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య లగు (గిరిశ). 9

టీ. కన్నులమ్రాను = గనుపులుగల చెట్టు, చెఱకు, తియ్యమ్రాను = మధురమైనవృక్షము - ఈ 3 ను చెఱకునకుఁ బేరులు. దవ, తలవాఁడె - ఈ ౨ ను చెఱకుకొనకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్లుత్పలమునకుం
దొగ తొవ కల్వ కలువనఁగఁ దోయజ మొప్పం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁగా
మొగ డన మొగ్గ యనఁ దనరు ముకుళంబు (శివా). 10

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ - ఈ ౪ ను ఉత్పలమునకుఁ బేరులు. తమ్మి, తామర - ఈ ౨ ను తామరపువ్వునకుఁ బేరులు. మొగడ, మొగ్గ - ఈ ౨ ను ముకుళమునకుఁ బేరులు.

తే. ఎసఁగుఁ జెందొవ చెందొగ యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్తోత్పలంబు రక్తాబ్జ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ రెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామ రన (మహేశ). 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ (చెన్ను+తొవ-గ) నువర్ణలోపము. చెందొవ (గ), ఎఱ్ఱగలువ (ఎఱ్ఱ+కలువ) - ఈ 3 ను ఎఱ్ఱనికలువకుఁ బేరులు. కెందమ్మి (కెంపు+తమ్మి=కెందమ్మి), కెందామర (కెంపు+తామర=కెందామర) [బాల, సంధి. 36, 37 సూత్రములు చూడుఁడు.] ఎఱ్ఱదామర (ఎఱ్ఱ+తామర).

చెందమ్మి (చెన్ను+తమ్మి), చెందామర (చెన్ను+తామర)-ఈ ౫ ను ఎఱ్ఱదామర పువ్వునకుఁ బేరులు.

క. గొడుగు గొడు వెల్లి యనఁ జె
న్నడరును ఛత్త్రంబు కేతనాహ్వయము లగుఁ
సిడె మనఁగఁ డెక్కె మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ । (బర్వతధన్వీ). 12

టీ. గొడుగు, గొడువు, ఎల్లి-ఈ 3 ను ఛత్త్రమునకుఁ బేరులు. సిడెము, టెక్కెము, పడగ (పతాకాశబ్దభవము), డాలు-ఈ ౪ ను ధ్వజమునకుఁ బేరులు.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగాఁ
మఱు వనఁగా జాటనంగ । మాటన వరుసం
బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు । (దర్పకదమనా). 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱువు, చాటు, మాటు - ఈ ౫ ను కన్నుల కగపడని ప్రదేశమునకు నామములు.

క. పొసఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గస వనఁగాఁ బూరి యనఁగ । గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
ససి సస్సెము పైరనంగ । సస్యం (బభవా). 14

టీ. పులు, కసవు, [ఘాసశబ్దభవము.] పూరి, గడ్డి - ఈ ౪ ను తృణమునకుఁ బేళ్లు. ససి, సస్సెము, [సస్యశబ్దభవము.] పైరు - ఈ 3 ను ధాన్యమునకు నామములు.

ఆ. తెలుపు దెల్ల వెల్ల । తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వయము లమరు ధవళవర్ణమునకుఁ

కప్పు నలుపు నల్ల । కఱ యన నాఖ్యలౌ
నీలవర్ణమునకు । (నీలకంఠ). 15

టీ. తెలుపు, తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి - ఈ ౫ ను ధవళవర్ణమునకుఁ బేరులు. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కఱ - పా. కఱి - ఈ ౪ ను నీలవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. కెంపు దొగరు దొవరు । గెంజాయ యెఱుపెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి । కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ । యనఁగ హారిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ (బినాకహస్త). 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ (కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ-ఈ ౬ ను ఎఱ్ఱనికాంతికిఁ బేరులు. అళిది - రూ. హళది, పసుపుచాయ. ఈ ౨ ను హారిద్రవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు । నామంబు లగుచుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగఁ । బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు । వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగఁ బఱఁగు । జగతిఁ గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ - ఈ ౨ ను ఆకుపచ్చవన్నెకు నామములు, వన్నె, [వర్ణశబ్దభవము.] డాలు, రంగు, వన్నియ, [ప్ర. వర్ణము.] జిగి, జోతి, [ప్ర. జ్యోతిస్సు.] చాయ, [ప్ర. ఛాయ] - ఈ ౭ ను కాంతికిం బేరులు.

తే. మానికము లన రతనముల్ । నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు సమాహ్వయములు
మెఱుఁగనంగను నిగ్గు నా । మెఱయుచుండు
నాఖ్య లుత్కృష్టకాంతికి । (నభ్రకేశ). 18

టీ. మానికము [ప్రకృ. మాణిక్యము], రతనము [ప్రకృ. రత్నము]- ఈ ౨ ను రత్నములకుఁ బేరులు. మెఱుఁగు, నిగ్గు - ఈ ౨ ను విశేషకాంతికిఁ బేరులు.

తే. జడధిపేళ్లగు మున్నీరు కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁగన మడువు నా హ్రదము దనరుఁ
బరఁగు నాఱవసంద్రంబు పాలవెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు [మును+నీరు] = మొదటిసృష్టి, కడలి, సంద్రము, [ప్రకృ. సముద్రము] ఈ 3 ను సముద్రమునకు నామములు. మడుఁగు, మడువు - ఈ ౨ ను హ్రదముపేర్లు. ఆఱవసంద్రము, [లవణ, ఇక్షు, సుర, సర్పి, దధి, క్షీర, నీరసముద్రములలో నిది యాఱవది] పాలవెల్లి (పాలు+వెల్లి) క్షీరప్రవాహము, జిడ్డుకడలి = జిడ్డుగల సముద్రము, పాలకడలి = క్షీరసముద్రము-ఈ ౪ ను క్షీరసముద్రమునకుఁ బేరులు.

క. నంజె యన మడి యనంగను
మంజుల కేదారభూసమాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను పొల మనఁ
గంజన మరుభూమి పేళ్లు (కాయజదమనా). 20

టీ. నంజె, మడి-ఈ ౨ ను మాగాణిభూమికిఁ బేరులు. పుంజె, చేను, పొలము - ఈ 3 ను మెట్టభూమిపేర్లు. కంజ - ఈ ౧ నిర్జలప్రదేశమునకుఁ బేరులు.

క. ధరణిన్ వివరాఖ్య లగున్
బొఱియ కలుగు లాఁగ బొక్క బొంద యనంగా
దరి యొడ్డు గట్టనంగాఁ
బరఁగుం దీరంబుపేళ్లు (ప్రమథగణేశా). 21

టీ. బోఱియ, కలుఁగు, లాఁగ, బొక్క, బొంప - ఈ ౫ ను బొంద పేర్లు. దరి, ఒడ్డు, గట్టు- ఈ ౩ ను తీరమునకుఁ బేరులు.

తే అస లనంగను ఆొంపి నా । నడుసనంగ
బుఱద నా నొప్పుఁ గర్దమంబునకుఁ బేళ్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి । పుడమి నేల
మన్ను పంటపలంతి నా । (మదనదమన). 22

టీ. అసలు, ఆొంపి, అడుసు, బుఱద- ఈ ౪ ను అడుసునకుఁ బేరులు, బువి [ప్రకృ. భువి.] పుడమి [ప్రకృ. పృథ్వి.] నేల, మన్ను, పంటపలంతి. పంటలనొసఁగుదేవి- ఈ ౫ ను భూమి పేర్లు.

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ । జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేదికాఖ్య లై । యొన్నఁ దనరు
మిఱ్ఱనంగను మెరక నా । మిట్ట యనఁగ
నున్నతక్షితికాఖ్యలై । యొప్పు (నభవ). 23

టీ. జగిలె. రూ. జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె- ఈ ౪ ను తిన్నెకుఁ బేరులు. మిఱ్ఱు, మెరక, మిట్ట- ఈ ౩ ను ఎత్తయినచోటికిఁ బేరులు.

తే. తనరు నిశ్రేణి తాప నిచ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తేపనునాఖ్యల । నొప్పుఁ బ్లవము
పరఁగు నోడనఁ గలమనఁ । దరణి ధరణిఁ
(దరణిశీతాంశుశిఖినేత్ర । ధవళగాత్ర). 24

టీ. తాప, నిచ్చెన- ఈ ౨ ను నిచ్చెనకుఁ బేరులు. తెప్ప, తేప- ఈ ౨ ను ప్లవమునకుఁ బేరులు. ఓడ, కలము- ఈ ౨ ను నావకుఁ బేరులు.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సింగాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నా । దొన యనంగఁ

దరకసంబనఁ బొది యనఁ ఁ దనరు శరము
కోల ములి కమ్ము తూఁపు నాఁ (శూలపాణి). 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-ఈ౨ ను ధనుస్సునకుఁ బేరులు. బత్తళిక, దొన, తరకసము, పొది-ఈ ౪ ను అమ్ములపొది పేర్లు. కోల, ములికి, అమ్ము, తూఁపు - ఈ ౪ ను శరము పేర్లు.

తే. తనరుఁ బేళ్లు తనుత్రాణమునకుఁ గత్త
ళంబు జోడు జిరా దుప్పటంబు బొంప
ళంబనఁగ నాఖ్య లగు శతాంగంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ ఁ (మేరుచాప). 26

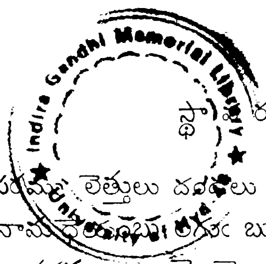
టీ. కత్తళంబు, జోడు, జిరా, దుప్పటంబు, బొంపళంబు - ఈ ౫ ను కవచమునకుఁ బేళ్లు. తేరు, అరదము [ప్రకృ. రథము.] - ఈ ౨ ను రథము పేళ్లు.

క. కన్నా కన్నను దలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి ఁ యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేళ్లై
యెన్నంబడు రాజసభల ఁ (నిభదైత్యహరా). 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి-ఈ ౩ ను ఉత్తముని పేళ్లు.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ
ణమ్మన నగుఁ బేళ్లు భూషణమ్ములకును హా
రమ్ములకు నగును నభిధా
నమ్ములు పేరులన సరులు ఁ నా (శితికంఠా). 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము - ఈ ౩ ను భూషణమునకుఁ బేరులు. పేరు, సరి-ఈ ౨ ను హారమునకుఁ బేరులు.

తే. సరములెత్తులు దండలు సరులనంగ
నామధేయంబులగుఁ బుష్పదామములకు
వాసనకు నాఖ్యలై యొప్పు వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ (గాత్యాయనీశ). 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు, సరులు - ఈ 4 ను పూవులదండలకుఁ బేర్లు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన-ఈ 4 ను వాసనకుఁ బేరులు.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనఁగ విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
(యదురాజకులావతంస యురగాభరణా). 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము [రుక్మశబ్దభవము]- ఈ 4 ను ధనమునకుఁ బేర్లు.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁగను మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ దనరుచుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యుప్పరిగ యనఁగ
(నాగకేయూర మౌనిమానసవిహార). 31

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు - రూ. మాడువులు - ఈ 3 ను కొయ్యతోఁ గట్టఁబడినయిండ్లకుఁ బేర్లు. ఉప్పరిగ, మేడ - ఈ 2 ను రాచనగళ్లకుఁ బేర్లు.

తే. పెట్టి యన మందసంబనఁ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బేటికాభిఖ్య లమరు
మ్రోడనంగను మోటు నా మొద్దనంగ
వెలయు స్థాణుసమాఖ్యలు (విశ్వనాథ). 32

టీ. పెట్టె, మంజుసంబు, పెట్టె, పెట్టియ - ఈ ౪ ను పేటికపేర్లు.
మ్రోడు, మోటు, మొద్దు-ఈ 3 ను స్థాణువు పేర్లు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు । విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు । వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి । నిడుపనంగ. 33

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు=ఈ ౬ ను వెడల్పు
పేర్లు. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు-ఈ ౪ ను నిడివికిఁ బేర్లు.

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి । యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాద్రి యుద్ది । జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశ మున కివి యాఖ్య లౌ
(వివిధగుణసనాథ । విశ్వనాథ). 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి -
రూ. మాదిరి, ఉద్ది. జత, తరంబు, పురుడు-ఈ ౧3 ను సమానమునకుఁ బేర్లు.

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు । పైఁడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ । స్వర్ణమమరుఁ
దప్తకాంచన మమరుఁ గుందనము నంగ
డాని యపరంజి నా (గజదానవారి). 35

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి, పొన్ను-రూ. పొన్ను. జాళువా,
పుత్తడి-ఈ ౭ ను బంగారమునకుఁ బేర్లు. కుందనము, కడాని, అపరంజి-ఈ 3 ను
పుటముదీఱిన బంగారమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ । చిదురుప వ్రక్క పా
లనఁగ ఖండమునకు । నాఖ్య లమరుఁ

బ్రోగు గుప్ప వామి । ప్రోవు దిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు (ధరాశతాంగ). 36

టీ. చిదుర, తునుక, తునియ, చిదురుప, వ్రక్క, పాలు - ఈ ౬ ను ఖండమునకుఁ బేర్లు. ప్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, తిట్ట - ఈ ౫ ను రాశికిం బేరులు.

క. ఈస్థావరవర్గం గడు
నార్థిఁ వినఁ జదువ వ్రాయ । నవనీస్థలిలో
నాస్థాణునికృప నఖిల శు
భస్థితులును జనుల కొదవు । భాసురలీలన్. 37

స్థావరవర్గు సమాప్తము.

తిర్యగ్వర్గు.

సీ. వెడఁదమోము మెకంబు । జడలమెకం బేసుఁ
గులగొంగ మెకములకొలముసామి
తెల్లడాలుమెకంబు । తెలినోటిమెకము సిం
గంబు నా బొబ్బ మెకం బనంగఁ
బరఁగును మృగరాజు । పసిదిండి పులి మెకం
బులతిండిపోతు చారలమెకంబు
ముప్పన్నె మెక మన । నివ్వసుంధరయందు
వ్యాఘ్రంబునకు సమాఖ్యలు చెలంగుఁ
ఆ. బుట్టసూడుపిండిపో తన వెనుకమా
పులమెకంబు నాఁగ । నెలు వనంగ

నెలుఁగు నాఁగ మోరతెలుపుమెకంబు నా
భల్లుకంబు దనరు । (ఫాలనేత్ర). 1

టీ. వెడఁదమోముమెకము=విశాలముఖముగలమృగము, జడలమెకము=జటలుగలమృగము, ఏనుఁగులగొంగ=గజములకు విరోధి, మెకములకొలముసామి=మృగములవంశమునకు రాజు, తెల్లడాలుమెకము=శ్వేతకాంతిగలది, తెఱనోటిమెకము = తెఱచియుండెడునోరుకలది, సింగము, [సింహశబ్దభవము,] బొబ్బమెకము=బొబ్బలువేసెడుమృగము-ఈ ౮ యు సింహమునకుఁ బేళ్లు. పసిబిండి=(పసుల+తిండి) పశువులు భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు=మృగములను భక్షించునది, చాఱలమెకము=చాఱలుగలమృగము, మువ్వన్నెమెకము = మూఁడువన్నెలుగల మృగము-ఈ ౭ ను వ్యాఘ్రమునకుఁ బేరులు. పుట్టకూడుదిండిపోతు=పుట్టకూడుతినునది, వెనుకచూపులమెకము=వెనుకదృష్టిగలది, ఎలువు, ఎలుఁగు, మోరతెలుపుమెకము = ముఖమందు తెలుపుగలమృగము-ఈ ౫ ను భల్లుకమునకుఁ బేళ్లు.

క. పలుగొమ్ములమెక మనఁగా
నిల నెక్కుడుమెక మనంగ । నేనుఁ గనంగా
బలువంజ మెకము నాఁ జే
గలమెక మన గౌ రనంగఁ । గరి యొప్పు (శివా). 2

టీ. పలుగొమ్ములమెకము = దంతములే కొమ్ములుగాఁగలమృగము, ఎక్కుడుమెకము = ఎక్కుటకు యోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజమెకము (బలువు+అంజ+మెకము), రూ. బలుహజ్జమెకము = బలువైన పాదములుగలమృగము, చేగలమెకము=హస్తము (తొండము) గలమృగము, గౌరు-ఈ ౬ ను గజమునకుఁ బేరులు.

తే. వాజికి సమాఖ్య లగుఁ దేజి । వారువంబు
మావు గుఱ్ఱంబు తట్టువ । వాపురంబు

కత్తలాని బాబా జక్కి తత్తడి యన
(విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశ). 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుఱ్ఱము, తట్టువ, వారువము, కత్తలాని, బాబా, జక్కి, తత్తడి-ఈ ౧౦ యు గుఱ్ఱమునకుఁ బేరులు.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన
నగు మేషసమాఖ్య లెనిమిదడుగుల మెక మే
నుఁగుగొంగసూఁ డనంగా
జగతిఁ శరభాఖ్య లొప్పుఁ (జంద్రార్ధధరా) 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు - ఈ 3 ను మేఁకకుఁ బేరులు. ఎనిమిదడుగుల మెకము=ఎనిమిదికాళ్లుగల మృగము, ఏనుఁగుగొంగసూఁడు = సింహమునకు విరోధి-ఈ ౨ ను శరభమృగమునకుఁ బేరులు.

క. సంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ
ప్పెం గడు నొంటె లన లొట్టిపిట్ట లనఁ సా
రంగాఖ్య లలరు నిఱ్ఱుల
నంగా జింక లన లేళ్లు నా (సర్వజ్ఞా). 5

టీ. ఒంటె, లొట్టిపిట్ట - ఈ ౨ ను ఉష్ట్రమునకుఁ బేరులు. ఇఱ్ఱి, జింక, లేడి-ఈ 3 ను జింకలకుఁ బేరులు.

క. నులిగొమ్ములమెక మిఱ్ఱన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బేళ్లు మృగి లేడి యనఁ
వెలయును రెంటికిఁ దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ (యంబరకేశా). 6

టీ. నులిగొమ్ములమెకము=మెలికలుతిరిగియుండు కొమ్ములు గలమృగము, ఇఱ్ఱి-ఈ ౨ ను మగజింకపేర్లు. లేడి - అను నీ ౧ యు ఆఁడుజింకకు పేరు. జింక-ఈ ౧ యు ఆఁడు మగదుప్పులు రెంటికినిఁ బేరు.

తే. పసులు తొడుకులు పసరముల్ ౹ పసి యనంగఁ
బశువులకును సమాఖ్యలై ౹ పరఁగు నాల
పోఁతు బసవఁడు గిబ్బ యాఁబోతనంగ
వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు ౹ (వృషభవాహ). 7

టీ. పసులు, తొడుకులు, పసరము-గూ. పసలము, పసి-ఈ ౪ ను పశువులకుఁ బేరులు. ఆలపోతు=పశువులకుఁ బతి, బసవఁడు, గిబ్బ, ఆఁబోతు [ఆవు+పోతు]-ఈ ౪ ను వృషభమునకుఁ బేరులు.

సీ. తొట్టుపట్టు లనంగ ౹ దొడ్డనఁగా నివి
గోష్ఠదేశమునకుఁ ౹ గొఱలు (నీశ)
కదుపులు మొదవులు ౹ పడుపులు మందలు
నా ధేనుగణ మొప్పు ౹ (నగనివేశ)
యలరు నాఖ్యలు లేఁగ ౹ లన దూడ లనఁ గ్రేపు
లన వత్సములకును ౹ (ధనదమిత్ర)
యావనఁగా గిడ్డి ౹ యనఁ దొడుకన మొద
వన ధేనునామముల్ ౹ దనరు (నభవ)
తే. యుక్షమునకు సమాఖ్యలై ౹ యొప్పుచుండు
గిత్త యెద్దనఁ గోడె నాఁ ౹ (గృత్తివాస)
యా లనఁగ ధేనువుల కాఖ్య ౹ యలరుచుండు
(శైలజానాథ ప్రమథసంచయసనాథ). 8

టీ. తొట్టుపట్టులు, దొడ్లు - ఈ ౨ ను కొట్టమునకుఁ బేర్లు. కదుపులు, మొదవులు, పడుపులు, మందలు - ఈ ౪ ను ఆవులగుంపునకుఁ బేర్లు. లేఁగ, దూడ, క్రేపు - ఈ 3 ను దూడలకుఁ బేర్లు. ఆవు, గిడ్డి, తొడుకు, మొదవు-ఈ ౪ ను గోవులపేర్లు. గిత్త, ఎద్దు, కోడె - ఈ 3 ను ఎద్దునకుఁ బేర్లు. ఆలు [ఆవు+లు (వువర్ణలోపము) = ఆలు-బహువచనము.]-ఈ ౧ యు ధేనువుల పేరు.

తే. అలరుఁ గుందేలు చెవులపోతనఁగ శశక
మొప్పుఁ బొడలమెకంబు నా దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనంగను ధరిత్రి
రామనామమృగంబు (ధరాశతాంగ). 9

టీ. కుందేలు, చెవులపోతు-ఈ2ను కుందేటికిఁ బేర్లు. పొడలమెకము = మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి, కాఱుకొమ్ములమెకము = సాంద్రశృంగములుగల మృగము-ఈ3ను దుప్పికిఁ బేర్లు.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కిరింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు సమాహ్వయము లమరుఁ
బరఁగ నెనుపెంట్లు గేదెలు బఱ్ఱె లెనుము
లనఁగ మహిషీసమాఖ్యలు (ధనదమిత్ర). 10

టీ. దుంత, ఎనుపోతు, జమునెక్కిరింత = యమునివాహనము, దున్న-ఈ4ను మహిషంబునకుఁ బేర్లు. ఎనుపెంటి (ఎనుము+పెంటి=ఎనుపెంటి), గేదె, బఱ్ఱె, ఎనుము-ఈ 4 ను మహిషీనామములు.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁ బక్షి యొప్పు
గఱులు ఱెక్కలు చట్టుప లెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్లగుఁ బర్ణములకు
నాఖ్య లగు లావు లన నీఁక లనఁగ (నీశ). 11

టీ. పక్కి, (ప్రకృతి, పక్షి,) పులుఁగు, పిట్ట-ఈ 3 ను పక్షికిఁ బేర్లు. గఱులు, ఱెక్కలు, చట్టుపలు, ఎఱకలు - ఈ4ను ఱెక్కలకు నామములు. లావు, ఈఁక-ఈ2ను ఈఁకలకు నామములు.

సీ. తొలకరికలుగుపుల్లులు నల్వతేజీలు
పాలు నీరును నేరుపఱుచుపులుఁగు

లంచలు తెలిపిట్ట లన నొప్పు హంసలు
క్రౌంచముల్ దనరారుఁ గొంచ లనఁగఁ
గొక్కెరా లనఁగను గొక్కు లనంగను
గొక్కెర లనఁగను గొంగ లనఁగఁ
బరఁగు నభిఖ్యలు బకవిహంగములకు
నట్టువపులుఁగు నా జుట్టుపులుఁగు
తే. నాఁగ నెమ్మన నెమిలి నా నమ్మి యనఁగఁ
గేకికి సమాఖ్య లగుఁ జంచరీకములకు
నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి యనఁగఁ దేఁటి
యనఁగఁ దుమ్మెద నా (నీశ యభ్రకేశ). 12

టీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు = వర్షాకాలమునఁ బాఱిపోవుపక్షులు, నల్వ తేజీలు = బ్రహ్మకు వాహనములు, పాలు నీరును నేరుపఱుచు పులుఁగులు = క్షీరోదకములను వేఱుపఱుచునట్టిపక్షులు, అంచలు, (ప్రకృతి. హంసలు.) తెలిపిట్టలు = తెల్లనిపక్షులు - ఈ ౫ ను హంసలకు నామములు. క్రౌంచలు - ఈ ౧ యు క్రౌంచపక్షులకుఁ బేరు. కొక్కెరా, కొక్కు, కొక్కెర, కొంగ - ఈ ౪ ను బకమునకుఁ బేర్లు. నట్టువపులుఁగు = నాట్యమును జేయుపక్షి, జుట్టుపులుఁగు = సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి - ఈ ౫ ను కేకికి నామములు. జమిలిముక్కాలి = ఆఱుకాళ్లు గలది, తేఁటి, తుమ్మెద-ఈ 3 ను భ్రమరము పేరులు.

తే. పరఁగు నొడ్డీలు కూకీలు పల్లటీలు
పావురాలును బకదార్లు పావురములు
నాఁగఁ గలరవపక్షిబృందముల పేళ్లు
(పంకజాతాక్షసన్మిత్ర ఫాలనేత్ర.) 13

టీ. ఒడ్డీలు, కూకీలు, పల్లటీలు, పావురాలు (పారావతశబ్దభవము.) బకదార్లు, పావురములు-ఈ ౬ ను పావురములకుఁ బేరులు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువులకపులుఁ గనంగఁ
జిగురువిల్కానితేజి నాఁ దొగరుముక్కు
పులుఁ గనఁగఁ బచ్చరెక్కలకపులుఁ గనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు (శ్రీమహేశ). 14

టీ. చదువులపులుఁగు=మాటాడుపక్షి, చిగురువిలుకానితేజి=మన్మథుని వాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు = యెఱ్ఱనిముక్కుగలపక్షి, పచ్చరెక్కలపులుఁగు = పచ్చనిరెక్కలుగలపక్షి, చిలుక - ఈ ౫ ను చిలుకకుఁ బేళ్లు.

తే. బట్టికాఁడన గొరవంకపిట్ట యనఁగఁ
బరఁగు శారిక యేట్రింత పసులపోలి
గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁగను జెలంగు
నిల భరద్వాజవిహగంబు (నీలకంఠ). 15

టీ. బట్టికాఁడు-పా. బట్టుకాఁడు, గొరవంకపిట్ట-ఈ ౨ను గోరువంకకుఁ బేర్లు. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ-ఈ 3 ను భరద్వాజపక్షికిఁ బేర్లు.

తే. జాలె డేగ నఁ గురుజు నా సాళ్వమనఁగఁ
గణుజు నాఁగను జలకట్టె యనఁగ వేస
డం బనఁగ గిడ్డు నా నోరణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు (మహేశసేనజనక). 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాళ్వము, కణుజు, జలకట్టె, వేసడము, గిడ్డు, ఓరణము-ఈ ౯ యును శ్యేనవిశేషములకుఁ బేళ్లు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబ నా ఘూక మనఁగఁ
చిఱుతగూబ యనంగఁ బసిండికంటి
యనఁగ పకినాలపులుఁ గన నలరుచుండుఁ
బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి (శ్రీమహేశ). 17

టీ. కోటఁడు, గూబ-ఈ ౨ ను గుడ్లగూబకుఁ బేరులు. చిఱుతగూబ = చిన్నగూబ, పసిఁడికంటి=బంగారమువంటి నేత్రములుగలది [సమాసాంతము.], పకినాలపులుఁగు=శకునములపక్షి-ఈ 3 ను బంగరుకంటిపిట్టకుఁ బేర్లు.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు పడగదారి
గాలిమేఁతరి విసదారి కానరాని
కాళ్లయది చిల్వ వీనులకంటి పుట్ట
పెట్టెపట్టనఁ జను నహిపేళ్లు (భర్గ). 18

టీ. పాము, సప్పము, [ప్రకృతి, సర్పము.] నిడుపఁడు=దీర్ఘముగానుండు నది, పడగదారి = పడగనుధరించినది, గాలిమేఁతరి = వాయుభక్షణము సేయు నది, విసదారి = విషముధరించినది, కానరానికాళ్లయది = అగపడని పాదములుగలది, చిల్వ-రూ. చిలువ. వీనులకంటి = చెవులే కన్నులుగాఁ గలది. పుట్టపెట్టెపట్టు = వల్మీకమును నివాసముగాఁగలది - ఈ ౧౦ యు సర్ప మునకు నామములు.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యీరు వెఱచి నంజుడు
పొల సన నివి పరఁగు మాంసమునకు (మహేశా). 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు-ఈ ౨ ను రక్తమునకుఁ బేళ్లు. పొల, ఈరువు, ఎఱచి, నంజుడు, పొలసు-ఈ ౫ ను మాంసమునకుఁ బేళ్లు.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు
దుర్గాపతి యొసఁగు మునముఁతో నీతిర్య
గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన
దౌర్గత్యము లణఁచి సంపదలు నిత్యంబున్. 2)

టీ. ఈతిర్యగ్వర్గు వ్రాసినను, జదివినను, కాశీవిశ్వేశునిదయవలన దారి ద్ర్యములు దొలఁగి సంపదలు గలుగును.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నా నా ర్థ వ ర్గ.

క. కలు పనఁ బే రగు వధికిం
గలు పన సస్యంబులోని ౯ గాదముపే రౌ
* వెలు గం డ్రు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులు ౯ (విశ్వాధిపతీ). 1

టీ. 1. కలుపు=పెరుఁగు, పైరులోనికసవు. 2. వెలుగు=కంచె, వెలుఁగు= వెలుతురు.

క. మావు లనం దగు హయములు
మావు లనం బరఁగు నామ్రమహీజంబు లిలం
దావు లన స్థల మొప్పును
దావు లనఁగ వాసనలకుఁ ౯ దగుఁ బేరు (శివా). 2

టీ. 1. మావులు=గుఱ్ఱములు, మామిడిచెట్లు. 2. తావులు = చోటులు,

* ఇది అరసున్నగలప్పుడు కాంతిని, లేనప్పుడు కంపకోటకును బే రగును.

వాసనలు. [పైరెండుపదములకును బహువచనమందే యీయర్థభేదంబు చెప్ప వీలగునుగాని యేకవచనంబున నవి వేర్వేఱంతములుగలవిగావున నర్థద్వయము చెప్ప వీలుగాదు. ఏకవచనమున గఱ్ఱమునకు "మావు" మామిడిచెట్టునకు "మావి" యని రూపములు.]

కం. ఇమ్మహిలోపలఁ బేరగుఁ
గొమ్మ యనఁగ వృక్షశాఖకును భామినికిం
దమ్ములనం బేరగుఁ బ
ద్మములకనుజన్ములకును (దరుణేందుధరా). 3

టీ. 1. కొమ్మ=చెట్టుయొక్క కొమ్మ, ఆఁడుది. 2. తమ్ములు = తామరలు, అనుజులు. [ఏకవచనమున నర్థద్వయము రాదు. తామరకు 'తమ్మి' అనుజునికి 'తమ్ముఁడు' అని రూపభేదము.]

కం. ఇమ్ములఁ బేరగుఁ దాటం
కమ్ములకుఁ లేఖలకును గమ్మ లనఁగ నా
మమ్ము దగం గంఠాభర
ణమ్ములకును లతకుఁ దీఁగె నా (గౌరీశా). 4

టీ. 1. కమ్మ=చెవికమ్మ, ఉత్తరము(జాబు.) 2. తీఁగె=పెదనూలు, లత.

కం. చెల్లును బేళ్లై ధరలోఁ
దాళ్లన సూత్రంబులకును దాళంబులకుం
గోళ్లనఁ గుక్కుటములకును
బేళ్లగు ఖట్వాంగములకుఁ బేళ్లగు (నభవా). 5

టీ. 1. తాళ్లు=పగ్గములు, తాటిచెట్లు, [ఏకవచనములో రాదు. పగ్గము=తాడు, తాటిచెట్టు=తాడి.] 2. కోళ్లు = కుక్కుటములు, మంచపుఁగోళ్లు. [ఈ యర్థము ఏకవచనములో రాదు. కుక్కుటము=కోడి, మంచపుఁగోడు=కోడు.]

క. చామ యన సస్యమునకును
భామినికిని నాఖ్య యగుచుఁ బరఁగు ధరిత్రిన్
నామము లగుచును వెలయును
బాము లనన్ జన్మములకు భంగమ్ములకున్. 6

టీ. 1. చామ=ధాన్యవిశేషము, ఆఁడుది. 2. బాము=పుట్టుక, తిరస్కారము.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్య యై దనరుచుండు
జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు యుగళమునకుఁ
బఱ పనంగ నభిఖ్య యౌఁ బానుపునకు
విస్తృతమునకు (శైలనిర్వేశ యీశ). 7

టీ. 1. దంట=ప్రౌఢాంగన, జంట. 2. పఱపు=పానుపు, వ్యాపించుట.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిరమునకును ధరలో
వెలి యనఁగ బహిర్ధవళం
బులకును నామంబు (శేషభుజగవిభూషా). 8

టీ. 1. తొలి=మునుపు, బెజ్జము. 2. వెలి=బయలు, తెల్లన.

క. నెమ్మి యనన్ వంజులవృ
క్షమ్మునకున్ బర్హికిని సుఖస్థితికిని నా
మమ్ముగఁ దగు (నతిధీర య
హమ్మతిజనదూర పన్నగాధిపహారా). 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సౌఖ్యము గలిగియుండుట.

క. పాలం బే రగుచుండును
బా లనఁగా క్షీరమునకు భాగంబునకున్

గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును[2] (బాలేందుధరా). 10

టీ. 1. పాలు=క్షీరము, భాగము. 2. కాలు=పాదము, నాలవభాగము.

క. మే లన శుభంబు పే రగు
మే లన నుపరికిని గూరిమికిని బేరౌఁ
మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య[1] యగు (జగదీశా). 11

టీ. మేలు=శుభము, పైభాగము, ప్రేమ, మంచిగాఁ జెప్పినమాట.

క. ధారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్యవృక్షమును[1] శాల్మలియుం
బే రన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు[2] (నంబరకేశా). 12

టీ. 1. బూరుగు = వాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు. 2. పేరు = ఒక నామము, దండ.

క. కప్పన నీలిమ పే రగుఁ
గప్పనఁగా నింటిమీఁదికప్పునకుఁ[1] బేరౌఁ
గొప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నొప్పగు ధమ్మిల్లమును గృహ[2]పరియు (శివా). 13

టీ. 1. కప్పు=నలుపు, ఇంటిమీఁదవేయుపూరి. 2. కొప్పు = వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధర
ణికిఁ బే రగుఁ గ్రోవి యనఁగ[1] నెఱి నట్టుల వే
ఱొకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బే రగు మోవి యనిన[2] (నగరాట్చాపా). 14

టీ. 1. ప్రోవి=గోరింటచెట్టు, గొట్టము, 2. మోవి=ఒకచెట్టు, పెదవి.

క. చవు లనఁగా నభిధానము
లవు పద్రుచులకును ముత్తెపుసరుల కున్
భువిలోపల నామము లగు
గవులన గుహలకునుఁ బూతిగంధంబులకున్. 15

టీ. 1. చవులు = అభిరుచులు, ముత్యాలసరము, 2. గవులు=గుహలు, దుర్వాసన, కంపు. (మొదటియర్థమున బహువచనము. దీనికి ఏక. గవి. రెండవయర్థమున నిది ఏకవచనము.)

తే. ఆఖ్య యై యొప్పు ధరణిలో నపరదివస
మునకు ఛత్త్రంబునకు నెల్లి యనెడినుడువు
జక్కి యను పేరు పరఁగును సైంధవంబు
నకు ఘురట్టంబునకును (గంధర్వవమన). 16

టీ. 1. ఎల్లి=రేపు అనుట, గొడుగు. 2. జక్కి=గుఱ్ఱము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ననుటకును వ
చించె ననుటకు మఱియు నిందించె ననుట
కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు నాలు నాఁగ
గోవులకు భార్యకును బేరగు (న్మహేశ). 17

టీ. 1. ఆడెను = నాట్యముచేసెను, పలికెను, నిందించెను. 2. ఆలు = (బహువచనము) గోవులు, (ఏకవచనము) భార్య. (దీనికి బహువచనము— ఆండ్రు).

సీ. రజతపుష్పపదార్థములకు నభిధాన
మగు వెండి యన బంతి యనఁగఁ గంపు
కమునకు శ్రేణికి నమరు నాహ్వయముగా
దండ యనం బుష్పదామమునకు

నంతికంబునకుఁ జే । రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు । నవనిపతికి
నస్త్రసంఖ్యకు నహ । మ్మనుటకు నాహ్వయం
బగు నే ననఁగ సరి । యనఁగ సదృశ
తే. మునకు సమసంఖ్యకును నామ।ముగ నెసంగు
గొంతనఁగ నాహ్వయంబగుఁ । గుక్కుటాస
నంబునకుఁ గంఠమునకును । నల్ల యనిన
రక్తనీలాఖ్య నై యొప్పు । (రాజమకుట). 18

టీ. 1. వెండి=రజతము, మరల, 2. బంతి=చెండు, వరుస. 3. దండ = పూలదండ, సమీపము. 4. దొర = సమానము, రాజు. 5. ఏను = అయిదు, నేను. 6. సరి= సమానము, సమసంఖ్య. 7. గొంతు=కుక్కుటాసనము, మెడ. 8. నల్ల=నెత్తురు, నలుపు.

సీ. తీరంబునకు ధరి।త్రీధరంబునకు స
మాఖ్య నై యొప్పు గ । ట్టనఁగ (సీస)
కేతువునకుఁ గాంతి।కిని సమాహ్వయ మగు
డా లనంగను (మేరు।శైలచాప)
శౌర్యధుర్యునకు లాం।ఛనమునకును నామ
మగు బిరు దనఁగఁ (బ।న్నగవిభూష)
గూబ నా నాఖ్య యౌ । ఘూకంబునకుఁ గర్ణ
మూలంబునకు (నవి।ముక్తనిలయ)
తే. యంతికంబునకును సమూ।హంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువ । నాఁగ (నభవ)
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బి।శాచమునకుఁ
బవనమునకును గాలి య।న్నలుకు (రుద్ర). 19

టీ. 1. గట్టు = తీరము, పర్వతము. 2. డాలు = టెక్కెము, కాంతి. 3. బిరుదు = శౌర్యము, గుఱుతు. 4. గూబ = గుడ్లగూబ, చెవిమొదలు. 5. చేరువ=దగ్గఱ, గుంపు. 6. గాలి=సయ్యము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగుఁ
బలుకులు నా శకలములకు ♦ భాషణములకున్
నెల యన నభిధానం బగు
జలజారికి మాసమునకు ♦ (శైలనిశాంతా). 20

టీ. 1. పలుకు=మాట, తునుక. 2. నెల=చంద్రుఁడు, మాసము.

సీ. అంతర్హితుం డయ్యె ♦ ననుటకు నాగతుం
డయ్యె ననుటకు సమాఖ్య యగుచు
నలరును విచ్చేసె ♦ ననుట (యంబరకేశ)
నెఱి సమాహ్వయ మగుఁ ♦ గఱచె ననఁగ
నభ్యాస మొనరించె ♦ ననుటకు వంతపీ
డ యొనర్చె ననుటకు ♦ (నయుగనయన)
వెలయుఁ ద ప్తక్షీరములకు నభిజ్ఞకు
నాఖ్యయై యానవా ♦ లనుట (యీశ)
తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్యయౌ ♦ బాధచేసెఁ
బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ ♦ (బాండురాంగ)
పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ ♦ బరిమళించె
ననుట కొప్పును వలచెనా ♦ (నళికనేత్ర). 21

టీ. 1. విచ్చేసెను - రూ. వేంచేసెను = వచ్చెను, కనఁబడకపోయెను. 2. కఱచెను=నేర్చుకొనెను, కొఱికెను. 3. ఆనవాలు = కాఁగినపాలు, గుఱుతు. 4. పఱచెను = ఇడుమలఁబెట్టెను, ప్రయాణమాయెను. 5. వలచెను = కోరెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య ◊ యాను వహించెఁ బా
నము చేసె ననుటకు ◊ (నగనివేశ)
చషకంబునకును దంష్ట్రకు నాఖ్య యాఁ గోర
యనఁగ (శశాంకకళావతంస)
మొక్కలీఁ డనఁగఁ గొమ్ములు లేనికరికి ము
ష్కరునకుఁ బే రగు ◊ (గరళకంఠ)
మరకతచ్ఛవికి సంబరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన (నంబాకళత్ర)
తే క్షితిని దురగీపతికి వృత్తశిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ ◊ (ద్రిపురహరణ)
నామ మగు నొక్కసస్యంబునకును లోప
మునకుఁ గొఱ్ఱ యనంగ (నంబుదనిభాంగ). 22

టీ. 1. ఆనెను = మోచెను, త్రాగెను. 2. కోర = గిన్నె, పెద్దపన్ను. 3. మొక్కలీఁడు=కొమ్ములులేనియేనుఁగు, మూర్ఖుఁడు. 4. పచ్చడము = పచ్చలకాంతి, పైవేసికొనువస్త్రము. 5. గుండు = మగగుఱ్ఱము, గుండ్రనిబండ. 6. కొఱ్ఱ=ధాన్యవిశేషము, కొఱంత.

సీ. తాల్చు నాఖ్యను వధూధమ్మిల్లభారంబు
కోణంబు మూల నాఁ ◊ (గుధరచాప)
గొలు యనునాఖ్య చేఁ ◊ గొలలు లోపంబు మ
నోజ్ఞవస్తువు (దక్షయజ్ఞమథన)
నెఱి పోయుపడియె నన్వేషించె నను రెంటి
కాఖ్య యాఁ రోసె నా ◊ (నసితకంఠ)
నరసె నాఁ బే రగు ◊ నార్తి వారించె వి
మర్శించె ననుటకు ◊ (మదనదమన)

తే. చరణమునకు నధరప్ర దేశంబునకు స
మాఖ్యనైయొప్పు నడుగు నా ర (నళికనేత్ర)
మహిని జే రగుచుండుఁ బ్రమాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా ర (నగనివేశ). 23

టీ. 1. మూల = స్త్రీగొప్ప, విదిక్కు. 2. గౌఅ=గొట్టిలనుధాన్యము, మనోజ్ఞవస్తువు. 3. రోసెను=వెగటొందెను, ఏదకెను. 4. అరసెను=బాధసహించెను, విచారించెను. 5. అడుగు, పాదము, క్రిందిభాగము. 6. బాస=ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాస మన ఘంటాప్రతీకమునకు
వేశ్యల కగుఁ జేసు ర (విశ్వనాథ)
నామ మౌ నందంబునకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను (రౌప్యశైలధరనిలయ)
చర్మవాద్యమున కుత్కృష్టమునకుఁ జె రగు
నుడు కనిగొడునాఖ్య ర (యుడుపమకుట)
యభిధాన మగు మేడి ర యన హలాంగమున కు
దుంబరమునకును ర (భూతకలుష)

తే. క ల్లనఁగ శిల సురయు నౌ ర (గరళకంఠ)
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగలపద్ధతికిని
శ్రేణికిని జా లనంగ (భాసితసితాంగ)
(వారిధినిషంగ కాశీనివాసలింగ). 24

టీ. 1. నాగవాసము=గంటలగొసిడీల, వేశ్యలు. 2. గ్రుడ్డు=కన్నులు తెలియనివాఁడు, అండము. 3. ఉడుకు=ఒకవాద్యము. వేఁడిమి. 4. మేఁడి=నాఁగేటి వెనుకటి ఒట్టుకొయ్య, (మేడి) = అత్తిచెట్టు. 5. కల్లు = ఱాయి, మద్యము. 6. చాలు=వరుస, నాఁగేటిచాలు.

తే. జననికిని మాతృజననికి [1] జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ (నార్యాసహాయ)
భగినికిని జనకునకు నా[2]హ్వయము దనరు
నప్పు యనఁగను (జంద్రరేఖావతంస). **25**

టీ. 1. అవ్వ=తల్లి, తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి. 2. అప్ప=అక్క, తండ్రి.

క. పో[1] తనఁగఁ బరఁగు మహిషము
భూతలమునఁ బురుషమృగముఁబురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృ పితామహ
మాతామహులకును నగు తా[2]తాఖ్య (మహేశా). **26**

టీ. 1. పోతు=దున్నపోతు, పురుషమృగము, మగపక్షి. **2.** తాత = బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లిదండ్రి (తండ్రి).

క. పుడమిని బేసు వహించును
వడిగలవాఁ డనఁగ శౌర్య[1]వంతుఁడు జవియుఁ
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు [2] నగు (నగధన్వ). **27**

టీ. 1. వడిగలవాఁడు = శౌర్యవంతుఁడు, వేగము గలవాఁడు. 2. నడుము=మధ్యము, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భీతికి
హృదయమునకు వక్షమునకు [1] నిల జో[2] డనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు వర్మమునకుఁ (జంద్రార్ధధరా). **28**

టీ. 1. ఎద=భయము, హృదయము. 2, జోడు=సమానము, కవచము.

క. నానార్థవర్గు విది స
న్మానముతో దీనిఁ జదివినను వ్రాసిన నా
మానవుల కబ్బు నెప్పుడు
నానార్థంబులును విశ్వనాథునికరుణన్. 29

టీ. ఈనానార్థవర్గును చదివినవారికి, వ్రాసినవారికి సకలసంపదలును గలుగును.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్త్రకౌండిన్యగోత్రపవిత్ర సదారాధిత మహేశ్వర పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవిప్రణీతం బైన యాంధ్రనామసంగ్రహం బను నిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము
స మా ప్త ము.

శ్రీ ర స్తు.

స టీ కాం ధ్ర నా మ శే ష ము.

అ వ తా రి క.

ఆంధ్రనామశేష మనెడు నిఘంటువును రచియించిన అడిదము సూరయ యనెడు కవి తాను జేయఁబూనిన గ్రంథము నిర్విఘ్నపరిసమాప్తి నొందుటకుఁగాను గృతినాయకుఁ డగు నీశ్వరుని సంబోధన రూపముగాఁ బ్రార్థించి, తదంకితముగా గ్రంథనామపూర్వకప్రతిజ్ఞను రెండుపద్యములచేతఁ జేయుచున్నాఁడు.—

క. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ
రాగద్వేషాదిరహిత రమ్యచరిత్రా
యోగిధ్యేయపదాంబుజ
భోగివలయ రామచంద్రపురవరనిలయా. 1

టీ. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ = శోభాయుక్తురాలయిన పార్వతీదేవికిఁ బ్రియనాథా! రాగద్వేషాదిరహిత=రాగద్వేషాదిదోషములులేనివాఁడా! రమ్యచరిత్రా=మనోహరమైనచరిత్రములుగలవాఁడా! యోగిధ్యేయపదాంబుజ=నిష్ఠగలవారిచేధ్యానముసేయఁదగిన పాదారవిందములుగలవాఁడా! భోగివలయ= సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁగలవాఁడా! రామచంద్రపురవరనిలయా = శ్రేష్ఠమైనరామచంద్రపురము నివాసముగాఁగలవాఁడా! (ఓపార్వతీశా!)

వ. అవధరింపుము. 2

తా. నా చేయఁబోవు గ్రంథమును సావధానమనస్కుఁడవై యాలకింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెలుఁగు మఱుఁగు లన్ని గూర్చి
యాంధ్రనామశేష మను పేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు దేవదేవ. 3

తా. దేవదేవా! ఆంధ్రనామసంగ్రహమునఁ జెప్పక విడిచిన కొన్ని తెలుఁగు కఠినపదములనుగూర్చి యాంధ్రనామశేష మనుపేరుతోఁ జెప్పఁబూనితిని. దానిని మనఃపూర్వకముగా నాలకింపుము.

క. తటి యజ్జవ నన సమయం
బుఱఁ డనఁగను సరకుసేయకుండె ననఁగఁ బే
ర్లొఱ పగు గణింపఁ డనుటకుఁ
(గరిచర్మాంబర త్రినేత్ర గౌరీమిత్రా). 4

టీ. తటి, అజ్జ, అనను-ఈ 3 ను సమయమునకుఁ బేరులు. ఉఱఁడు, సరకుసేయకుండెను-ఈ ౨ ను లక్ష్యపెట్టఁ డనుటకుఁ బేర్లు.

తే. పెంపుసెందెను దామరతంపరయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె బలిసె పెరిఁగె
ననఁగ రేకెత్తె ననఁగఁ బేళ్లయ్యె వృద్ధి
బొందె ననుటకు (శేషాహిభూషితాంగ). 5

టీ. పెంపుసెందె, తామరతంపరయ్యె, ప్రబలె, నెగడె, కొనసాగె, బలిసె, పెరిఁగె, రేకెత్తె-ఈ ౮ యును వృద్ధిఁబొందె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. పేర్మి యర్మిలి మక్కువ కూర్మి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము నెయ్య మింపు

ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ బ్రియమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ (బినాకపాణి). **6**

టీ. పేర్మి, అర్మిలి, మక్కువ, కూర్మి, నెమ్మి, నెనరు, గాదిలి, గారాము-రూ. గారవము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుంగు, ముద్దు-ఈ ౧౩ ను ప్రియమునకుఁ బేర్లు.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చె ననఁ బిల్పడిచె ననఁగఁ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపడిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబు లై (సుధాకరమకుటా.) **7**

టీ. ఒనఁగూర్చెను, సమకూర్చెను, పిల్పడిచెను - రూ. పిలుపడిచెను, చేకూర్చెను-ఈ ౫ ను అనుకూలపడిచె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ద్రిమ్మరె ననఁ గ్రు
మ్మరె ననఁగ మసలె ననఁగాఁ
(బురదానవహరణ శేషభుజగాభరణా). **8**

టీ. తిరిగె, చెరలాడె, త్రిమ్మరె, క్రుమ్మరె, మసలె-ఈ ౫ ను చరియించె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. ఆఱుమూఁడయ్యెఁ గచ్చువిచ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసివోయె ననఁగను జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్య మయ్యె ననుట
(కంధరాసురహరణ రౌప్యాద్రిశరణ). **9**

టీ. ఆఱుమూఁడయ్యె, కచ్చువిచ్చయ్యె, బెడిసె, బుసివోయె, చెడియె-ఈ ౫ ను కార్యముచెడె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. అలజడి నెంజిలి పిమ్మట
సిలు గుత్తలపాటు వంతఁ సేగి నెగుల్ గొం
దల మలమట యడరు గోడు
మ్మలిక వనటఁ గుందు నా నరయుదు దుఃఖాఖ్యల్. 10

టీ. అలజడి, నెంజిలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు (ఉత్తలము+పాటు), వంత, సేగి, నెగులు, గొందలము, అలమట, అడరు, గోడు, ఉమ్మలిక-రూ. ఉమ్మలికము, వనట, కుందు-ఈ ౧౫ ను దుఃఖమునకుఁ బేర్లు.

క. అరిది వెఱఁ గచ్చెరు వ
బ్బుర మబ్రం బనఁగఁ జిత్రమునకుం బేర్లౌ
సరణికిఁ బేళ్లగుఁ ద్రోవనఁ
దెరు వన దారి యన బాటఁ దెన్నన (నభవా.) 11

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబ్బురము, అబ్రము - ఈ ౫ ను చిత్రమునకుఁ బేర్లు. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను - ఈ ౫ను మార్గమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఐదుపదిచేసె వెనుకముందయ్యె జుణిఁగె
వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజవేసె ననఁగ
నోహటించె ననంగఁ బేళ్లొప్పుచుండు
నాహవపరాఙ్ముఖుం డయ్యె ననుట (కభవ). 12

టీ. అయిదుపదిచేసె (ముందునకొకయడుగుపెట్టి యుద్ధముసేయనున్నవాఁడు జడిసి కాలు వెనుకఁబెట్టుట), వెనుకముందయ్యె, జుణిఁగె, వీఁగె, వెన్నిచ్చె = వీఁపుచూపెను, వెనుకంజవేసె (వెనుక+అంజ+వేసెను) = వెనుకడుగుపెట్టెను, ఓహటించె - ఈ ౭ ను యుద్ధమందు పరాఙ్ముఖుఁ డయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. మోహరించెను దండెత్తె మొనసె దాడి
చేసెఁ బోటొగ్గెఁ గోత్తలుచేసె మాఱు

కొనియె బళిమెత్తె ననఁగఁ బేర్లొనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె ననుట (కభవ). 13

టీ. మోహరించె. పంపెత్తె, మొనసె, దాడిచేసె, పోటొగ్గె, కొల్లలు చేసె, మాఱుకొనియె, బళిమెత్తె - ఈ ౮ యును యుద్ధప్రయత్నముచేసెనను టకుఁ బేర్లు.

తే. ఆహవోన్ముఖతకు నోలమాసగొనక
పిలుతివియ కీడఁబో కనఁ బేర్లు దనరు
నభ్యసనమొనర్చెఁ గలఁచె నా నభ్యసించె
ననుట కభిధానములు (చంద్రమావతంస). 14

టీ. ఓలమాసగొనక, పిలుతివియక, ఈడఁబోక - అనుసీ 3 ను యుద్ధాభిముఖతకుఁ బేర్లు. అభ్యసనమొనర్చె, కలఁచె-ఈ ౨ ను అభ్యసించె ననుటకు నామములు.

క. వేల్గోక టనఁ బైపెచ్చన
మాఱట యిమ్మడి యనఁగ సమాహ్వయములు పెం
పారును వస్త్వంతరమున
(కౌరగకేయూరసహితహాత పూరజితా.) 15

టీ. వేల్గోటి, పైపెచ్చు, మాఱట, ఇమ్మడి-ఈ ౪ ను వస్త్వంతరము నకుఁ బేర్లు.

సీ. ఆఱడిపోయెను పిలువోయెను రిత్త
వోయెను పీసరవోయె ననఁగ
నుడివోయెఁ బొలివోయె సుడివోయె ననఁగను
వ్యర్థమయ్యె నటంట కాఖ్య లయ్యెఁ
గడిమి బీరంబు మగంటిమి గండన
విక్రమాహ్వయములై వెలయుచుండు

నాస్ఫాలనమొనర్చె ॥ ననుటకుఁ జఱచెనా
నప్పళించె ననంగ ॥ నాఖ్య లయ్యె

తే. నొగి వరుస యోలి సొరిది నా ॥ నోజ నాఁగఁ
గ్రమమునకు నాఖ్య లయ్యెను ॥ (గాలకంఠ)
కొఱ కొఱంత తక్కువ వెలితి ॥ కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య ॥ లై తనర్చు. 16

టీ. అఱడిపోయె, బిఱువోయె, రిత్తవోయె, పిసరవోయె, ఉడివోయె, పొలివోయె, సుడివోయె - ఈ ౭ ను వ్యర్థమయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు. కడిమి, బీరము, మగంటిమి, గండు - ఈ ౪ ను విక్రమమునకుఁ బేర్లు. చఱచె, అప్పళించెను - ఈ ౨ ను అరచేతితో బాఁదె ననుటకుఁ బేర్లు. ఒగి, వరుస, ఓలి [ప్ర. ఆళి.], సొరిది. ఓజ - ఈ ౫ ను క్రమమునకుఁ బేర్లు. కొఱ, కొఱంత, తక్కువ, వెలితి, కొదవ, కడమ - ఈ ౬ ను ఊనమునకుఁ బేర్లు.

తే. నెట్టుకొనెఁ బాలుపడె నొడిగట్టె ననఁగఁ
గడఁగెఁ దొడఁగెను జెలరేఁగెఁ ॥ గాలుద్రొక్కెఁ
గవిసెఁ గదిసె ననంగ నా ॥ ఖ్యలయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు ॥ (నగనివేశ). 17

టీ. నెట్టుకొనె, పాలుపడె, ఒడిగట్టె, కడఁగె, తొడఁగె, చెలరేఁగె, కాలుద్రొక్కె, కవిసె, కదిసె - ఈ ౯ యును అభిముఖుం డయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. అగపడక పోయె విచ్చుమొ ॥ గ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁబడ వయ్యెఁ బంచబం ॥ గాళ మయ్యె
ననఁగ దృగగోచరం బయ్యె ॥ ననుట పేళ్లు
(శయఘటితకపాల వైయాఘ్రచర్మచేల). 18

టీ. అగపడకపోయె, విచ్చుమొగ్గయ్యె, కంటఁబడనయ్యె, పంచబంగాళ మయ్యె-ఈ ౪ ను కంటికిఁ గనఁబడలేదనుటకుఁ బేర్లు.

క. వెలిచవి చీఁకటితప్పునఁ
బోలుపారఁగ జారభావమునకుం బేర్లౌఁ
బులు కసటు చిలు మనంగను
మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె (మనసిజదమనా). 19

టీ. వెలిచవి, చీఁకటితప్పు-ఈ ౨ ను జారభావమునకుఁ బేర్లు. పులు, కసటు, చిలుము-ఈ ౩ ను మలినమనుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. వింగడం బనంగ విపరీత మగు నుక్క్ర-
వం బనఁగను గుత్సితంబు పరఁగు
నాఖ్య యగుచుఁ దనరు నామని యనఁగను
మదమునకును (జంద్రముగకలాప). 20

టీ. వింగడము-ఈ ౧ యు విపరీతమునకుఁ బేరు. ఉక్క్రవము-ఈ ౧ యు కుత్సితమునకుఁ బేరు. ఆము-ఈ౧యు మదమునకుఁ బేరు.

క. ఎల యంద్రు తరుణ మనుటకుఁ
గోల యన దురితంబు పేరు కుడియెడమ లనన్
వలపలదాపల లనఁగను
బోలుపుగ నపసవ్యసవ్యములకుం బేర్లౌ. 21

టీ. ఎల-ఈ ౧ యు తరుణమునకుఁ బేరు. కోల-ఈ ౧ యు దురిత మునకుఁ బేరు. కుడియెడమలు, వలపలదాపలలు-ఈ ౪ ను క్రమముగా దక్షిణవామభాగములకుఁ బేర్లు.

క. తగు నౌద్ధత్యము పేళ్లై
పొగ రన నా మనఁగఁ ద్రుళ్లు పోతర మనఁగా

నెగడును భయంబుపేళ్లై
బెగడు దిగులు వెఱపు జంకు బీతలు కనఁగన్. 22

టీ. పొగరు, ఆము, త్రుళ్లు, పొంకరము-ఈ 4 ను గర్వమునకుఁ బేరులు. బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అలుకు-ఈ 6 ను భయమునకుఁ బేరులు.

క. అరి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ
గరమునకుం బేళ్లు కాఁగు కడవ పనఁటి నాఁ
బరఁగు ఘటాఖ్యలు (నమితా
మరవరానినికాయ భూతిమండితకాయా). 23

టీ. అరి, కప్పము-ఈ 2 ను పన్నుకుఁ బేళ్లు. కాఁగు, కడవ, పనఁటి-రూ పంటి- ఈ 3 ను ఘటమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రంతనఁగఁ గేళి
హాని కాఖ్యలు చేటు కీడఱ యనంగ
హెచ్చరిక హాళి సంతసం బెలమి వేడ్క
యనఁగ నానందమున కాఖ్యలై తనర్చు. 24

టీ. గొండ్లి, రంతు - ఈ 2 ను కేళికిఁ బేళ్లు. చేటు, కీడు, అఱ-ఈ 3 ను హానికిఁ బేరులు. హెచ్చరిక, హాళి, సంతసము, [ప్రకృతి. సంతోషము.] ఎలమి, వేడ్క-రూ. వేడుక-ఈ 6 ను ఆనందమునకుఁ బేళ్లు.

క. సొహిణ మనఁ బాగా యన
వాహాగారంబునకును వర్తిలుఁ బేళ్లై
వ్యూహమున కాఖ్య లయ్యెను
మోహర మన నొడ్డనంగ మొగ్గర మనఁగన్. 25

టీ. సాహిణము, పాగా-ఈ 2 ను హయశాలకుఁ బేరులు. మోహరము, ఒడ్డు, మొగ్గరము-ఈ 3 ను వ్యూహమునకుఁ బేరులు.

క. ఒనరించె ననఁగఁ గావిం
చె ననంగను సలిపె ననఁగఁ । జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ
(గనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా). 26

టీ. ఒనరించె, కావించె, సలిపె, చేసె-ఈ 4 ను ఆచరించె ననుటకు నామములు.

తే. చీఁకువాలిపు లనఁగను । జీఁకటి యనఁ
దిమిరమునకు నభిఖ్యలై । తేజరిల్లు
నాఖ్యలై తనరారు ను।పాయమునకు
సుళు వనఁగ వెర వనఁగను । సూటి యనఁగ. 27

టీ. చీఁకువాలు, ఇపులు (ఏకవచన.), చీఁకటి-ఈ 3 ను అంధకారమునకుఁ బేరులు. సుళువు, వెరవు, సూటి-ఈ 3 ను ఉపాయమునకుఁ బేరులు.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను । దారసిల్లె
ననఁగ సన్నిహితం బౌట । కాఖ్య లయ్యె
స్థూల మనుటకుఁ బేళ్లగుఁ । దోర మనఁగఁ
గడిఁది వలుఁద యనంగను । (గాలకంఠ). 28

టీ. చేరువయ్యె, డాసె-రూ. దాసె, తారసిల్లె-ఈ 3 ను సమీపించె ననుటకుఁ బేరులు. తోరము, కడిఁది, వలుఁద-ఈ 3 ను స్థూలమనుటకుఁ బేళ్లు.

తే. వాడెఁ గసుగందె ననఁ బుయి।లోడె ననఁగ
విన్నవోయె ననంగను । జిన్నవోయె
ననఁగఁ బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ । డయ్యె ననుట
(కంధరాసురహరణ రౌప్యాద్రిశరణ). 29

టీ. పాశె, కనుగండె, పులిగోడె, పిన్నవోయె, చిన్నవోయె-ఈ 5 ను ఖిన్నుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. గరువము మురిపం బనఁగను
బరఁగుఁ గర్వంబు పేళ్లు ౹ భటనామము లొం
టరి లెంక బం టనంగను
(బురదానవహరణ శేషభుజగాభరణా). 30

టీ. గరువము, మురిపము-ఈ 2 ను గర్వమునకు నామములు. ఒంటరి, లెంక, బంటు [భటశబ్దభవము,]-ఈ 3 ను భటుని పేళ్లు.

క. అరదంబు తే రనంగను
బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్లు ౹ పరి యన్న ను గా
లరు లనఁ బదాతిసంహతి
(పురదానవహరణ శేషభుజగాభరణా). 31

టీ. అరదము, [రథశబ్దభవము,] తేరు-ఈ 2 ను రథమునకు నామములు. పరి, కాలరులు-ఈ 2 ను కాల్బలమునకు నామములు.

క. సందియ మన ననుమాన ము
నం దనరును సంశయంబునకుఁ బేళ్లై గో
బృందాహ్వయంబు లలరును
మందనఁ గోన యనఁ (జంద్రశిఖండధరా). 32

టీ. సందియము, [సందేహశబ్దభవము,] అనుమానము-ఈ 2 ను సంశయమునకుఁ బేళ్లు. మంద, కోన-ఈ 2 ను గోసమూహమునకుఁ బేళ్లు.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ
దనరుఁ సైన్యంబు పేళ్లు ౹ దళవాయి యనన్

మొనకాఁ డనంగఁ బడవా
లనఁగఁ సేనాధిపతికి ౯ నాఖ్యలు వొలుచున్. 33

టీ. మొన, వాఁగు, దండు, దళము-ఈ ౪ ను సైన్యమునకుఁ బేర్లు. దళవాయి, మొనకాఁడు, పడవాలు-ఈ 3 ను సేనాధిపతికిఁ బేర్లు.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడంబడియె నొప్పె
ననఁగ నంగీకరించుట ౯ కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్య లై ౯ జానుమీఱుఁ
జెరివెఁ దుఱిమెను గీల్కొల్పెఁ ౯ జెక్కె ననఁగ. 34

టీ. మైకొనియె, ఇయ్యకొనె, ఒడంబడియె, ఒప్పె-ఈ ౪ ను అంగీకరించె ననుటకుఁ బేరులు. చెరివె, తుఱిమె, కీల్కొల్పె, చెక్కె-ఈ ౪ ను సంఘటించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దిట్టపడియె ముక్కాఁకలు ౯ దీరె ననఁగ
నాఱితేఱె ననం గడిందేఱె ననఁగఁ
గసిమసంగె ననంగ నాఖ్యలు దనర్చు
నిపుణుఁ డయ్యె నటంచుటకుఁ ౯ (త్రిపురవైరి). 35

టీ. దిట్టపడియె, ముక్కాఁకలుదీరె, ఆఱితేఱె, గడిదేఱె, కసిమసంగె-ఈ ౫ ను నిపుణుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. తడవు పడి కా రనంగా
నడరుం గాలంబు శిథిల ౯ మయ్యె ననుట యీ
విడె వీడె నూడె విచ్చెను
సడలె నురలె వదలెఁ బ్రిదిలె ౯ జాఱె ననంగన్. 36

టీ. తడవు, పడి, కారు - ఈ 3 ను కాలమునకుఁ బేరులు. విడె, వీడె, ఊడె, విచ్చె, సడలె, ఉరలె, వదలె, ప్రిదిలె, జాఱె-ఈ ౯ యు శిథిలమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. మది డెంద ముల్ల మెద యన
హృదయంబున కాఖ్యలయ్యె నీఱం బనఁగాఁ
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము
(సదయాంతరగకరణ తరుణశిచంద్రాభరణా). 37

టీ. మది, [ప్ర. మతి.] డెందము, ఉల్లము, ఎద-ఈ ౪ను హృదయము నకుఁ బేరులు. ఈఱము, పొదరిల్లు [పొద+ఇల్లు-రేఫాదేశము.] - ఈ ౨ ను నికుంజము పేరులు.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను
నెగడుఁ బ్రకారంబునకును నెఱి నామము లై
మెగ మనఁగ మెక మనంగను
మృగమునకు నభిఖ్యలయ్యె (మేరుశరాసా). 38

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము-ఈ 3 ను ప్రకారమునకు నామములు. మెగము, మెకము-[ఈరెండును మృగశబ్దభవములు,] ఈ౨ను మృగమునకుఁ బేరులు.

క. ఎడ దవ్వు కెళ వనంగా
నడరుఁ దూరంబునకు సమాఖ్యలు నలి నాఁ
బొడి నుగ్గు తుమురు నుఱు మన
బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ బేళ్లై (శర్వా). 39

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు-ఈ 3ను దూరమునకుఁ బేరులు. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నుఱుము-ఈ ౫ ను చూర్ణమునకుఁ బేరులు.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను
దారిచె ననఁ జోదనమును దగు నాఖ్యలు పెం

పాయరు జంబూద్వీపము
నేరెడుదీవి తొలుదీవి వరెనెడునామములన్. 40

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తాకిచెను-ఈ 3 ను ప్రేరణచేసెననుటకుఁ బేరులు. నేరెడుదీవి=నేరేడుచెట్టుగలద్వీపము, తొలుదీవి=మొదటిద్వీపము-ఈ ౨ ను జంబూద్వీపమునకుఁ బేరులు.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా
నలరున్ విముఖతకుఁ బ్రాప్తి పయ్యె ననుట వే
ళ్లలమె నొదవె దక్కొనియెను
నెలకొనియెన్ జెందె ననఁగ నెక్కొనియె ననన్. 41

టీ. తొలఁగెను, పాసెను-ఈ౨ ను దూరముగాఁబోవుటకు పేరులు. అలమె, ఒదవె, దక్కొనియె, నెలకొనియె, చెందె, నెక్కొనియె - ఈ౬ను లభించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట
ననఁగా నంతట ననంగ నంత ననంగాఁ
దనరుం బశ్చాదర్థము
(కనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా). 42

టీ. వెనుకన్, తరువాతన్, పిమ్మటన్, అంతటన్, అంతన్-ఈ౫ను అనంతర మనుటకుఁ బేరులు.

క. పల్లఱపులు రజ్జు లనం
బ్రల్లదము లనంగ వ్యర్థభాషణములకున్
బేళ్లై వర్తిలు నోలిగ
(నుల్లోకజయాభిసరణ యురగాభరణా). 43

టీ. పల్లఱపులు, రజ్జులు, ప్రల్లదములు-ఈ 3 ను పనికిమాలినమాటలకుఁ బేరులు.

క. కైసేఁ తలంకరించుట
చేసి యనఁగ విషమమునకుఁ బేర్లై వెలయున్
సేసలు దీవనఁబ్రా లన
భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ బర్యాయము లై. 44

టీ. కైసేఁత, [కై+చేఁత-ఈ ౧ యును అలంకరించుట. చేసి=సరికాని సంఖ్య. సేసలు, దీవనఁబ్రాలు-ఈ ౨ను మంత్రాక్షతలకు నామములు.

క. కో రనఁ బా లనఁ నంశం
బే ఱన వాఁక యన నదికి నెసఁగును బేళ్లై
నీరాజనంబు వే ళ్లగు
నారతి నివ్వాళి యనఁగ (నంగజవమనా). 45

టీ. కోరు, పాలు-ఈ ౨ను భాగమునకు నామములు. ఏఱు, వాఁక-ఈ ౨ను నదికి నామములు. ఆరతి [ప్ర. హారతి.] నివ్వాళి - ఈ ౨ను నీరాజనమునకు నామములు.

ఆ. మొఱపవోయె ననఁగ మొద్దువోయె ననంగఁ
గుంఠ మయ్యె ననుటకుం దనర్చు
శాతమునకు నాఖ్య లై తనరారును
జుఱుకు వాఁడి తెగువ కఱ కనంగ. 46

టీ. మొఱపవోయె [మొఱప+పోయె] మొద్దువోయె [మొద్దు+పోయె]-ఈ ౨ను పదును లేనిదయ్యె ననుటకు పేరులు. చుఱుకు, వాఁడి, తెగువ, కఱకు-ఈ ౪ను పదునునకుఁ బేరులు.

సీ. యామికులకు నాఖ్య లై ప్రవర్తిలుచుండు
నారెకు లనఁగఁ దలారు లనఁగఁ
గళ్లెంబు వాగె నాఁగను ఖలీనంబు పే
ళ్లలరు దంతంబు పే రౌ దనంగఁ

దఱపి నా ముదురు నాఁ ౯ దరుణేతరం బంట
యిం చనఁ జెఱ కన ౯ నిక్షు వలరు
నష్టం బొనర్చె నంౘటకు నాహ్వయము లయ్యెఁ
బోకార్చె ననఁగఁ గోల్పుచ్చె ననఁగ
తే. గుదె యనఁగ దుద్దనంగను ౯ గదకుఁ బేళ్లు
ఇవ మనంగ మం చనంగను ౯ హిమముపేళ్లు
కాన యన నడవి యనఁగఁ ౯ గాననంబు
షడ్గకుఁడు దోడియల్లుఁడు ౯ జగిలెఁ డనఁగ. 47

టీ. ఆరెసలు, తలారులు-ఈ ౨ను తలవర్లకుఁ బేరులు. కళ్లెము, వాగె- ఈ ౨ ను ఖలీనమునకుఁ బేరులు. ఔడు-రూ. అవుడు - ఈ ౧ యు దంతము పేరు. తఱపి, ముదురు-ఈ ౨ను లేఁతది కానిదానికి నామములు. ఇంచు, [ప్రకృతి. ఇక్షువు,] చెఱుకు-ఈ ౨ ను ఇక్షువునకు నామములు. పోకార్చె, కోల్పుచ్చె-రూ. కోలుపుచ్చె-ఈ ౨ను నష్టముచేసె ననుటకుఁ బేరులు. గుదె, దుద్దు - ఈ ౨ ను గదకుఁ బేరులు. ఇవము, [హిమము-ప్రకృతి.] మంచు- ఈ ౨ ను హిమమునకుఁ బేరులు. కాన, [ప్ర. కాననము.] అడవి [ప్ర. అటవి.]- ఈ ౨ ను అరణ్యమునకుఁ బేరులు. తోడియల్లుఁడు, జగిలెడు - ఈ ౨ ను షడ్గకునికిఁ బేర్లు.

క. తేనియ యన జున్న నభి
ధానంబులు మధువునకును ౯ దనరుం బేళ్లై
పానకము చెఱకుపాలనఁ
గా నిక్షురసంబునకును ౯ (గం తేకాలా). 48

టీ. తేనియ, జున్ను-ఈ ౨ ను మధువునకుఁ బేళ్లు. పానకము, చెఱకు పాలు-ఈ ౨ ను చెఱకురసమునకు నామములు.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా
నడరు విరామం బొనర్చు నను టకుఁ బేళ్లై
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగఁ బిఱుఁదు యనంగన్.

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను-ఈ ౨ ను విరమించెననుటకుఁ పేర్లు. పెడ, వెనుక, పిఱుఁదు - ఈ 3 ను పశ్చాద్భాగమునకుఁ పేరులు.

క. విడుమర యన విడుపల యనఁ
గడముట్టుట యనఁగ శాంతి గనుటకుఁ బేళ్లౌ
నెడ పంక చక్కి చోటన
నడరు స్థలంబునకు నాఖ్య లై (శితికంఠా). 50

టీ. విడుమర, విడుపల, కడముట్టుట-ఈ 3 ను శాంతిగనుటకుఁ పేరులు. ఎడ, పంక, చక్కి, చోటు - ఈ ౪ ను స్థలమునకుఁ పేరులు.

చ. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ
గినిసెఁ గనలె నలిగెఁ గోపగించె ననంగాఁ
దనరుఁ మర్మములకుఁ బే
ళ్లనువు లనఁగ నెఱఁకు లనఁగ నాయము లనఁగన్.

టీ. కినిసె, కనలె, అలిగె, కోపగించె-ఈ ౪ ను క్రుద్ధుఁడయ్యెననుటకుఁ పేరులు. అనువులు, నెఱఁకులు, ఆయములు - ఈ 3 ను మర్మములకు నామములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేళ్లు కార్యకరునకుఁ బాత్ర్రై
కాఁ డనంగ మణియకాఁ డనంగఁ
దేజరిల్లుచుండు దేవేరి దొరసాని
రాణి యనెడుపేళ్లు రాజపత్ని. 52

టీ. పార్పత్తెకాఁడు, మణియకాఁడు - ఈ 2 ను కార్యకరునను నామములు. దేవేరి, దొరసాని, రాణి - ఈ 3 ను రాజపత్ని పేరులు.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కఁగొనియె న
నంగఁ దగుఁ గబళనం బొనర్చె ననుటకున్
బ్రుంగె మునింగె ననంగ (న
నంగహరా) మగ్నమయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 53

టీ. మ్రింగె, గ్రుక్కఁగొనియె - ఈ 2 ను కబళనముఁ జేసె ననుటకుఁ బేరులు. బ్రుంగె, మునింగె - ఈ 2 ను మగ్నమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. ఆఖ్యలై తనరు ధనాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొక్కస మనంగ
నాస్థానమండపాహ్వయములై తనరు హ
జారం బనంగ మోసల యనంగ
దయకు నీరెం డభిధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ నక్కటిక మనఁగ
బాల్యస్థునకుఁ బేళ్లు బరిఢవిల్లును బిన్న
వాఁ డనఁ గొండికవాఁ డనంగ

తే. సంధ్యకాఖ్యలు మునిమాపు సంజ యనఁగ
జూద మన నెత్త మనఁగ దురోదరంబు
జడి యనఁగ వాన యనఁగ వర్షంబుపేళ్లు
నోలి యుంకువ యన శుల్క మొప్పు (సభవ) 54

టీ. ఉగ్రాణము, బొక్కసము - ఈ 2 ను ధనముంచెడు గృహమునకుఁ బేరులు. హజారము-రూ. హజారము, మోసల - ఈ 2 ను ఆస్థానమండపమునకుఁ బేరులు. కనికరము, అక్కటికము - ఈ 2 ను దయకుఁ బేరులు. పిన్నవాఁడు,

కొండికవాఁడు-ఈ ౨ ను బాల్యస్థునకుఁ బేరులు. మునిమాపు, సంజ-ఈ ౨ ను సంధ్యాకాలముపేర్లు, జూదము, [ప్రకృతి. ద్యూతము.] నెత్తము-ఈ ౨ ను ద్యూతమునకు నామములు. జడి, వాన-ఈ ౨ ను వర్షమునకుఁ బేళ్లు. ఓలి, ఉంకువ-ఈ ౨ ను శుల్కమునకుఁ బేరులు.

సీ. పయ్యెద యనఁగను పైట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య లైతనర్చు
నొక్కపెట్ట ననంగ నువ్వొత్తుగ ననంగ
యుగపత్పదంబున కొప్పుఁ బేళ్లు
కవఱు లనం బాచిక లనంగ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ బరిభవంబు
వ్యాపార మగు చెయ్దు మనఁ జెయ్ది యనఁగను
గన్ను నఁ గీలనఁ గపటచేష్ట
తే. కందుకము బంతి చెండనఁగను దనర్చు
నఱవఱలు చిద్రుప లన ఖండాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను కైరవల్ల
నంగ ఖాదిరఘుటిక (లనంగవమున). 55

టీ. పయ్యెద, పైఁట-ఈ ౨ ను ఉత్తరీయమునకుఁ బేర్లు. ఒక్కపెట్ట, ఉవ్వొత్తుగ - ఈ ౨ ను ఒకసారిగ ననుటకుఁ బేళ్లు. కవఱులు, పాచికలు - ఈ ౨ ను అక్షములకుఁ బేరులు. బన్నము, [ప్రకృతి. భంగము.] ఒచ్చెము - ఈ ౨ ను తిరస్కారమునకుఁ బేర్లు. చెయ్దము, చెయ్ది-ఈ ౨ ను వ్యాపారమునకుఁ బేర్లు. కన్ను, కీలు - ఈ ౨ ను కపటచేష్టకుఁ బేర్లు. బంతి, చెండు - ఈ ౨ ను కందుకమునకుఁ బేర్లు. అఱవఱలు, చిద్రుపలు-ఈ ౨ ను ఖండములకుఁ బేర్లు. కాఁచువడియములు, కైరవల్లు - ఈ ౨ ను ఖాదిరఘుటికలకుఁ బేర్లు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు × మసెవ ముద్యోగంబు
చిట్టలు చిత్రముల్ × చిలుక శరము
ఎత్తిగోలు ప్రయత్న × మీలువు మానంబు
బాఠి యనంగ నుపద్రవంబు
విన్నను వనఁగఁ బ్రావీణ్యం బెలుప్పుచు
తారాణా మనఁగ నిరసనంబు
నిట్టపంట యనంగ × నిష్కారణం బంట
బానసం బనఁగ మహానసంబు
తే. నామ మే కాంతమునకు మంతన మనంగ
నంతిపురమున శుద్ధాంత × మలరుచుండు
నుపరి యనఁ బత్తికాంచన × మొప్పుచుండుఁ
దివుటు యభిలషించుట × (దేవదేవ). 56

టీ. మాగాని = దేశము, మనికము = ఉద్యోగము, చిట్ట = అస్పష్టము, చిలుక = బాణము, ఎత్తిగోలు = ప్రయత్నము, ఈలువు = అభిమానము, బాఠి = ఉపద్రవము, విన్ననువు = ప్రావీణ్యము, లేక నేర్పు, తారాణము = నిర[illegible]నము, నిట్టపంట = నిష్కారణము, బానసము = వంటయిల్లు, మంతనము = ఏకాంతము, అంతిపురము = అంతఃపురము, ఉపరి = అపరంజి, తివుట = కోరుట.

సీ. పిట్టు గట్టనఁ బెల్లు × పెద్దయుఁ బద్దయు
నురవడి పటువడి × యుద్దవిడియుఁ
బనివడి పవపడి × బలువిడి తలకొని
నెట్టన యొంతేని × నెఱి గరంబు
లలి వార కేత్తైల × వెలుచ వాపిర యన
నఱిముఱి యనఁ బోరిఁబోరి యనంగఁ

గహనజాల మిగులంగ గాటం బనంగ న
త్యంతముగ నగుట కాఖ్య లయ్యె

తే. ఉడుకు సెక పట్ట వేఁడిమి యుష్ణ మావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు లుష్ణమునకుఁ
దాల్మి యోరిమి సైరణ తాళుకొంట
సైఁచు టోర్పుట యనఁగను శాంతి పేళ్లు. 57

టీ. బిట్టు, నట్టి, పెల్లు, పెద్దయు, దద్దయు, ఉరవడి, ఉరువడి, ఉద్దవిడి-సా. ఉద్దవడి, వసివడి, వడవడి, బలువిడి, తలకొని, గట్టిగ, ఎంతేని, నెఱి, గడుము, లలి, దారుక, నిక్కెఱ, పలుక, వావిరి, దామియుఱి, పొరిపొరి, కడు, చాల, మిగుల, గాటము-ఈ ౨౭ ను అత్యంతమునకుఁ బేరులు. ఉడుకు, సెక, పట్టు, వేఁడిమి, ఉష్ణ, ఆవి, ఉక్క-ఈ ౭ ను ఉష్ణమునకుఁ బేరులు. తాల్మి-సా. తాలిమి, ఓరిమి, సైరణ, తాళుకొంట, సైఁచుట, ఓర్పుట-ఈ ౬ ను శాంతికిఁ బేళ్లు.

తే. పెద్దనిద్దురఁ జెందెను బిలుకుమార్చె
గిటుకుమనెను గుదెతాల్పువీటి కనిచెఁ
గూలిచెను రూపుమాపెను నేలఁగలిపె
ననఁగ హతిచేసె ననుట కాఖ్యలు చెల్లు. 58

టీ. పెద్దనిద్దురఁజెందెను, పిలుకుమార్చె, గిటుకుమనె, గుదెతాల్పువీటికనిచె=యమపురికిఁ బంపెను, కూలిచె, రూపుమాపె, నేలఁగలిపె-ఈ ౭ను చంపె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. పరిమార్చ మయ్యె ననుటకు
పరుసన్ నామంబు లగుచు వర్తిలుచుండున్
దుఱుము మయ్యెన్ బరుమయ్యెన్
నుఱుము మయ్యెన్ బిండియయ్యె నుగ్గయ్యె ననన్. 59

టీ. తుఱుమయ్యె, పరుమయ్యె, నుఱుమయ్యె, పిండియయ్యె, నుగ్గయ్యె- ఈ ౫ ను చూర్ణమయ్యె ననుటకు నామములు.

క. కునికె నిదురించెఁ గూర్కెను
గనుమోడ్చె ననంగ నిద్రఁగనుటకుఁ బేళ్లౌఁ
గనువిచ్చె ననఁగ మేల్కనె
ననఁగఁ బ్రబోధంబు నొందెఁ ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 60

టీ. కునికె, నిదురించె, కూర్కెను, కనుమోడ్చెను-ఈ ౪ ను నిద్రవోయె ననుటకుఁ బేర్లు. కనువిచ్చె, మేల్కనె-ఈ ౨ ను నిద్ర లేచె ననుటకుఁ బేరులు.

క. డులిచె వదలించె నూడ్చెను
దొలఁగించెఁ బాపె ననఁగఁ ద్రోచె ననంగా
వెలికొత్తె ననఁగఁ బేళ్లై
యలరుఁ విఘటనమొనర్చెఁ ననుటకు (శర్వా.) 61

టీ. డులిచె, వదలించె, ఊడ్చె, తొలగించె, పాపె, త్రోచె, వెలికొత్తె- ఈ ౭ ను విఘటనమొనర్చె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపు
టలుక యనం బ్రణయకలహ మలరారుఁ గుచం
బుల కొప్పు నామములు గు
బ్బ లనంగాఁ జన్ను లనఁగఁ బాలిం డ్లనఁగన్. 62

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక [నెయ్యము+అలుక - నెయ్యపు+అలుక - నెయ్యపుటలుక.] ఈ ౨ ను ప్రణయకలహమునకు నామములు. గుబ్బలు, చన్నులు, పాలిండ్లు-[పాలు+ఇండ్లు] పాలుండుచోట్లు - ఈ 3 ను కుచములకు నామములు.

తే. చౌటిమున్నీ రనఁగ నుప్పుసంద్ర మనఁగ
రాజిలుచు నుండు లవణవారాశిపేళ్లు

కాలు వన బట్టె యనఁగను జాలనంగ
గుల్య కభిధాన మై పొల్చుఁ (గుధరనిలయ). 63

టీ. చౌటిమున్నీరు, ఉప్పుసంద్రము - ఈ ౨ ను లవణసముద్రము పేరులు. కాలువ-రూ. కాల్వ, బట్టె, జాలు-ఈ 3 ను కుల్యకు నామములు.

తే. పెల్లగించెను పెకలించెఁ బెఱికె ననఁగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె ననుట కయ్యెఁ
జించె నన బ్రచ్చె నన బ్రక్కలించె ననఁగ. 64

టీ. పెల్లగించె, పెకలించె, పెఱికె - ఈ 3 ను ఉత్పాటన మొనర్చె ననుటకుఁ బేరులు. చించె, బ్రచ్చె, బ్రక్కలించె-ఈ 3 ను ఛేదించె ననుటకు నామములు.

తే. కనుమొఱఁగె నేమఱించె నాఁగను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వయము లడరు
మొయిలు లన మొగుళ్లనఁగను మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్యలై (యభ్రకేశ.) 65

టీ. కనుమొఱఁగె, ఏమఱించె - ఈ ౨ ను నిగూఢవర్తనము చేసెననుటకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగుళ్లు, మబ్బులు - ఈ 3 ను మేఘములకు నామములు.

క. పగ అనఁగ మార్తు రనఁగను
పగవాండ్రనఁ బగతు రనఁగఁ బరిపంథికిఁ బే
ళ్లగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె (మేరుశరాసా). 66

టీ. పగఱు, మార్తురు, పగవాండ్రు, పగతురు-ఈ४ను విరోధికి నామములు. మెగము, మెకము-ఈ ౨ ను మృగమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు నెగడుఁ బేళ్లు
నిండెఁ గ్రిక్కిఱిసె ననఁ బూర్ణించె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు (సుధాంశుమకుట) 67

టీ. ఇంకె, అడుగంటె, వట్టె, ఇవిరె-ఈ 4 ను నిర్జలమయ్యె ననుటకు నామములు. నిండె, క్రిక్కిఱిసె-ఈ 2 ను పూర్ణించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. పెచ్చుపెరిగె ననం బురిగొనిచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు నాఖ్య లయ్యెఁ
దిండికాఁ డనఁ దిండీఁడు తిండిపోత
నంగ భక్షకుననుటకుఁ బరఁగుఁ బేళ్లు. 68

టీ. పెచ్చుపెరిగె, పురిగొనిచ్చె, మీఱె - ఈ 3 ను విజృంభించెననుటకు నామములు. తిండికాఁడు, తిండీఁడు, తిండిపోతు-ఈ 3 ను భక్షకునిపేళ్లు.

క. పెనఁగొనె గిఱికొనియెను వల
గొనియెఁ బెలికొనియెఁ జుట్టుకొనె సుడిగొనె నాఁ
గను నులిగొనె నన నాఖ్య ల
గును వలయిత మయ్యె ననుటకును (శితికంఠా). 69

టీ. పెనఁగొనె, గిఱికొనె, వలగొనె, పెలికొనె, చుట్టుకొనె, సుడిగొనె, నులిగొనె-ఈ 7 ను వలయితమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. మొగరా లన ప్రాంఘ్రములు చిట్టకము వంఘ
మెరగలి వరవహ్ని యెద్దె మూష్కఁ
డుడుగర యుపహార మూఱట విశ్రాంతి
మొదల లని యనఁగను మూల మనుట

తఱులు లన వళులు చిందప మనంగ శంఖంబు
తఱ టనంగఁ గశాభిధాన మయ్యెఁ
దమ టనఁ గీల పరపం బగు మెట్టన
గాయకులకుఁ బేరు గాణ లనఁగ
తే. మృత్యువునకును బేరయ్యె మిత్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య లగు బొమిడిక మనంగ
నోముట యనఁగఁ బోషించు టూడిగంబు
సేవ కభిధానమై యొప్పు (శేషభూష). 70

టీ. మొగరాలు=స్తంభము, చిట్టకము = సంభము, మిష, వరపరి-పా. ఎరగలి=కాలుచిచ్చు, ఎడ్డె=మూర్ఖుడు, ఉడుగర=కానుక, ఊఱట, ఓడుమర, మొదలు=మూలము, తఱులు=మడితలు, చిందము=శంఖము, చెఱటు = జాటి, చబుకు, తమట=నిప్పుమంట, మెట్టు = పాదము, గాణ = గాయకుడు, మిత్తి [ప్ర. మృత్యువు] = చావు, బొమిడికము = కిరీటము, ఓముట = పోషించుట, ఊడిగము=సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ నెవఁడును సత్కృపర్థ
మఖిలం బటంచును నంతపట్టు
ఏకాకి యొక్కఁ డనేకులు పలువురు
వేనవేల్ పెక్కండ్రు వేవు రనఁగ
నలుగు రోచేవర్థమై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంట కట్టివారె
మిన్నక యూరక యన్నఁ దూష్ణీమర్థ
మనుసరించి యటంట కగును వొట్టి
తే. యొండొకఁ డనంగ మఱియు వేఱొకఁడు లాఁతి
వాఁడు పెఱవాఁడు దక్కినవాఁ డనంగ

నన్యునకు నాఖ్య లగుచుఁ బెంపొరుచుండు
(శయఘటితశూల వైయాఘ్రచర్మచేల). 71

టీ. ఎట్టకేలకు=ఒకానొకప్పుడు, అంతవట్టు=అఖిలమును, ఎక్కటి = ఏకాకి, పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండ్రు, వేవురు - ఈ ౮ ను అనేకులు. కాని నాఁడు=అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె=ఈలాటివారేయనుట, మిన్నక, ఊరక - ఈ ౨ ను తూష్ణీమర్థకములు. తోట్టి=అనుసరించి, ఒండొకఁడు, వేఱొకఁడు, లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు- ఈ ౫ ను అన్యునకుఁ బేరులు.

నా నా ర్థ ము లు.

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యనఁ వేగంబునకును వర్తిలుఁ బేరై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని సమాహ్వాయ మయ్యెన్. 72

టీ. 1. వడి=కాలము, వేగము. 2. మడి=వరిచేను, శుద్ధి.

క. ఈ డనఁగ వయసుపే రగు
నీ డన సామ్యంబునకును నెనగును బేరై
నా డన రాజ్యము పే రగు
నా డనఁ దత్కాలమం దమరఁగఁ బెంపారున్. 73

టీ. 1. ఈడు = వయస్సు, సాటి. 2. నాడు = దేశము, అప్పుడు (రెండవయర్థమున "నాఁడు" అని యరసున్న గలదు).

క మొనయన సైన్యముపే రగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగమునకును బే రౌ
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ దొడరును బేరై. 74

టీ. 1. మొన=సైన్యము, ముందుభాగము. 2, దొన=అమ్ములపొది, కొన,

క. వెన్నననఁగ బీజమంజరి
వెన్నసఁ జరమాంగమునకు వెలయును బేరై
కన్నులనం బర్వంబులు
కన్నులనఁ లోచనములు (కంఠేకాలా). 75

టీ. 1. వెన్ను=కంకి, వీఁపు. 2. కన్ను=గణుపు, నేత్రము.

క. తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
తమ్మి యనం బంకజాభిధానం బయ్యెన్
నెమ్మి యనఁ బ్రియము పేరగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు నెగడుం బేరై. 76

టీ. 1. తమ్మి=వృక్షవిశేషము, తామర. 2. నెమ్మి=సుఖము, నెమలి.

క. దండ యనన్ సాన్నిధ్యము
దండన సుమమాలికాభిధానం బయ్యెన్
మండన బ్రకోష్ఠ మయ్యెన్
మండన మృత్పాత్రకును సమాహ్వయ మయ్యెన్. 77

టీ. 1. దండ=చేరువ, పూలదండ. 2 మండ=ప్రకోష్ఠము, మంటికుండ.

క. తెలుఁగుంగబ్బపుమర్మము
తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేట తెల్లము గాఁగన్
దెలియఁగ నడిదము సూరయ
చెలువారఁగ నాంధ్రనామశేషముఁ జెప్పెన్. 78

సటీకాంధ్రనామశేషము
సంపూర్ణము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రనామశేషమందలి

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక

శ్రీరస్తు.

సాంబనిఘంటువు

టీకానుక్రమణికాసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచేఁ

ప్రకటితము.

1940.

Printed by

V. VENKATESWARA SASTRULU

of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS

at the 'Vavilla' Press

Madras.—1940.

సాంబనిఘంటువు

అవతారిక. కస్తూరి రంగకవి యనునతఁ డీయాంధ్రనిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తి కంకితము చేయుచుఁ గ్రంథరచనాపద్ధతులను దెల్పుచున్నాఁడు:—

సీ. శ్రీ వెలయంగ దేశీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చి । దైవవర్గ
దనుజ మానవవర్గ । స్థావరవర్గ తి
ర్యగ్వర్గ ననునాలు । గలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థశబ్దముల్ రానీక
కుంటినడత గాక । కొదుకు లేక
యుర్వీజనంబుల । కులకారసరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు । వనెడుకృతినిఁ

తే. గవులదయచేత నీకటాక్షంబువలన
సీసశతకంబుఁ జెప్పెదఁ । జిత్తగింపు
దనుజసమవర్తి భక్తహృ । దబ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తి । శ్రీసాంబమూర్తి.

తా. దేవతలకంపదయగు చక్రవర్తి, రాజసాంతకుఁడవు. భక్తుల హృదయకమలములందు వసించువాఁడవు నైనయో సాంబమూర్తీ! కస్తూరి రంగకవి యనునేను సొంపుగా నాంధ్రభాషయందు అన్యదేశీయపదములు, ఆంధ్రదేశ్యపదములు, సంస్కృతభవప్రాకృతభవపదములు వీనినింగూర్చి దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగువర్గములను సవరించియు, 'ను' మొదలగు పాదపూరణపదములను, అర్థహీనములైన పదములను రానీయక, అన్వయకాఠిన్యములేక, చదఁబడకుండునట్టి సులభశైలిని సకల జనోపకారము కొఱకు "ఆంధ్రనామనిఘంటువు" అను గ్రంథమును కవుల దయవలనను, నీకటాక్షమువలనను నూఱుసీసపద్యములుగా రచించెద. దీనిని జిత్తగింపు మయ్యా.

దేవవర్గ.

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి * మొట్టికాయలమెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడు * గుజ్జువేల్పు
గబ్బిచెక్కిళ్ల మొకముమోముగలసామి
కలుఁగులాయపుఁదేజి * బలుసిపాయి
గుంజిళ్లుపెట్టించు * కొనుమేటి పిళ్లారి
కుడుముదాలుపు పెద్దకడుపువేలు
పొంటిపల్లుదొర ముక్కంటిపండులమెక్కు
దేవర చిలువజందెముల మేటి
తే. జమిలితల్లులబిడ్డ పెద్దమెయి ప్రోడ
చేఁటవీనులదంట పసిఁడిచెలువువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్య * పుంజుదారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతివేల్పు సాంబ. 2

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి = త్రినేత్రుఁడగు శివుని మొదటికొమరుఁడు, మొట్టికాయలమెప్పు = భక్తులు తమతలయందు వేసికొను పిడికిటిపోటులకుఁ

దలయూఁచువాఁడు, గొప్పబొజ్జగలాఁడు=పెద్దకడుపుగలవాఁడు, గుజ్జువేల్పు = వామనరూపుఁడగు వేల్పు, గబ్బుచెక్కిళ్లమొగము మోముగలసామి = మదగంధముగల గండస్థలములుగల మృగంబుయొక్క అనఁగా ఏనుఁగుయొక్క శిరంబు దాల్చిన దేవుఁడు, కలుగులాయపుఁదేజిబలుసిపాయి = బొక్కలాయముగాఁగలవాహనము-అనఁగా ఎలుక వాహనముగాఁగలగొప్పబంటు, గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుమేటి = భక్తులచేత గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనునట్టిదేవర, [illegible], కుడుముకైవాలుపు=మోదకములు హస్తమందుఁగలవాఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు = లంబోదరుఁడు, ఒంటిపల్లుదొర = ఏకదంతుఁడగుదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కుదేవర = (ముక్కంటిపండులు = వెలగకాయలు) వానిఁదినునట్టివేలుపు, చిలువజందెములమేటి = పాములను యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చినదేవుఁడు, జమిలికల్లుబిడ్డ = అనఁగా పార్వతులనెడి యిరుప్రక్కల్లులకుఁ గొమరుఁడు, పెద్దమెయిఁదాల్పు=గొప్పశరీరము దాల్చిన దేవుఁడు, చేటచెవులుదంట=చేటలవంటి చెవులుగల ప్రభువు, పనిమొలుపువాఁడు=తొల్తఁ గొలుచువారికార్యములఁ జేయుచువాఁడు, మొదటివేలుపు=ఒక్కొక్కకార్యమునందును మొదటఁ బూజసేయఁబడు దేవుఁడు, [illegible], పుంజుజాతిపెద్ద=కుక్కుటధ్వజుఁడగు కుమారస్వామికి అన్న-ఈ ౨౦ పేరులును వినాయకునివి.

సీ. చౌదంతమోదకసాహెబు జాళువా
గుబ్బలిసిలుకాఁడు ౸ గిబ్బరౌతు
జక్కులదొరనెస్తి ౸ జన్నంపుఁబగవాఁడు
పొంకలగింటుముదాల్పు ౸ పుడుకదారి
వినువాకకొమరతి ౸ వెండికొండమనీఁడు
[illegible]ట్లుపేదర ౸ మిత్తిమిత్తి
మంచుమలల్లుఁడు ౸ మసగొంగ ముక్కంటి
నెలదారి ము[illegible]యులుఁగు మేటి

తే. విసపుమేఁతరి తిగప్రోలివేఁటకాఁడు
కప్పుటైదువ పెనిమిటి గాములదొర
వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు గుజ్జువేల్పుతండ్రి
వేసికన్సామి యన నీదు పేళ్లు సాంబ. 3

టీ. చౌవంచమోములసాహేబు = అయిదుముఖములుగల ప్రభువు, జాబిబాగుబ్బవిలుకాఁడు = మేరుపర్వతము విల్లుగాఁగలవాఁడు, గిబ్బరౌతు = ఎద్దునెక్కి తిరిగెడువాఁడు, జక్కులదొరనెచ్చెలి = యక్షుల కధిపతియగు కుబేరునికి స్నేహితుఁడు, జన్నంపుఁబగవాఁడు = దక్షప్రజాపతియొక్క యాగమును ధ్వంసముచేసినవాఁడు, పొడలగొంటము దాల్పు = మచ్చలు గలజంతువేఁతవస్త్రమును (వ్యాఘ్రచర్మమును) ధరించువాఁడు, పుఱ్ఱెకటారి = బ్రహ్మకపాలమును ధరించినవాఁడు, మిన్నువాఁకమోపరి = (మిన్నువాఁక = ఆకాశమందుండెడు యేఱు) - గంగాదేవిని జడలందు దాల్చినవాఁడు, వెండికొండవసతిగాఁడు = రజతగిరి (కైలాసము) ఉనికిపట్టుగాఁగలవాఁడు, మిన్నుజుట్టుదేవర = ఆకాశమె జుట్టుగాఁ గలవేల్పు, మిత్తిమిత్తి = మృత్యువునకు మృత్యువు (మిత్తి - మృత్యు శబ్దభవములు), మంచుమలల్లుఁడు = హిమవత్పర్వతమునకు అల్లుఁడు, మరుగొంగ = మన్మథునికి శత్రువు, ముక్కంటి = త్రినేత్రుఁడు, నెలపాగ = చంద్రుని మౌళియందుఁ దాల్చినవాఁడు, ముమ్మొనయలుఁగుమేటి = మూఁడుకొనల యాయుధమును (త్రిశూలమును) దాల్చినవాఁడు, విసపుమేఁతరి = విషమును భక్షించినవాఁడు, తిగప్రోలివేఁటకాఁడు = త్రిపురములను ధ్వంసముచేసినదేవుఁడు, కప్పుటైదువపెనిమిటి = (కప్పు ఐదువ = నల్లనిభామ-పార్వతి - టుగాగమము.) పార్వతికి భర్త, గాములదొర = (గాములు = భూతములు-గ్రహశబ్దభవము.) భూతములకు ఱేఁడు, వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు = దేవతలసేనానాయకుఁడగు కుమారస్వామికిఁ దండ్రి, గుజ్జువేల్పుతండ్రి = పొట్టివాఁడగువేల్పునకుఁ (వినాయకునికిఁ) దండ్రి, వేసికన్సామి = (మూఁడు అనునది వేసిసంఖ్య) త్రినేత్రుఁడగువేల్పు-౨3 శివుఁడు.

సీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్లు ౹ వేకంటిపైదోడు
కవ్వపుమలదాల్పు ౹ కఱ్ఱినేస్తి
చిలువపానుపుదంట ౹ తెలిదీవిమన్నీఁడు
బటువుఁగైదువుజోదు ౹ బమ్మతండ్రి
కఱివేల్పు మరునయ్య ౹ కడలియల్లుఁడు సంకు
దారి గరుడిరౌతు ౹ తమ్మికంటి
పదివేసములదిట్ట ౹ యెదమచ్చగలసామి
యడుగువాఁకగలాఁడు ౹ పుడమినంటు

తే. మొసలివాయొంట్లతాల్పు రక్కసులగొంగ
లచ్చిమగఁ డుద్దకేలుగలాఁడు పుట్టు
వడుగు తామరపొక్కిలి ౹ వాఁడు పసిఁడి
వలువతాల్పన హరిపేరు ౹ లలరు సాంబ. **4**

టీ. వెన్నుఁడు (విష్ణుశబ్దభవము), పెరుమాళ్లు (ఇది ద్రవిడభాషలోని పదము-పోలెవంటిది), వేకంటిపైదోడు = సహస్రాక్షుఁడగు దేవేంద్రునకుతమ్ముఁడు (ఉపేంద్రుఁడు.), కవ్వపుమలదాల్పు = మందరపర్వతమును ధరించిన వాఁడు, కఱ్ఱినేస్తి = (నేస్తి = నేస్తముగలవాఁడు.) అర్జునునికిఁ జెలికాఁడు, చిలువపానుపుదంట = శేషుండను పాన్పునందుఁ బరుండుసూరుఁడు, తెలిదీవి మన్నీఁడు = శ్వేతద్వీప మునికిపట్టుగాఁగలవేలుపు, బటువుఁగైదువుజోదు = దిటవగు నాయుధమును (సుదర్శనమును) ధరించినవాఁడు, బమ్మతండ్రి = బ్రహ్మదేవునికి జనకుఁడు, కఱివేల్పు = నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్య = మన్మథునకు జనకుఁడు, కడలియల్లుఁడు = (పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినలక్ష్మికి మగఁడగుటచే) పాలసముద్రమునకు నల్లుఁడు, సంకుదారి = పాంచజన్యమనెడి శంఖమును దాల్చినవాఁడు, గరుడిరౌతు = గరుడవాహనమెక్కెడి దిట్ట, తమ్మికంటి = కమలాక్షుఁడు, పదివేసములదిట్ట = దశావతారముల నెత్తినవేలుపు,

ఎదమచ్చగలసామి = ఱొమ్మునందు శ్రీవత్సమను మచ్చగలదేవుఁడు, అడుగువాఁకగలాఁడు = పాదమునందు నదిగలవాఁడు, (విష్ణువుయొక్క పాదమునందు గంగాదేవిబుట్టినది యని ప్రసిద్ధి.) పుడమినంటు = భూదేవికిఁ జెలికాఁడు, మొసలివాయొంట్లతాల్పు = మొసలినోటివలెనుండు కర్ణభూషణములను దాల్చినవాఁడు, రక్కసులగొంగ = రాక్షసులకువిరోధి, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మీదేవికి భర్త, ఉద్దకేలుగలాఁడు = నాలుగుచేతులు గలదేవుఁడు, పుట్టువడుగు = ఎల్లప్పుడు బ్రహ్మచర్యవ్రతముపూనినవాఁడు, తామరపొక్కిలివాఁడు = కమలము బొడ్డునందుఁ గలవాఁడు, పసిఁడివలువతాల్పు = బంగారు పుట్టము ధరించినవాఁడు — ౹౯ విష్ణువు.

సీ. తీవంచమోములదిట్ట తామరచూలి
తలఁపు కేళాకూళి పులుఁగురౌతు
తగవులజడదారితండ్రి వేలుపుఁబెద్ద
మాటలజవరాలిమగఁడు నలువ
యలరులవిలుకానియన్న మేలిమిబొజ్జ
గలదుముదారి ప్రాఁతబలుకులదణి
నుదురాకు లెక్కఁ జెన్నుగ వ్రాయుకరణీకుఁ
డచ్చంపుఁదమ్మిపై నమరుజాణ
తే. నిక్కపుజగంబు బ్రోచుమనీన్నిఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగినఁడు తాత జగము
లన్ని పుట్టించుమేటి తనంతఁ గల్గు
నతఁడు పజదొర యన నజాఖ్య లగు సాంబ. 5

టీ. తీవంచమోములదిట్ట = చతుర్ముఖుఁడగు దేవుఁడు, తామరచూలి = విష్ణువుయొక్క నాభికమలమందుఁ బుట్టినవాఁడు (సమాసాంతము ఇకారము.)

తలఁపుకేళాకూళిపులుఁగుకాతు=మానససరోవరమునందు విహరించు పక్షులు (హంసములు) వాహనములుగాఁ గలబంటు, తగవులజడదారితండ్రి=కలహములఁ బెట్టెడుమునికిఁ (నారదమునికిఁ) దండ్రి. వేలుపుఁబెద్ద=దేవతలకు మేటి యైనవాఁడు, మాటలజవరాలిమగఁడు=వాగ్దేవికి (సరస్వతీదేవికి) భర్త, నలువ=నాలుగు మోములుగలవాఁడు (సమాసాంతము), అలరువిలుకానియన్న = పూవిల్తునికి (మన్మథునికి) అన్న (విష్ణునికిఁ బుత్త్రుఁడు మన్మథుఁడు, విష్ణువు నాభికమలమందు బ్రహ్మ పుట్టుటచేత మన్మథుని కితఁ డన్న యయ్యెను.) మేలిమిబోజ్జగలదుముదారి = శ్రేష్ఠమయిన (బంగారుమయమగు) కడుపును దాల్చిన మొనకాఁడు, ప్రాఁజలుకులదణి = వేదములనివాసము, నుదురాకు లెక్కఁజెన్నుగ వ్రాయు కరణీకుఁడు=నొసలనెడు తాటాకులందు లెక్కలను దప్పులు లేక వ్రాయునట్టి కరణము, అచ్చంపుఁదమ్మిపై నమరుజాణ = తెల్లనితామరపువ్వునందుఁ గూర్చుండు వలఁతి, నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచు మన్నీఁడు=సత్యలోకము నేలెడుప్రభువు, మొదటిజాతిదొర=బ్రాహ్మణులకు అధిపుఁడు, బమ్మ (బ్రహ్మశబ్దభవము.), దుగినుఁడు (ద్రుహిణశబ్దభవము.)—, తాత=పితామహుఁడు, జగములన్ని పుట్టించుమేటి=లోకములకెల్లసృష్టికర్త యగు శ్రేష్ఠుఁడు, తనంతఁ గలుగునతఁడు=స్వయంభువు, పజదొర = ప్రజాపతి-౨౦ బ్రహ్మదేవుఁడు.

సీ. గట్టురాకొమరిత ౯ కప్పుము త్తైదువ
మగనియందపుమేనఁ ౯ దగనమగువ
కలికంటురాణి సింగపుఁదేజి గలచాన
వెనకయ్యతల్లినా ౯ వెలయు గౌరి
కలుములచెలి జిడ్డుకడలిబొట్టియ లచ్చి
తమ్మిగద్దియబోటి ౯ తల్లితల్లి
పెనిమిటియెద నుండు ౯ ననబోఁడి మరుతల్లి
నెలచెలియలు లిబ్బి ౯ నెలఁతుక సిరి

తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్యల ౹ నంచతేజి
పొలఁతి తలవాఁకిట మెలంగు౹చెలువ నలువ
రాణి పలుకులజవరాలు ౹ లచ్చికోడ
లనఁగ భారతినామంబు ౹ లమరు సాంబ. 6

టీ. గట్టురాకొమరిత=పర్వతములకు ఱేఁడగు హిమవంతునికూఁతురు, కప్పుముత్తైదువ = నల్లనిరూపముగల యంగన, మగనియందపుమేనఁదగిన మగువ = ప్రియుని యందమైన శరీరమునందు సగముభాగముఁ గైకొన్న కాంత, కఱకంఠురాణి = శివునిదేవేరి, సింగపుఁజేజిగలచాన=సింహవాహన మెక్కెడియాఁడుది, వెనకయ్యతల్లి=వినాయకునితల్లి-౯ పార్వతీదేవి, కలుములచెలి=సంపదకు అధిదేవతయైనమగువ, జిడ్డుకడలిబొట్టియ=పాలసముద్రమునకుఁ గూఁతురు, లచ్చి (ప్రకృతి. లక్ష్మి), తమ్మిగద్దియబోటి = కమలమనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండుచెలువ, తల్లితల్లి=తల్లియగుగంగకుఁదల్లి, పెనిమిటియెదనుండునబోఁడి=భర్తయొక్కవక్షఃస్థలమునందు వాసముచేసెడు స్త్రీ, మరుతల్లి = మన్మథునికి జనని, నెలచెలియలు = చంద్రునికిఁ జెల్లెలు, లిబ్బినెలఁతుక=భాగ్యమునకు అధిదేవతయైన యాఁడుది, సిరి (ప్రకృతి-శ్రీ)-౧౦ లక్ష్మీదేవి. అంచతేజిపొలఁతి = హంస వాహనముగాఁ గల బ్రహ్మయొక్కభార్య, తలవాఁకిట మెలంగుచెలువ=తలకు వాఁకిలియైననోటియందు మెలంగెడుకాంత, నలువరాణి = బ్రహ్మదేవునియొక్కభార్య, పలుకులజవరాలు=వాక్కులకు విద్యలకు అధిదేవత యగుస్త్రీ, లచ్చికోడలు = (బ్రహ్మ పత్నియగుటచే) లక్ష్మీదేవి కోడలు-౬ సరస్వతి.

సీ. అడుగుకైదువుపుల్గు౹పడగదునేదారి
యరబారతల్లుల౹యరదిబిడ్డ
వెనకయ్యవెనుకయ్య ౹ వేల్పులదళవాయి
చిలువలబోనంపుఁ౹బులుఁగురౌతు

సత్తిఁబూనువలంతి యిత్తిగమోముల
　　బలియుఁడు బారచేతులుగలాఁడు
రిక్కరక్కసుమిత్తి తెల్లుకానుపు కొంచ
　　మల వ్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు
తే. గట్లయేలికమనుమఁడు కప్పుతెఱవ
　　మేటికొమరుఁడు వేలుపుటేటిసవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు లమరు సాంబ.　　7

టీ. అడుగుకైదువుపుల్గుపడగదునేదాకి = అడుగుకైదువుపుల్గు (కాళ్లే ఆయుధముగాఁ గల పక్షియగు) కోడి టెక్కెముగాఁగలమొనకాఁడు, అక బారతల్లులయరిదిబిడ్డ=ఆర్గురుతల్లులకు (షట్ కృత్తికలకు) ముద్దుకొమరుఁడు, వెనకయ్యవెనుకయ్య = విఘ్నేశ్వరుని తమ్ముఁడు, వేల్పులదళవాయి = దేవతలకు సేనాధిపతి, చిలువలబోనంపుఁబులుఁగురౌతు=పాములే ఆహారముగాఁ గలిగినపక్షి (నెమలిని) వాహనముగాఁ గలిగినదిట్ట, సత్తిఁబూనువలాతి=శక్తి అను ఆయుధమును ధరించునట్టినేర్పరి, ఇత్తిగమోములబలియుఁడు (ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ-రెండుమూఁడులు-ఆఱు = ఆఱుమొగములుగలిగినప్రభువు-షణ్ముఖుఁడు, బారచేతులుగలాఁడు = పండ్రెండు బాహువులుగలవాఁడు, రిక్కరక్కసుమిత్తి = (రిక్కరక్కసుఁడు-అతనికిమృత్యువు) తారకాసురుని చంపినవాఁడు, తెల్లుకాన్పు = శరవణభవుఁడు, కొంచమలవ్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు=క్రౌంచమనుపర్వతము తొలచిన ప్రభువు, గట్లయేలికమనుమఁడు = హిమవంతుని దౌహిత్రుఁడు, కప్పుతెఱవమేటికొమరుఁడు = పార్వతియొక్క ముద్దుబిడ్డఁడు, వేలుపుటేటి సవతికొడుకు = (వేలుపు+ఏఱు = దేవతలనది,) గంగాదేవికి సవతియైన పార్వతికి బిడ్డఁడు, ముద్దయ్య=పిన్నవాఁడు, కందుఁడు (స్కందుఁడు - ప్రకృతి). కొమరుసామి (కుమారస్వామిశబ్దభవము)-౧౭ కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మరుండు వలతేఁడు చిలుకరా
తామనిచెలి గాడ్పుటరదపుదొర
జాబిల్లియల్లుఁడు చౌవంచతూపుల
నెఱదంట కలుముల గరితబిడ్డ
కన్నులవిల్తుఁడు కమ్మవిల్తుఁడు పచ్చ
విలుకాఁడు చక్కెరవింటిజోదు
వెడవిలుతుఁడు తియ్యవిల్తుఁడు చిగురాకు
విలుకాఁడు తుంటవిల్గలదునీఁడు

తే. తలిరువిల్తుఁడు ననవిల్తుఁ డలరువిల్తుఁ
డించువిల్కాఁడు రాచిల్క నెక్కురౌతు
మీను మొసలిసిడెంబులమేటి తేఁటి
యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య లమరు సాంబ. 8

టీ. తలఁపుచూలి=సంకల్పమునందుఁబుట్టినవాఁడు, మరుఁడు (ప్రస్మరుఁడు), వలతేఁడు = (వలపు+ఱేఁడు) మోహమునకు అధిపతి, చిలుకరౌతు=చిలుక వాహనముగాఁ గలబంటు, ఆమనిచెలి=వసంతునికి (వసంతర్తువునకు) స్నేహితుఁడు, గాడ్పుటరదపుదొర = గాలియే తేరుగాఁగల ప్రభువు (గాడ్పు+అరదము - టుగాగమము.), జాబిల్లియల్లుఁడు = చంద్రునికి మేనల్లుఁడు, చౌవంచతూపులనెఱదంట = అయిదుబాణములుగల గట్టిబంటు, కలుముల గరితబిడ్డ=లక్ష్మీదేవికిఁ బుత్త్రుఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు = గణుపులు గలవింటివాఁడు, కమ్మవిల్తుఁడు = మధురమైనవిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు = పచ్చని విల్లుగలవాఁడు, చక్కెరవింటిజోదు=చెఱకువిల్లుగాఁగల బంటు, వెడవిలుతుఁడు = తేలికయిన ధనుస్సుగలవాఁడు, తియ్యవిల్తుఁడు = తియ్యనైనవిల్లుగలవాఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు = మామిడి మొదలగువాని యిగుళ్లు విల్లుగాఁ గలవాఁడు, తుంటవిల్ గలదునీఁడు = చెఱకుతుంట విల్లు

గాఁగల ప్రభువు, తలిరువిల్తుఁడు=చిగురువింటివాఁడు, ననవిల్తుఁడు = పూవు టమ్ములుగలవాఁడు, అలరువిల్తుఁడు = పూవింటివాఁడు, ఇంచువిల్కాఁడు = చెఱకువిల్లుగాఁగలవాఁడు, రాచిల్క నెక్కు రౌతు=మేటిచిలుక నెక్కు బంటు, మీను మొసలిసిడెంబుల మేటి = చేఁపలు మొసళ్లు టెక్కెమునందుఁగల ప్రభువు, తేఁటియల్లెవాఁడు = తుమ్మెద యల్లెత్రాడుగాఁగలవాఁడు - ౨౮ మన్మథుఁడు.

సీ. సత పేరుత త్తడి ౹ జత తేరుగల ప్రోడ
యనిఁ బడ్డ నెఱబంటు ౹ లరుగుత్రోవ
వెన్ను నివలగన్ను ౹ వేయి చేతులదిట్ట
తిగ వేలుపుల టెంకి ౹ పగటిజోతి
జమునయ్య మినుమానికము చాయ పెనిమిటి
పగలు సేఁయువలంతి ౹ జగముకన్ను
నెలజోడు తమ్మిచక్కిలిగింత వేవెల్గు
కలువలసూడు చీఁకటులగొంగ

తే. జక్కవలయంటు మ్రొక్కులసొక్కుసామి
బావరూపుల వేల్పు ప్రాఁబల్కుసొమ్ము
పెట్టె చలిదాయ ప్రొద్దునాఁ ౹ బేళ్లు దనరు
లోకబాంధవునకు శివాలోల సాంబ. 9

టీ. సత పేరుత త్తడి జత తేరుగల ప్రోడ=సప్తయను పేరుగల రెండుగట్టి ములను గట్టినరథంబునఁ బోవు నేర్పరి, అనిఁబడ్డ నెఱబంటులరుగు త్రోవ=యుద్ధ మునఁ జచ్చినశూరులు పోవుమార్గము (యుద్ధమునఁ జచ్చినవారు సూర్యుని భేదించుకొని వీరస్వర్గమునకుఁ బోవుదురు అని శ్రుతి.), వెన్నునివలగన్ను=విష్ణువు యొక్క కుడికన్ను, వేయిచేతులదిట్ట = వేయిచేతులవాఁడు, తిగ వేలు పుల టెంకి = త్రిమూర్తులకు వాసమయినవాఁడు, పగటిజోతి=పగటియందు

వెలుఁగునట్టి జ్యోతిస్స్వరూపుఁడు, జమునయ్య = యమునికిఁదండ్రి, మిను-మానికము = ఆకాశమునకు రత్నమయినవాఁడు-ద్యుమణి, చాయపెనిమిటి=ఛాయాదేవికి మగఁడు, పగలుసేయువలంతి=దినమును గల్గించునేర్పుకాఁడు-దినకరుఁడు, జగముకన్ను=లోకమునకు నేత్రమయినవాఁడు-జగచ్చక్షువు, నెలజోడు=చంద్రునకు జతయైనవాఁడు. తమ్మిచక్కిలిగింత=కమలమునకు గిలిగింత పెట్టువాఁడు, వేవెల్గు=(వేయి+వెలుఁగు) వేయికిరణములుగలవాఁడు-సహస్రాంశువు, కలువలసూడు=కలువలకు విరోధి, చీఁకటులగొంగ=అంధకారమును బోఁగొట్టువాఁడు, జక్కవలయంటు=చక్రవాకపక్షులను జేర్చునది, మ్రొక్కులసొక్కుసామి=నమస్కారములకు (మెచ్చుకొని)సైమఱచునట్టివేలుపు, బారరూపులవేల్పు=పండ్రెండు మేనులు గలదేవుఁడు-ద్వాదశాత్ముఁడు, ప్రాఁబల్కుసొమ్ముపెట్టె=తొలిపలుకులు (వేదములు)అనెడు భూషణములకుఁ బెట్టియవంటివాఁడు, చలిదాయ=చల్లదనమునకు విరోధి, ప్రొద్దు (బ్రధ్నశబ్దభవము.) ౨౨ సూర్యుఁడు.

సీ. కఱకంఠుతలమానికము వేలుపులబువ్వ
జాబిల్లి మరుమామ ః చందమామ
చింకతాలుపు తొగచెలికాఁడు జడదారి
కన్నాప రేతేఁడు ః కడలివెన్న
చుక్కలగమికాఁడు ః జక్కవపగవాఁడు
చలివెల్గు రేవెల్గు ః చలువజోతి
వెన్నునెడమకన్ను ః వెన్నెలరాయఁడు
నెల తమ్మిదాయ మున్నీటిపట్టి
తే. కందుగలదుండగీఁడు చీఁకటులమిత్తి
పంటపైరులదొర ప్రొద్దుజంట లచ్చి
యన్న రేజోతి చందన ః నమరుచుండుఁ
గుముదమిత్రునినామధేయములు సాంబ. 10

టీ. కఱకంఠుతలమానికము = శివునికి శిరోభూషణము, వేలుపుల బువ్వ=దేవతలకు ఆహారమైనవాఁడు (చంద్రునికళలలో పదునైదింటిని దేవతలలోఁ గొందఱు ప్రతిదినము నొక్కొక్కఁడొక్కొక్కటివంతునఁ దిందురు. అని శ్రుతి. (జాబిల్లి=)జాను+బిల్లిక) చక్కనిబింబముగలవాఁడు, మరుమామ=మన్మథునికి మేనమామ, చందమామ (చంద్రమశ్శబ్దభవము), జింకతాలుపు=జింకనుధరించినవాఁడు, తొగచెలికాఁడు=కలువలకు స్నేహితుఁడు, జడదారికన్నాపు=అత్రిమహామునియొక్క నేత్రమువలనఁ బుట్టినవాఁడు, రేయేఁడు=రాత్రికిఁ బ్రభువు, కడలివెన్న=క్షీరసముద్రమునందుఁ బుట్టినవెన్న, చుక్కలగమికాఁడు=నక్షత్రములకురాజు, జక్కవపగవాఁడు=చక్రవాకపక్షుల దంపతులకు విరోధి (వాని నెడఁబాపువాఁడని యర్థము), చలివెల్గు=చల్లనికిరణములు కలవాఁడు, రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చలువజోతి=చల్లనివెలుతురు కలవాఁడు, వెన్నునెడమకన్ను = విష్ణువుయొక్క వామనేత్రము, వెన్నెలరాయఁడు=చంద్రికకుఁ బ్రభువు, నెల, తమ్మిదాయ=కమలములకు విరోధి (చంద్రోదయమయినఁ దామరపూవులు మూసికొనును), మున్నీటిపట్టి=సముద్రునికిఁ బుత్త్రుఁడు, కందుగలదుండగీఁడు=నల్లనికళంకముగల ధూర్తుఁడు, చీఁకటులమిత్తి = చీఁకటికిమృత్యువు - చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, పంటపైరులదొర = సస్యములకురాజు, ప్రొద్దుజంట=సూర్యునకుసాటి, లచ్చియన్న=లక్ష్మీదేవి కన్నయైనవాఁడు, రేజోతి=రాత్రి వెలుంగువాఁడు, చందు (ప్ర. చంద్రుఁడు) ౨౭ చంద్రుఁడు.

సీ. పదిపదులంచుల । బాఁకుఁ దాల్పుదునీఁడు
కొండలఱెక్కలు । కొట్టినదణి
జమిడియేఁబదుల । జన్నములు చేసినమేటి
సోమాసులకుఁ దావు । సూపుఁజాణ
యొత్తరంపుఁజెవుల । తత్తడివజ్రీఁడు
విప్పుఱెప్పలతేఁడు । వెల్లగౌరు

మావటీఁడు తలఁపుǂమానికముగలాఁడు
నిలువెల్లఁ జూపులై ǂ వెలయువాఁడు
తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారిǂయింటికోడి
పెట్టుమ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ ǂ బెనిచినదొర
మొదటిదిక్కుసుబాదారి ǂ మొయిలుజక్కి
సామి యన నింద్రునామముల్ ǂ జనగుసాంబ. 11

టీ. పదిపదులంచులబాఁకుఁదాల్చుదనీఁడు = (పదిపదులునూఱు)నూఱంచులుగల యాయుధమును (వజ్రాయుధమును) ధరించినమేటి, కొండల ఱెక్కలుకొట్టినదంటి = పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను నఱికిననేర్పుకాఁడు, జమిడియేఁబదుల జన్నములు చేసిన మేటి=(జమిడియేఁబదులు=నూఱు) నూఱు యజ్ఞములు చేసిన యుత్తముఁడు - శతమఖుఁడు, సోమాసులకుఁ దావుసూపు జాణ=యాగములో నర్పినవారి కునికి చూపునట్టి నేర్పరి, ఎత్తరంపుఁజెవులతత్తడి వజ్రీఁడు = నిక్కికొనియుండు చెవులుగలవాహనము (ఉచ్చైశ్శ్రవము) నెక్కెడి మొనకాఁడు, విప్పుఱెప్పలఱేఁడు = (విప్పుఱెప్పలు = తెఱచికొని యుండు ఱెప్పలుగలవారు-అనిమిషులు-దేవతలు) దేవేంద్రుఁడు, వెల్లగొరు మావటీఁడు=తెల్లనియేనుఁగును-ఐరావతమును ఎక్కెడిమావటివాఁడు, తలఁపు మానికముగలాఁడు = చింతామణిగలవాఁడు, నిలువెల్లఁజూపులై వెలయు వాఁడు = దేహమెల్ల నేత్రములుగలవాఁడు-సహస్రనేత్రుఁడు, మింటిప్రోల్ సామి=స్వర్గపట్టణము నేలురాజు, జడదారియింటికోడి = గౌతమమహాముని యొక్క యాశ్రమంబునఁ గుక్కుటరూపంబుఁ దాల్చినవాఁడు, పెట్టు మ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ బెనిచినదొర=కల్పవృక్షములను కామధేనువును బోషించి నట్టి ప్రభువు, మొదటిదిక్కుసుబాదారి = తూర్పుదిక్కునేలెడుప్రభువు (సుబాదారి - అన్యదేశ్యము.), మొయిలు జక్కిసామి = మేఘములు వాహన ములుగాఁ గలప్రభువు - ౧౮ దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసాని । దుగమోరపాదుసా
తెమ్మరచెలి యన్ని । తిండికాఁడు
నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు । నిప్పు ముట్టఁగ రాని
బలియుఁడు సతనాలు । కలదునీఁడు
కప్పుత్రోవరి తిగ । కాళ్ల దేవర యగ్గి
చిచ్చింగలం బనఁ । జెలఁగు వహ్ని
పోతుతత్తడిరౌతు । ప్రొద్దుకూన జముండు
మిత్తి దక్కినమేలు । మేటి జమున
తే. తోడు గుదెతాల్పు పెతరుల । తేఁ డనంగఁ
గాలునిసమాహ్వయము లగు । మూలటేఁడు
త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పాల । వెండి సోఁకు
మూఁకదణి నా నిర్ఋతిపేళ్లు । పొసఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరుబాబాసాని = పొట్టేలువాహనముగాఁగలరౌతు, దుగమోర పాదుసా = రెండుముఖములుగలదేవుఁడు (పాదుసా - అన్యదేశ్యము), తెమ్మరచెలి = వాయువునకుఁ జెలికాఁడు, అన్ని తిండికాఁడు = సర్వభక్షకుఁడు, నీటిబిడ్డఁడు = ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగ రానిబలియుఁడు = తాఁకఁగూడని నేర్పరి, సతనాలుకలదునీఁడు = ఏడునాలుకలు గలప్రభువు - సప్తజిహ్వుఁడు, కప్పుత్రోవరి = నల్లనిమార్గముగలవాఁడు - కృష్ణవర్త్మ, తిగకాళ్ల దేవర = మూఁడుపాదములుగలవేల్పు, అగ్గి (అగ్ని - ప్రకృతి.) చిచ్చు, ఇంగలము (అంగారశబ్దభవము.)-౧౮ అగ్ని. పోతుతత్తడిరౌతు = దున్నపోతు నెక్కినబలియుఁడు, ప్రొద్దుకూన = సూర్యుని బిడ్డఁడు, జముఁడు(ప్ర. యముఁడు), మిత్తి(మృత్యుశబ్దభవము.), దక్కినమేలు మేటి = దక్షిణ దిక్పాలుఁడు, జమునతోడు = యమునకు తోఁబుట్టువు, గుదెతాల్పు = పాశమును దాల్చినవాఁడు, పెతరులతేఁడు = పితృదేవతల కధిపతి-౧౦ యముఁడు. మూలటేఁడు = నైర్ఋతిమూల కధిపతి, త్రిమ్మరీఁడు =

రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు. రక్కసి (ప్ర. రాక్షసుఁడు.), పొలదిండి = మాంస మాహారముగాఁ గలవాఁడు. సోఁకుమూఁకదణి = రాక్షససమూహముల కధిపతి-గి నైరృతి.

సీ. పడమటిదొర నీటి౯యొడయఁడు జడిసామి
మొసలిగుఱ్ఱమురౌతు ౯ మొయిలుఱేఁడు
వల్లెత్రాడుగలట్టి౯వాఁడు నా వరుణాఖ్య
లమరెను జింకగుఱ్ఱమువలంతి
బీదలపెనుబాద ౯ యీఁద త్రాఁచులమేఁత
గందపుమలగుఱి౯కాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమో౯పరి వలి మరుతేరు
సుడిగొట్టు తెమ్మెర ౯ సోఁకుబూచి
తే. మేనుతాల్పుల కుసురైన౯మేటి నింగి
చూలి మబ్బులపగదాయ ౯ గాలి సురఁటి
వీవనలపుట్టు దువ్వగా౯వించుజాణ
కరువలి యనంగ మారుతా౯ఖ్య లగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కు నేలెఁడువాఁడు, నీటియొడయఁడు= ఉదకముల కధిపతి-అపాంపతి, జడిసామి = వాన కధిపుఁడు, మొసలిగుఱ్ఱము రౌతు = మొసలివాహనముగాఁగల శూరుఁడు, మొయిలుఱేఁడు=మేఘాధిపతి, వల్లెత్రాడుగలట్టివాఁడు = పాశమునుదాల్చినవాఁడు - ఈ వరుణుఁడు. జింకగుఱ్ఱమువలంతి = జింకవాహనముగాఁగల నేర్పుకాఁడు, బీదల పెనుబాద=బీదలను జలికాలంబున మిక్కిలి 'బాధించునది, ఈఁద = చల్లనివాఁడు, త్రాఁచులమేఁత = పాముల కాహారమైనవాఁడు, గందపుమలగుఱికాఁడు=మలయపర్వతమునుండి వీఁచువాఁడు, గాడ్పు, పయ్యర, తావిమోపరి = పుష్పాదుల గంధముదాల్చువాఁడు, వలి, మరుతేరు = మన్మథు

నకు నరద మయినవాఁడు, సుడిగొట్టు = చుట్టిపీఁచువాఁడు, తెమ్మెర, సోఁకు ఋాచి = స్పర్శగుణముగలదయ్యము, మేనుతాల్పుల కుసురైనమేటి = శరీర ధారులకుఁ బ్రాణమైనమేటి, నింగిచూలి=ఆకసమునఁబుట్టినవాఁడు, మబ్బుల పగదాయ = మేఘములనుజెదరఁగొట్టువిరోధి, గాలి, సురటిపీవనలపుట్టు = విసనకఱ్ఱలు పీచుటచేఁ బుట్టువాఁడు, దువ్వగావించుజాణ = దుమ్మును గలిగించు నేర్పరి, కరువలి - ౨౦ వాయుదేవుఁడు.

సీ. జక్కులపాదుసా ♦ ముక్కంటిసంగాతి
  కాయకన్నేటి రొక్కముల తేఁడు
వానీఁడు రారాజు ♦ వడచక్కియెకిమీఁడు
  తత్తడి నెక్కెడుఁ ♦ దంట యనఁగ
ధనదు పేళ్లగు జడ ♦ దారి గిబ్బసిపాయి
  తిగకంటి నొరతుడి ♦ దిక్కు టెంకి
యనఁగ నీశానాఖ్య ♦ లనువొందుఁ జిందము
  కూఁతకైదువు బూరఁ ♦ గొమ్ము సంకు
తే వలనురి యనంగ శంఖము ♦ వెలయుఁ జుట్టు
  వాలు సుడివాలు వట్రువ ♦ వాలు బటువు
  వాలు పదినూఱులంచుల ♦ వాలు బిల్ల
  వా లన సుదర్శనాఖ్యలు ♦ వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా = యక్షులకు ఱేఁడు, ముక్కంటిసంగాతి = త్రినేత్రునకుఁ జెలికాఁడు, కాయకన్నేటి = కాయగాచిన కన్నులుగలయుత్త ముఁడు, రొక్కములఱేఁడు = ధనముల కధిపతి, వానీఁడు = (వానెడు ఈఁడు) వైశ్యకులమునఁ బుట్టినవాఁడు, రారాజు = రాజులకురాజు - రాజ రాజు, వడచక్కియెకిమీఁడు = ఉత్తరదిక్కు నేలువాఁడు, తత్తడినెక్కెడు దంట = గుఱ్ఱపువాహనము నెక్కెడి శూరుఁడు-౮ కుబేరుఁడు. జడదారి =

జడలను (జటాజూటమును) ధరించినవాఁడు, గిబ్బసిపాయి = ఎద్దునెక్కెడి
రాతు, తిగకంటిదొర = త్రినేత్రుఁడగుప్రభువు, తుదిదిక్కుటెంకి = కడ
పటిదిక్కు (ఈశాన్యపుమూల) యునికిపట్టుగాఁగలవాఁడు-౮ ఈశానుని పేరులు.
చిందము, కూఁతకైదువు=ఊఁదెడి యాయుధము, బూరఁగొమ్ము, సంకు
(ప్ర. శంఖము.), వలమురి=కుడితట్టుగాఁ దిరుగునది-౫ విష్ణువుయొక్క పాంచ
జన్యము. చుట్టువాలు, సుడివాలు, వట్రువవాలు- (ఈ 3 పదములకు గుండ్రని
యాయుధము అని యర్థము.) బటువువాలు = గట్టియాయుధము, పది
నూఱులంచులవాలు = (పదినూఱులు=వేయి) వేయి యంచులుగల యాయు
ధము, బిల్లవాలు=బిల్లవలె గుండ్రనైన యాయుధము - ౬ విష్ణువుయొక్క
సుదర్శనము.

సీ. తుదచుక్కపేరిటి * తొయ్యలి పెనిమిటి
కప్పుదేవరయన్న * కలపదారి
కటివల్వప్రోడ రోఁ * కలితాల్పు తాటికె
క్కము మేటిబలియుఁడు * జమునగొంగ
యన బలభద్రు పే * ళ్లగుఁ గ్రీడిచెలితేరు
పులుఁగురాయఁడు దెట్ * మోముపక్కి
బొల్లిమోరపులుంగు * నల్లనయ్యరవాలు
తోడలేనివానిసై * దోడు గరుడి
తే. వేలుపులబువ్వఁ గొనుజోదు * వెన్నుపడగ
చిలువమేఁతరి మేలిచ్చు * పులుఁగు గకుటి
తల్లివేసట వాపిన * దంట యనఁగ
వైనతేయసమాఖ్యలు * వఱలు సాంబ. 15

టీ. తుదచుక్కపేరిటితొయ్యలిపెనిమిటి=(తుదచుక్కపేరు = నక్షత్ర
ములలోఁ గడపటినక్షత్రముయొక్క పేరుకాంతకుఁ బెనిమిటి.) రేవతీ
రమణుఁడు, కప్పుదేవరయన్న = నల్లనిదేవరకు (కృష్ణునికి) అన్నయైనవాఁడు,

కలపదారి = నాఁగేలు ఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కటివల్వప్రోడ = ల్లనిన పట్టుబట్టను ధరించిననేర్పరి - నీలాంబరుఁడు, రోఁకలితాల్పు = ముసలాయుధుఁడు, తాటిటెక్కెము మేటిబలియుఁడు = తాళధ్వజుఁడగు గొప్పబలవంతుఁడు, జమునగొంగ = యమునానదికి శత్రువు - బలరాముఁడు. క్రీడిచెలితేరు = అర్జునుని చెలికాఁడగు విష్ణువుయొక్క వాహనమైనవాఁడు, పులుఁగురాయఁడు = పక్షులకురాజు, తెలిమోముపక్కి = తెల్లనిముఖముగలపక్షి,- బొల్లిమోరపులుంగు. (పై యట్లే.) నల్లనయ్యరవాలు = నల్లనిదేవుని యొక్క రవగాలు - అస్కందితగతినిబోవు గుఱ్ఱము - విష్ణువునకు వేగముగాఁబోవ సాధనమైన వాహనము, తొడలేనివానిసైదోడు=అనూరునికిఁ దమ్ముఁడు, గరుడి (ప్ర. గరుడుఁడు), వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు = వేలుపులకాహారమయిన యమృతము నపహరించినబంటు, వెన్నుపడగ = విష్ణువుయొక్క ధ్వజమైనవాఁడు, చిలువమేఁతరి = పాములను దినువాఁడు, మేలిచ్చుపులుఁగు = జనులకు మేలుగలుగఁజేయుపక్షి, గరుటి (రూ. గరుడి.), తల్లివేసటవాపినదంట = తల్లియొక్క శ్రమములను బోఁగొట్టిన శూరుఁడు - ౧౩ గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెరకొడుకు కన భీముఁడౌ
  వేగంటుకొమరుఁడు వెన్నునంటు
వెన్ను మచ్చుదునీఁడు వివ్వచ్చు కవ్వడి
  గెలుపు పేరుగలాఁడు క్రీడి యనఁగ
నర్జుననామంబు లగు ముత్తైతువులాఁడి
  తెలివాఁక పొందామరలకుఁ బంట
కటికందుతలయేలు పెరుమాళ్లడుగుబుగ్గ
  జడదారిచెవియూట చదలువాఁక
తే. తాటిటెక్కెముదణితల్లి తాతపనఁటి
  వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు వేల్పుటేఱు

తెల్లుకానుపుసవతితల్లి యనఁ దనరు
నమరతటినికి నామధేయములు సాంబ. 16

టీ. పడముడి, తెమ్మెరకొడుకు = పవననందనుఁడు - 1 భీముఁడు. వేగంటుకొమరుఁడు = వేయికన్నులుగలదేవుని (ఇంద్రుని) పుత్త్రుఁడు, వెన్ను నంటు = కృష్ణునికిఁ బ్రియస్నేహితుఁడు, వెన్నుమచ్చనునీఁడు = పీఁపునందు మచ్చగల సరదారు, వివ్వచ్చు (ప్ర. బీభత్సుఁడు), కవ్వడి=(కవ+వడి) రెండు చేతులతో నేకకాలమున బాణముల నేయువాఁడు, గెలుపుపేరుగలాఁడు = "విజయుఁడు" అనునామముగలవాఁడు, క్రీడి = (కిరీటి. ప్రకృతి.) కిరీటము గలవాఁడు - 2 అర్జునుఁడు. ముత్తెరువులాఁడి = మూఁడుమార్గములందుఁ బ్రవహించునది - త్రిపథగ, తెలివాఁక = తెల్లనినది, పొందామరలకుఁబంట = బంగారుతామరపువ్వుల కునికిపట్టయినది, కఱకంఠుతలయేఱు = ఈశ్వరుని శిరసునందు వసించు నది, పెరుమాళ్లడుగుబుగ్గ = విష్ణువుయొక్క పాదములందుఁ బుట్టినయూఁట - విష్ణుపది, జడదారిచెవియూట = జహ్నువనెడిమహర్షి యొక్క చెవినుండిపుట్టినది, చదలువాఁక = ఆకసమందుఁబాఱు నది, తాటిటెక్కెముదణితల్లి = తాళధ్వజుఁడగుభీష్మునితల్లి, తాతపఁటివెల్లి = బ్రహ్మ కమండలువునందలి నీటిప్రవాహము, మినువాఁక = ఆకసమందుఁబాఱెడు నది, మిన్నేఱు (చూ॥పైన), వేల్పుటేఱు = (వేల్పు+ఏఱు) దేవతనది, తెల్లుకానుపు సవతితల్లి=కుమారస్వామికి మారుతల్లి—3 గంగానది.

సీ. వేల్పుసువారంపువిడిది వెన్నునిటెంకి
రతనాలపంట సంద్రంబు కడలి
పుడమిముద్దియకోక ఁ మున్నీరు ప్రాయేఱు
మబ్బుపువ్వులవెల్లి ఁ మామమామ
గట్టురాకొమరునిఁ ఁ గాచిననేర్పరి
యేఱులమగఁడు రేయింటిమామ

ముక్కంటియమ్ములపాది మింటిలాయంబు
తోఁటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాఁడు
తే. చందునయ్య లచ్చితండ్రి నా జలధి పరఁగు
వెల్ల యేనుఁగు చౌదంతి వేల్పుగౌరు
మొదటిహత్తి నా సురకరి పొదలుఁ దెల్ల
జక్కి నిక్కువీనులమావు చదలుతేజి
యనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవము పేరు లమరు సాంబ.   17

టీ. వేల్పుసువారంపువిడిది = దేవతలవంటయిల్లు, వెన్నునిటెంకి = విష్ణువుయొక్క వాసస్థానము, రతనాలపంట = రత్నములు పండుచోటు, సంద్రంబు (ప్ర. సముద్రము.), కడలి, పుడమిముద్దియకోక=భూదేవికివస్త్రరూపమైనది, మున్నీరు = (ముందు+నీరు) పురాతనమైననీరు, ప్రాయేఱు = (ప్రాఁత + ఏఱు.) ప్రాచీనమైనది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి = (మబ్బుపువ్వులు = మేఘపుష్పములు-నీళ్లు) నీటి కునికిపట్టు, మామమామ = మామయగు విష్ణువునకు మామ, గట్టురాకొమరునిఁ గాచిననేర్పరి=(గట్టురాకొమరుఁడు=హిమవంతునికొమరుఁడు-మైనాకుఁడు) మైనాకుని రక్షించినసమర్థుఁడు, ఏఱుల మగఁడు = నదులకు భర్త, రేయింతిమామ = రాత్రియనుకాంతకు మామ (రాత్రి చంద్రునిభార్య యనువాడుకగనుకను, చంద్రుఁడు సముద్రునికిఁబుత్రుఁడగుటచేతను రాత్రికి మామయనఁబడియె), ముక్కంటియమ్ములపాది=త్రినేత్రునకుఁ ద్రిపురసంహారసమయమున నమ్ములపాదియైనవాఁడు, మింటిలాయంబు తోఁటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాఁడు = ఆకాశమును (స్వర్గమును) గుఱ్ఱపుశాలగాను, చెట్లతోఁటగను, కసులదొడ్డిగాను చేసిననేర్పరి - స్వర్గమునఁగల యుచ్చైశ్శ్రవ మనుగుఱ్ఱమును, కల్పవృక్షములను, కామధేనువును గన్నవాఁడు, చందునయ్య = చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి=లక్ష్మీదేవికి జనకుఁడు - ౧౭ సముద్రము. వెల్లయేనుఁగు = వెల్లనియేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగు

దంతములుగలది, వేల్పుగౌరు = దేవతలయేనుఁగు, మొదటిహత్తి=మొదటి యేనుఁగు - ౪ ఐరావతము. తెల్లజక్కి=తెల్లనిగుఱ్ఱము, నిక్కువీనులమావు= నీల్గుకొనియుండు చెవులుగలగుఱ్ఱము, చదలుతేజి = స్వర్గమందలి గుఱ్ఱము- 3 ఉచ్చైశ్శ్రవము.

సీ. వేలుపు టెంకి కోవెల దేవళము గుడి
యనఁగ దేవాలయాఖ్యలు చెలంగుఁ
దెఱగంట్లు జన్నంపుఁదిండులు జేజేలు
తొలివేల్పుపగతురు పలుకుటల్లు
మేటులు వేల్పులు మింటిత్రోవరులు ని
ద్దురలేనిప్రోడలు నరలుగనని
పెద్ద లనఁగ సురాభిఖ్య లౌ విన్ప్రోలు
వేగంటికచ్చేరి వేల్పుటెంకి
తే. యనఁగ స్వర్గము పేళ్లగు వినుమిటారు
లచ్చరలు వేల్పుచెలు లన నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరతనము తలఁపుమాని
కమనఁ జింతామణిసమాఖ్య లమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటెంకి=దేవతలయునికిపట్టు, కోవెల, దేవళము (ప్ర. దేవాలయము.), గుడి-ర దేవాలయము. తెఱగంట్లు=తెఱచికొనియుండు కన్నులు గలవారు- అనిమేషులు, జన్నంపుఁదిండులు=యజ్ఞములయందు హవిర్భాగములను దినువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు=పూర్వదేవులకు (అసురులకు) విరోధులు, పలుకుటల్లుమేటులు = మాటలె యాయుధములుగఁ గలవారు- గీర్వాణులు, వేల్పులు= వేలుపులు, మింటిత్రోవరులు=ఆకాశమునఁ దిరుగువారు, నిద్దురలేనిప్రోడలు=నిద్రలేనినేర్పరులు, నరలుగనని పెద్దలు = ముదిమివలన వెండ్రుకలు మున్నగువానియందుఁ గలుగు తెల్లదనములేని గొప్పవారు- ౯. దేవతలు. విన్ప్రోలు = ఆకసమందుండు పట్టణము, వేగంటికచ్చేరి =

ఇంద్రునిసభ, వేల్పుటెంకి = దేవతలుండుచోటు - 3 స్వర్గము. అచ్చరలు (ప్ర. అప్సరసలు.), వేల్పుచెలులు=దేవతాంగనలు-౨ అప్సరసలు. చాగరతనము=ఇచ్చునట్టి రత్నము, తలఁపుమానికము = కోర్కులొసఁగు రత్నము - ౨ చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొసఁగెడి యావు జేజేగిడ్డి
చదలుతొడుకు తెల్లిమొదవనంగ
సురగవిపే ళ్లగుఁ దెలిగంటిమ్రాఁకులు
పెట్టుమ్రాఁకులు మింటిచెట్టు లనఁగఁ
గల్పకాఖ్య లగు వేగంటిగొంగలు రక్క
సులు రేయిద్రిమ్మరుల్ సుకురుసిసులు
వేల్పుదాయలు తొలివేల్పులు నాదైత్య
నామంబు లగు గాలి గాము నెగడి

తే. కొఱవిరాలుపు బూచి సోఁకుడు పిసాసి
దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభిధానము లగు
నివము వలి మంచనంగను హిమము దనరుఁ
బిడుగనఁగఁ జెల్లు నశనికిఁ బేళ్లు సాంబ. 19

టీ. అడిగిననొసఁగెడియావు = కోరినతోడుత నేయిచ్చునట్టియావు, జేజేగిడ్డి=దేవతలగోవు, చదలుతొడుకు = స్వర్గమందుండుగోవు, తెల్లిమొదవు = ధవళవర్ణమైనగోవు-౪ కామధేనువు. తెలిగంటిమ్రాఁకులు = దేవతలకు సంబంధించినచెట్లు, పెట్టుమ్రాఁకులు=కోరినది యిచ్చుచెట్లు, మింటిచెట్టులు = స్వర్గమందలి వృక్షములు-3 కల్పవృక్షములు. వేగంటిగొంగలు= ఇంద్రునికిఁ బగవారు, రక్కసులు (ప్ర. రాక్షసులు), రేయిద్రిమ్మరుల్ =

రాత్రులందుఁ దిరుగువారు, సుకురుసిసులు = శుక్రాచార్యునిశిష్యులు, వేల్పు దాయలు = దేవతలకు విరోధులు, తొలివేల్పులు=పూర్వదేవులు-- ౬ రాక్షసులు. గాలి, గాము (ప్ర. గ్రహము), నెగడి, కొఱవిరాలుపు = కొఱవికట్టె త్రిప్పునది, బూచి, సోఁకుడు, పిసాసి (ప్ర. పిశాచము), దయ్యము (ప్ర. దైవము.) - ౮ పిశాచము. ఇవము (ప్ర, హిమము.), వలి, మంచు-3 హిమము. పిడుగు-౧ వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ శ విన్నుప్పరము నింగి
వెన్నునియడుగు విఁగు శ వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయ లాకసము మొగులుతెన్ను
చదలునా గగనాఖ్య శ లొదవుచుండుఁ
బవలు పగలు నాఁగ శ దివము పే ళ్లగు రేయి
రాతిరి రే యన శ రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన శ దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బున్నమ యనంగ
తే. నలరుఁ బూర్ణిమకు నమాస శ యమవస యనఁ
జను నమావాస్యపేరులు శ సంజ సందె
యనఁగఁ దగు సంధ్య కాతపంబునకు నెండ
ప్రొద్దు వేండ్రం బనెడిపేళ్లు శ పొసఁగు సాంబ. 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ=నక్షత్రముల మార్గము, విన్ను, ఉప్పరము, నింగి, వెన్నునియడుగు=విష్ణుపది, విఁగు వేల్పుఁదెరువు=దేవతలుపోవు నట్టిబాట, గాలితండ్రి = వాయువునకుఁ బుట్టుచోటు, బయలు, ఆకసము (ప్ర. ఆకాశము), మొగులుతెన్ను=మేఘములమార్గము, చదలు-౧3 ఆకాశము. పవలు, పగలు-౨ దినము. రేయి, రాతిరి, రే-3 రాత్రి. దెస = (ప్ర. దిశ.) దిక్కు (ఇది సంస్కృతసమము). కడ (ప్ర. కాష్ఠ.)-3 దిక్కు-

నెల, చందు - ౨ మాసము. పున్నమ ౧ పూర్ణిమ. అమాస, అమవస - ౨ అమావాస్య. సంజ, సంజె-౨ సంధ్యాకాలము. ఎండ, ప్రొద్దు. వేండ్రము- 3 ఆతపము.

సీ. మెఱపులు మెఱుఁగులు ౬ మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జుక్కలు రిక్క ౬ లనఁగఁ దార
లమరు జేజేతేనియరదము నీటిమో.
పరి మబ్బు మొయి లనఁ ౬ బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ ౬ బొరయు వీచికవేళ్లు
నుఱువు నుఱు గనంగఁ ౬ గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య ౬ లగును లోపల లోన
లో నన బహిరాఖ్య ౬ లొప్పును వెలి
తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీపంబు వెళ్లు
వఱలుచుండును జోతి తిర్వళిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ణమునకు వెచ్చన యొకింత
వేఁడి యిసుమంత కాఁక నా ౬ వెలయు సాంబ 21

టీ. మెఱపులు, మెఱుఁగులు, మించులు - 3 విద్యుత్తు. చుక్కలు, రిక్కలు (ప్ర. ఋక్షములు)-౨ నక్షత్రములు. జేజేతేని యరదము = ఇంద్రుని వాహనమయినది, నీటిమోపరి=నీటినిభరించునది (జలధరము), మబ్బు, మొయిలు-౪ మేఘములు. తెర, అల. తరఁగ (ప్ర. తరంగము.) - 3 సముద్రపుటలలు. నుఱువు, నుఱుగు - ౨ ఫేనము. లోపల, లోన, లో - 3 అంతర్భాగము. వెలి, బయలు, వెలుపల-3 బహిర్భాగము. జోతి (ప్ర. జ్యోతిస్సు), తిర్వళిక (ఇది ద్రావిడపదము.), దివ్వె (ప్ర. దీపము) - 3 దీపము. వెచ్చన, ఒకింత వేఁడి, ఇసుమంతకాఁక - 3 కొంచెపాటియుష్ణము.

క. సిస్తుగ లక్షణకవి యగు
కస్తురిరంగాఖ్యుఁడను జగద్ధితముగ నీ
నిస్తులదైవతవర్గను
విస్తర మొనరించినాఁడ విబుధులకరుణన్. 22

తా. చక్కఁగా లక్షణము లెఱింగిన కవినైన కస్తురిరంగయ్య యను నేను లోకోపకారార్థము పండితుల యనుగ్రహముచే సాటిలేని దేవవర్గను విపులముగాఁ జెప్పితిని.

దేవవర్గ సంపూర్ణము.

మానవవర్గ.

క. శ్రీనగజామానసలస
మానసరోహంస నిరుపమానవిభవధా
మా నవముగ నీపేరిట
మానవవర్గువు రచింతు మానక సాంబా. 1

తా. కాంతియుక్తురాలగు పార్వతియొక్క మానసమనెడు ప్రకాశించెడి కొలనికి రాయంచయైనవాఁడా! (పార్వతిచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁబడువాఁడా!) సాటిలేనికల్మికి నివాసమైనవాఁడా! ఓసాంబమూర్తీ! నీకంకితముగా నేను తప్పక నూతనముగా మానవవర్గను రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాఁతపలుకులు మిసుకులు
ప్రామినుకులు తొంటిబాస లనఁగ
వేదాఖ్య లగు నేలవేల్పులు తొలిజాతి
వారు మిన్కులచదువరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టుకలు పార్లు బాఁపలు
నాఁగ బ్రాహ్మణులకు నామము లగు
జేలు దొరలు నేలయేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గలవారు రాచ
తే. వారు జేఁడులు రెండవవంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్త్రియాఖ్య లౌ బచ్చు చేరి
మూఁడవకొలం బతఁడు నాఁడెకాఁడు నల్ల
నయ్యతొడబిడ్డ కోమటి నాఁ దనర్చు
వైశ్యనామంబు లద్రినివాస సాంబ. 2

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాఁతపలుకులు. మినుకులు, ప్రామినుకులు, తొంటిబాసలు (ఈయన్నింటికిని బూర్వవాక్యములు అని యర్థము.) - ౫ వేదములు. నేలవేల్పులు=పుడమికిదేవులు (భూసురులు), తొలిజాతివారు = అగ్రజన్ములు, మిన్కులచదువరులు = వేదాధ్యయనము చేయువారు, జన్ని గట్టులు=యజ్ఞోపవీతముఁ దాల్చినవారు, దుగపుట్టుకలు=ద్విజన్ములు, పార్లు (పాఱులు) = పాఱువారు, బాఁపలు - ౭ బ్రాహ్మణులు. జేలు, దొరలు, నేలయేలుదంటలు=పుడమినిఁ బాలించునేర్పరులు, వెన్నువలబుజమునఁగల వారు=విష్ణువుయొక్క కుడిబాహువునుండి పుట్టినవారు. రాచవారు = క్షత్త్రియులు, జేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు=రెండవకులమున (క్షత్త్రియ వంశమున)ఁ బుట్టినరాజులు-౭ క్షత్త్రియులు. బచ్చు, చేరి, మూఁడవకొలం బతఁడు=మూఁడవవంశమున (వైశ్యకులమున)ఁ బుట్టినవాఁడు, నాఁడెకాఁడు= నాణెముగలవాఁడు, నల్లనయ్యతొడబిడ్డ = విష్ణువుయొక్కతొడయందుఁ బుట్టినవాఁడు, కోమటి - ౬ వైశ్యుఁడు.

సీ. కలపతాల్పులు తుదికొలము నేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతోఁబుట్టువు లన

నలరును శూద్రాఖ్య లమ్మ కన్నది తల్లి
యవ్వ నా మాతపే ళ్లమరుఁ దండ్రి
యబ్బ కన్నయ్య నాయన యయ్య యప్పన్
జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ డనుఁగు తోడు
తోడఁబుట్టు వనంగఁ దోఁబుట్టు వన సోద
రాఖ్య లౌ మొదటివాఁ డన్న పెద్ద
తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క యప్ప యనఁగ
జ్యేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు చెల్లె చెలియ
లనఁగఁ దనరుఁ గనిష్ఠ కిల్లాలు రాణి
యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య కగును సాంబ. 3

టీ. కలపతాల్పులు = నాఁగేటిని ధరించినవారు, తుదికొలము నేర్పరులు=కడపటి (నాలుగవ)కులమునందుఁబుట్టిన నేర్పుగలవారు, కాఁపులు=క్షేత్రములను రక్షించువారు, వినువాఁకతోఁబుట్టువులు=గంగానదికి సైదోడులు [శూద్రులు విష్ణుపాదమునఁబుట్టిరి యని శ్రుతిచెప్పుటచేతను, గంగ విష్ణుపాదోద్భవగనుకను గంగకు శూద్రులు దోఁబుట్టువులని చెప్పఁబడిరి.]-౪ శూద్రులు. అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ-౪ జనని. తండ్రి, అబ్బ, కన్నయ్య (కన్న+అయ్య), నాయన, అయ్య=పూజ్యుఁడు, అప్ప,-౬ జనకుఁడు. తమ్ముఁడు, అనుఁగు, తోడు, తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు - ౫ సోదరుఁడు (చిన్నవాఁడు). మొదటివాఁడు=మొదటఁబుట్టినవాఁడు, అన్న, పెద్ద-౩ పెద్దతోఁబుట్టువు (అగ్రజుఁడు). అప్ప, అక్క-౨ జ్యేష్ఠభగిని. చెల్లె, చెలియలు-౨ కనిష్ఠభగిని. ఇల్లాలు(ఇల్లు+ఆలు), రాణి, ఆలు, పెండ్లాము-రూ. పెండ్లము-౪ భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ముత్తైదు వనఁ బురంధ్రి
కగుఁ దోడిగోడ లేరా లనంగఁ

బలిసోదరునిభార్య ॥ పరఁగుఁ గూఁతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి ॥ కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడుతఁడు ॥ కొడుకు పట్టి యనంగఁ
బుత్త్రుఁ డౌ బిడ బిడ్డ ॥ పూప పాప
కుఱ్ఱ చిఱుత కందు ॥ కూన నిసువు పాల
బుడుత నా శిశునామ॥ములు దనర్చు

తే. గోల ముద్దియ ముద్దరా ॥ బేల ముగుద
యనఁగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య ॥ లగును ముదిమి
వాఁడు ముదుకఁడు ముదిసిన॥వాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే ॥ ళ్లొదవు సాంబ. **4**

టీ. అయిదువరాలు (ఐదువ+ఆలు-రేఫాగమము)-రూ. ఐదువరాలు, ముత్తైదువ-౨ వృద్ధసుమంగలి. తోడికోడలు, ఏరాలు-౨అన్నదమ్ములభార్యలు. కూఁతురు, కూఁతు, కొమరిత-3 పుత్త్రిక. కొమరుఁడు, బుడుతఁడు, కొడుకు, పట్టి-౪ పుత్త్రుఁడు. బిడ, బిడ్డ, పూప, పాప, కుఱ్ఱ, చిఱుత, కందు, కూన, నిసువు-రూ. నిసుఁగు-పా. సిసువు, పాలబుడుత=చంటిబిడ్డ - ౧౨ శిశువు. గోల, ముద్దియ, ముద్దరాలు (ముద్ద+ఆలు), బేల, ముగుద (ప్ర. ముగ్ధ)-౫ ముగ్ధ (ప్రాయమువచ్చిన యాఁడుది). ముదిమివాఁడు, ముదుకఁడు, ముదిసినవాఁడు, ముసలి, ముదుసలి-౫ వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు ॥ చిన్న పడుచు చోఱ
పసివాఁ డనెడిపేళ్లు ॥ బాలున కగుఁ
జతురుపేళ్లగు దిట్ట ॥ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి ॥ చెలిమరి గాదిలి
సకియ సంగడికాఁడు ॥ సంగడీఁడు

చెలి నేస్తి యనఁ జను । స్నేహితునకుఁ జెల్మి
నంటు మాలిమి పొంద। నంగ మైత్రి
తే. కొఱలుఁ గుఱుచ టింగణ గిడ్డ । గిఱక గుజ్జు
పొట్టి యన వామనాఖ్యలౌ । గట్టివాయి
ఱాఁగ జంత గయాళియు । నాఁగఁ దనరు
ధూర్తవనితకు దురితవి।దూర సాంబ. 5

టీ. పిన్న, కొండికవాఁడు = చిన్నవాఁడు, చిన్న, పడుచు, చోఱ-రూ. చొఱ, పసివాఁడు-౭ బాలుఁడు. దిట్ట, జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి (వెరవు+అరి) = ఉపాయముగలవాఁడు (మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము), ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢుఁడు.) నేర్పరి (నేర్పు+అరి=మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.)=సామర్థ్యముగలవాఁడు-౭ సమర్థుఁడు. చెలికాఁడు, సంగాతి=సంగాతము(స్నేహము) గలవాఁడు, చెలిమరి = (చెలిమి+అరి.) చెలిమిగలవాఁడు, గాదిలి, సకియ (ప్ర. సఖి), సంగడికాఁడు, సంగడీఁడు (పైరెంటికి సంగడికలవాఁడు అని యర్థము.), చెలి, నేస్తి=నేస్తముగలవాఁడు (నేస్తము+ఇ-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.)-౬ స్నేహితుఁడు. చెల్మి - రూ. చెలిమి, నంటు, మాలిమి-రూ. మాల్మి, పొందు-౪ స్నేహితము. కుఱుచ. టింగణ-రూ. టింగణా, గిడ్డ, గిఱక, గుజ్జు, పొట్టి-౭ కుఱుచవాఁడు గట్టివాయి=పెద్దగొంతుగలది, ఱాఁగ, జంత, గయాళి-రూ. గయ్యాళి=అలక్ష్యము సేయునది-౫ ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బపుసేఁతరి । కయి కైసరుఁడు మాట
లల్లువాఁ డనుపేళ్లు । చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ । బట్టు క్రిక్కు లనంగ
వందుల కగుఁ బడ। వాళ్లు వేగు
వారు వేగరు లనఁ । జారులపే ళ్లొప్పు
బోయిలు బెస్తలు । మోపరు లన

వాహకులకుఁ జెల్లు సాహిణి సాని రా
తనఁగ నశ్వారోహకునకుఁ దనరుఁ
తే. గట్టికలు పణిహారులు కటిక లనఁగ
వేత్రపాణుల కగు బోయ వేఁటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరాతాఖ్య లెసఁగు
నన్నగళ పేడి యన షండుఁ డగును సాంబ. **6**

టీ. కబ్బపుసేఁతరి = గ్రంథములను రచించువాఁడు, కయి, కైసరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు = పదము లొక్కటిగఁ జేర్చువాఁడు - ౪ కవి. బట్టులు, చదువరులు (చదువు+అరులు) = చదువుగలవారు, బట్టు, క్రిక్కులు- ౪ స్తుతిపాఠకులు. పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు - 3 చారులు. (మాఱువేసముతోఁ బరరాజ్యములనుండి యచ్చటి సంగతులను దమరాజునకుఁ దెలుపువారు.) బోయీలు, బెస్తలు, మోపరులు-3 పల్లకులుమొదలగు వానిని మోయువారు. సాహిణి, సాని, రాతు - 3 గుఱ్ఱపురాతు. కట్టికలు, పణిహారులు, కటికలు-3 బెత్తముదాల్చి కొలువుచేయు ద్వారపాలురు మున్నగువారలు. బోయ, వేఁటకాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి = అడవులందు సంచరించువాఁడు - 3 కిరాతులు. అన్నగళ, పేడి-౨ నపుంసకుఁడు.

సీ. జాలరి వలఱేఁడు మీలవేఁటరి యనఁ
దగు ధీవరుని పేళ్లు తడుపుదాల్పు
వడు గొంటిజందెముల్వాఁడు బమ్మచారి
యన బ్రహ్మచారిపేళ్లమరు గేస్తు
మనికిఱేఁ డింటివాఁ డన గృహస్థున కగు
నడవికాఁపు తపసి జడలదారి
నాఁ జెలువొందు వానప్రస్థునకుఁ నొంటి
కాఁడు గోణముదారి బోడ బీద

తే. కావులుగలాఁడు సన్యాసి కైనా వెలుంగు
యతిసమాఖ్యలు ముగితిముత్తైదు వనఁగ
జక్కి నన బేరఁటా లన జరగు మృతచి
రంటినామంబు లాపన్నరక్షసాంబ. 7

టీ. జాలరి = (జాలము+అరి) జాలముగలవాఁడు, వలఱేఁడు = వలకుఁ ప్రభువు, మీలవేఁటరి=చేఁపలను వేఁటాడువాఁడు - 3 చెంబడివాఁడు. తడుపుదాలుపు = కొల్లాయివంటి పంచె కట్టుకొన్నవాఁడు, వడుగు (ప్ర. వటువు.), ఒంటి జంద్యెమువాఁడు = ఒక్కజంద్యెము వేసికొనువాఁడు, బమ్మాచారి - 4 బ్రహ్మచర్యము పూనినవాఁడు. గేస్తు (ప్ర. గృహస్థు.), మనికి ఱేఁడు=ఇంటియజమానుఁడు, ఇంటివాఁడు = ఇల్లుగలవాఁడు-3 పెండ్లియయినవాఁడు. అడవికాఁపు=అడవియందు వసించువాఁడు, తపసి (ప్ర. తపస్వి.) = తపస్సుచేయువాఁడు, జడలదారి=జడలనుదాల్చినవాఁడు-3 వానప్రస్థుఁడు. ఒంటికాఁడు = ఏకాకి, గోఁణముదారి=గోఁచిపెట్టికొన్నవాఁడు, బోడ, బీద, కావులుగలాఁడు=కాషాయవస్త్రముఁదాల్చినవాఁడు, సన్యాసి-6 సన్న్యసి, ముగితిముత్తైదువ=ముక్తినొందిన ముత్తైదువ. జక్కిని, పేరఁటాలు-3 మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలి.

సీ. మూంకాఖ్య లగు మూపరి మూఁగ మూఁగి యనంగ
ప్రౌఢ చీకన నంధకునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము వయసు జవ్వన మన
యౌవనాభిఖ్య లౌ నందగాఁడు
వగకాఁ డమరువాఁడు వన్నెకాఁ డెమ్మెకాఁ
డౌసుకాఁ డన సొగసైనవాఁడు
నీటుకాఁ డనఁగ రాణించు శృంగారికి
గోవాళ్లు బోజుఁగు నాఁ గోడెకాఁడు

తే. వెచ్చకాఁడు ననువుకాఁడు వేడ్కకాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁడనఁ బొల్లవుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు సొబగు రూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకుఁ జెన్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగ, మూఁగి-౩ నోరులేనివాఁడు. గ్రుడ్డి, చీకు - ౨ కన్నులులేనివాఁడు. పరువము, ప్రాయము - రూ. పాయము, వయసు (ఇది సంస్కృతసమమని తోఁచెడి), జవ్వనము (ప్ర. యౌవనము),౬ ప్రాయము. అందగాఁడు=అందముగలవాఁడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు, వన్నెకాఁడు, ఎమ్మెకాఁడు, ఔసుకాఁడు=హౌసుకలవాఁడు, సొగసైనవాఁడు, సీటుకాఁడు-౮ సొగసు చేసికొన్నవాఁడు. గోవాళ్లు, బొజుఁగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=అప్పిచ్చువాఁడు, ననువుకాఁడు = ప్రేమగలవాఁడు, వేడ్కకాఁడు= తమాషాలుగలవాఁడు, లంజెకాఁడు, మిండఁడు-౯ విటపురుషుఁడు. సోయగము, చక్కఁదనము, సొబగు, రూపు-౪ సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమనసువాఁడు గడుసరి యుక్కరి
దిటవరి దిట్టన ధీరన కగుఁ
గుచ్చితుఁ డడిగొట్టు కూళ పెంకె బికారి
ముడికాఁడు చిలుమువాల్ మోటు లుచ్చ
చెండిపోతు గరాసు మొండికట్టె తులువ
కైలాటకాఁడు టక్కరి పిసాళి
టకటొంకు టాటోటు తవళి దబ్బిలి దూబ
గడుసు కల్లరి దోసకారి చెనఁటి
తే. పాలసుఁడు లండి పిక్కర పలువ చెడుగు
బేరజ మనంగ ధూర్తునిపేరు లమరుఁ

బగఱు మార్తురు పగతురు । పవతు లనఁగ
నహితులకు నామధేయము । లమరు సాంబ. **9**

టీ. గట్టిమనసువాఁడు, గడుసరి, (గడుసు+అరి), ఉక్కరి (ఉక్కు+అరి), దిటవరి (దిటవు+అరి), పై మూఁడుపదములకు "బలిమిగలవాఁడు" అని యర్థము, దిట్ట - ౫ ధీరుఁడు. కుచ్చితుఁడు (ప్ర. కుత్సితుఁడు), అడిగొట్టు, కూళ, పెంకె, బికారి, ముడికాఁడు, చిలుమువాలు, మోటు, లుచ్చ, చెండిపోతు, గరాసు, మొండికట్టె, తులువ, కైలాటకాఁడు (కైలాటము+కాఁడు)=మాయోపాయము గలవాఁడు, టక్కరి = టక్కులు గలవాఁడు, పిసాళి, టకటొంకు, టాటోటు-రూ. తాటోటు, ఠవళి-రూ. తవలి, దబ్బిలి, దూబ, గడుసు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, దోసకారి = పాపకార్యము లొనరుచువాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, లండి, పిక్కరి = పిక్కబలముగలవాఁడు, పలువ, చెడుగు, దేరజము - 33 ధూర్తుఁడు. పగఱు, మార్తురు, పగతురు, పవతురు - ౪ శత్రువులు.

సీ. పెఱవారు కడవారు । వింతవా రెడవారు
లాతివా రన నన్యు । లకుఁ జెలంగుఁ
జుట్టలు చుట్టాలు । చుట్టముల్ విందులు
బందుగు లనఁ జెల్లు । బంధువులకుఁ
గూర్చువాఁ డెడకాఁడు । కుంటెనకాఁ డనఁ
దాపికాఁ డనఁ బేరు । దనరుచుండు
విటదూత బయకాఁడు । వీణెకాఁ డనఁ బొల్చు
వైణికునకు గాణ । పాటకుఁ డన
తే. గాయకున కగుఁ దిక్క వెం । గలి వెడంగు
వెకలి పీఱేఁడి వెంబర । విత్తు వెఱ్ఱి
వేఁదు అనఁగ నపస్మారి । వెలయుఁ జెవిటి
విననివాఁ డన బధిరాఖ్య । లొనరు సాంబ. **10**

టీ. పెఱవారు, కడవారు, వింతవారు, ఎడవారు, లాఁతివారు - ౫ పొరుగువారు. చుట్టలు (చుట్టము+లు - మువర్ణలోపము.), చుట్టాలు (చుట్టము+లు - మువర్ణలోపము, తత్పూర్వహ్రస్వమునకు దీర్ఘము.), చుట్టములు, విందులు, బందుగులు (ప్ర. బంధువు.) - ౫ బంధువులు. కూర్చువాఁడు = విటుని దెచ్చి యిచ్చువాఁడు, ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు, తాపికాఁడు - ౪ విటునిదూత. బయకాఁడు, పీఁకెకాఁడు - పీఁకెవాయించువాఁడు. గాణ, పాటకుఁడు - ౨ గానము చేయువాఁడు. తిక్క, వెంగలి, వెడంగు, వెకలి, వీఱిఁడి, వెంబరవిత్తు, వెట్టి, వేఁదుఱు - ౮ మఱుపుగలవాఁడు (అపస్మారి). చెవిటి, విననివాఁడు - ౨ చెవులు వినఁబడనివాఁడు.

సీ. ఎకిమీఁడు పాదుసా । యేలిక మన్నీఁడు
  సాహేబు రాయఁడు । సామి పబువు
జియ్య తుపాసి ప।జీరుండు రాయలు
  దునెదారి రాతేఁడు । దొర యొడయఁడు
నేఁ డన వర్తిలు । నృపుపేళ్లు పడవాలు
  దళవాయి దళ్వాయి । దణి యనంగఁ
దగు దళకర్తకుఁ । దగువాఁడు వెరవరి
  తీర్పరి కార్బారి । దిట్ట యనఁగఁ
తే. గార్యకర్తకుఁ జెలఁగు బ్రె।గ్గడ నిజోగి
ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రి । పేర్లు వెలయుఁ
బంగునకు లేవఁ జాలని । వాఁడు పుట్టు
మొండి పిచ్చుకుం టనుపేళ్లు । పొసఁగు సాంబ.   11

టీ. ఎకిమీఁడు, పాదుసా (ఇది హిందూస్థానిపదము) - రూ. పాదుసాహి, ఏలిక, మన్నీఁడు - పా. మన్నియ. రూ. మన్నియఁడు, మన్నెఁడు, మన్నె, సాహేబు (ఇది హిందూస్థానిపదము), రాయఁడు, సామి (ప్ర.

స్వామి), పబువు (ప్ర. ప్రభువు), జియ్య, తుపాసి, వజీరుఁడు (ఇది హిందుస్థానిపదము.), రాయలు, దుసెదారి - రూ. దుసేదారి, రా, ఱేఁడు, దొర, ఒడయఁడు, నేఁడు - ౨౭ రాజు. పడవాలు, దళవాయి, దళ్వాయి, దణి-౪ సేనానాయకుఁడు. తగువాఁడు, వెరవరి (వెరవు+అరి) = ఉపాయము గలవాఁడు, తీర్పరి (తీర్పు+అరి) = దిద్దుపాట్లుగలవాఁడు, కార్బారి, దిట్ట - ౫ కార్యములను జక్కఁగాఁ జేయువాఁడు, ప్రెగ్గడ, నిజోగి (ప్ర. నియోగి) = ఉత్తరువుచేయువాఁడు, ప్రెగడ, మంతిరి - ౪ మంత్రి. లేవఁజాలనివాఁడు, పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు-రూ. పిచ్చుకకుంటు - 3 పంగువు - ఈఁచఁబోయిన కాళ్లవాఁడు.

సీ. ఎడఁకాఁడు కొల్లగాఁ । డెడత్రోవకాపరి
గడిదొంగ దోఁపుడు । కాఁడు నాఁచు
గజముచ్చు చేవాఁడి । కాఁడు జాజరకాఁడు
మచ్చరి మునిముచ్చు । మాయదారి
తెరువాటుకాఁడు క । త్తెరదొంగ దొరకోలు
సన్నాసి వడికాఁడు । కన్నగాఁడు
రేద్రిమ్మరీఁడు ము । ల్లియవిప్పు లోవాఁడి
కాఁడు తెక్కలికాఁడు । కల్లరీఁడు
తే. తవళి మోసరి యనఁ జెల్లుఁ । దస్కరునకుఁ
దొత్తు సాఁకుడు బోనము । కత్తె దాది
విలువరమ్ముఁడు వరవు డిల్ । బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామధేయముల్ । దనరు సాంబ. **12**

టీ. ఎడకాఁడు, కొల్లగాఁడు = కొల్లచేయువాఁడు, ఎడత్రోవకాపరి = నిర్జనమార్గమునందుఁ గాచియుండువాఁడు, గడిదొంగ = ఒళవెఱింగినదొంగ, దోఁపుడుకాఁడు - రూ. దోఁపిడికాఁడు = పరులసొమ్ము దోఁచువాఁడు, నాఁచు, గజముచ్చు = పెద్దదొంగ, చేవాఁడికాఁడు = చేతిపదును గలవాఁడు,

జాజరకాఁడు - రూ. జజ్జరకాఁడు = వంచనసేయువాఁడు, మచ్చరి (ప్ర. మత్సరి), కంటుగలవాఁడు, మునిముచ్చు=పశ్యతోహరుఁడు=చూచుచుండఁగనే మార్చి కొట్టుకొనిపోవువాఁడు, మాయదారి = మోసముగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు = దారినడ్డగించువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తెరతోఁ బనిచేయు దొంగ, దొరకోలుసన్నాసి=నమ్మించి మోసపుచ్చి దొంగలించుదొంగ, వడికాఁడు=చేతిచుఱుకుఁదనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నము వేయువాఁడు, రేద్రిమ్మరీఁడు = రాత్రులందు సంచరించువాఁడు, ముల్లియవిప్పు = ధనములముడులను విప్పువాఁడు, లోవాఁడికాఁడు=మనసునఁ గఠినత్వముగలవాఁడు, తెక్కలికాఁడు = దొంగతనము గలవాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు స్వార్థమున నీ ప్రత్యయము,) = బొంకులాఁడువాఁడు, తవళి, మోసరి (మోసము+అరి)=మోసముగలవాఁడు-ఌరా దొంగ. తొత్తు, సాఁకుడు, బోనముకత్తె (వంటచేయునది), దాది (ప్ర. ధాత్రి.), విలువరమ్ముఁడు=కూలికిఁబనిచేయునది, వరవుడు, ఇల్‌బిడ్డ-ఌ దాసి-పనికత్తె.

సీ. పడపుఁజాన గడించు ♦ పడఁతి మేల్దాపరి
    బోగపుఁజేడియ ♦ పొత్తుటాలు
వేడుకచెలి లంజె ♦ వెలయాలు రోచెల్వ
    వెల్లాటకత్తెనా ♦ వేశ్య వెలయుఁ
గూర్చియిచ్చుమిటారి ♦ కుంటెనకత్తియ
    తాపికత్తె యనంగఁ ♦ దనరు దూతి
నాగవాసం బన ♦ నామ మా వేశ్యల
    మేళంబునకుఁ గోమ ♦ రాలు కొమిరె
తే. చామ జవరాలు కొమరిత ♦ జవ్వనియన
సుందరికిఁ జెల్లు గట్టివై ♦ సుదియుఁ బ్రోఁడ
యనఁగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసు చెల్లినది ముసలి
మిండకోరన లోలాఖ్య ♦ మెఱయు సాంబ.

టీ. పడపుఁజాన (పడపు+చాన)=ధనసంపాదనచేయునట్టిస్త్రీ, గడించు-పడఁతి = ధనమునుగూర్చు కాంత, మేల్దాపరి=వలపుఁజూపనిది - లాభముఁ దాఁచునది, బోగపుఁజేడియ (బోగము+చేడియ) = సుఖానుభవమునకైనట్టి మగువ, పొత్తుటాలు (పొత్తు+ఆలు) = అనురాగముఁజూపు పెండ్లము, వేడుక చెలి = సంతోషము గలిగించుసుందరి, లంజె, వెలయాలు (వెల+ఆలు) = విలువకువచ్చెడి పెండ్లాము, రొఁచెల్వ = డబ్బునకువచ్చుభార్య, వెల్లాటకత్తె - రూ. వెల్లాటకత్తె = మిగులనాట్యము చేయునట్టిది - ౧౧ వేశ్య. కూర్చియిచ్చు మిటారి = విటునిజేర్చునది, కుంటెనకత్తియ, తాపికత్తె - 3 దూతిక. నాగవాసము-౧ వేశ్యలసమూహము. కొమరాలు, కొమిరె = పిన్నవయసుది, చామ, జవరాలు = యౌవనముగలది, కొమరిత - రూ. కొమారిత, కొమార్త, జవ్వని, (జవ్వనము+ఇ) = యౌవనముగలది - ౮ ప్రాయముగలపడుచు. గట్టివైసుది, ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢ)-౨ ప్రౌఢాంగన-30 యేండ్లకు హెచ్చుతక్కువవయసు గలది. వయసుచెల్లినది. ముసలి, మిండకోర-రూ. మిండలకోర - 3 ను ౫౦ ఏండ్లకుఁ బయిపడినను విటులను గోరునట్టి స్త్రీ-లోలస్త్రీ.

సీ. కన్నియ కన్నె నా ॥ కన్యక కగుఁ బేరు
లాసగలది అంకులాడి చెడిపె
వెలిచొరవరి యన ॥ వెలయు జారిణిపేళ్లు
మెయి మేయి యొడలు నెఱ్మేను మేను
బొంది మే మై యనఁ ॥ బొసఁగు దేహమునకు
నెఱకలు వెండ్రుకల్ ॥ నెఱు లనంగఁ
గేశసమాఖ్య లౌఁ ॥ గేశబంధము పేళ్లు
కీల్ముడి క్రొమ్ముడి ॥ కీలుగంటు
తే. నూనెముడి వెన్నుగం టన ॥ నొనరు శిఖకు
జుట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁ ॥ జుంచు కురులు

ముంగురులు కూఁకటు లనంగఁ । బొసఁగుచుండుఁ
గుంతలములకు జితదైత్య। కూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె - ౨ కన్యక. అసగలది = ఇతరులపైయాసగలది, అంకులాడి, చెడిపె, వెలిచారవరి = బయటెరుచిగన్నది-౪ జారిణిస్త్రీ. మెయి, మేయి, ఒడలు, నెమ్మేను, మేను, బొంది, మే, మై - ౮ శరీరము. నెఱకలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు - 3 కేశములు. గీల్ముడి, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త+ముడి), కీలుగంటు, నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౫ కేశబంధము-జాఱుగముడిచినవెండ్రుకల దూసుముడి. జుట్టు, సిగ, సిక - 3 శిఖ - జుట్టుముడి. చుంచుకురులు, ముంగురులు (మున్ను+కురులు) = ముందటి వెండ్రుకలు, కూఁకటులు - 3 చూర్ణకుంతలములు-పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూల । క్రొవ్వెద తుఱు మనఁ
గబరి యా కఁగను । కన్ననంగ
నేత్రాఖ్యలగు నొసల్ । నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నుదు రన నిటలాఖ్య । లొదవుఁ జూడ్కి
పొరువ దిష్టి చూ। పన వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును । జానుగులును
నా నొప్పుశ్రోత్రముల్ । కౌను లేఁగౌను నె
న్నడుము నడు మనంగ । నడరు మధ్య
తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ । దనరు నాభి
మూతి మోర మొకము మోము । మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు । వాయి యనఁగ
ముఖగుహాభిఖ్య లగు గురు। మూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద), తుఱుము - ౫ స్త్రీలకొప్పు, కన్, కను, కన్ను - 3 నేత్రము, నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు,

నెన్నుదురు - ౪ ఫాలము. చూడ్కి. రూ. చూడికి, పారువ (ద్రావిడము.), దిష్టి (తెలుఁగున షకారము లేదు గనుక ఈరూప మసాధువు.), చూపు - ౫ వీక్షించుట - దర్శించుట. వీనులు, చెవులు, జానుగులు - 3 శ్రోత్రములు. కౌను, లేఁగౌను (లేత+కౌను), నెన్నడుము (నెఱ+నడుము), నడుము - ౪ మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు - ౨ నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము, మొగము (ఈ 3 ను ముఖశబ్దభవములు)-౫ వదనము. వా, నోరు, వాయి-3 వదనగుహ (నోరు).

సీ. పలు పల్లు పండులు | పండ్లన రదము లౌఁ
      జెంప దవుడ చెక్కు | చెక్కి లనఁగఁ
   దగుఁ గపోలము నెత్తి | తల యన శిర మొప్పు
      ముకు ముక్కనంగ నాసిక చెలంగు
   బొమ కనుబొమ యన | భ్రూనామ మమరు మీ
      సలు మీసము లనంగ | శ్మశ్రువలరు
   నదరము కెమ్మోవి | పెదవి వాతెఱ మోవి
      యన నోష్ఠ మగు నెద | యక్కు ఱొమ్ము
తే. నెడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్ట | కడుపు బొజ్జ
   బొఱ్ఱ డొక్కన నుదరంబు | పొసఁగుచుండుఁ
   గేలు కై కయి చేయి కెంగే లనంగఁ
   బంచశాఖకు నామముల్ | పరఁగు సాంబ. **16**

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు - ౪ దంతములు. చెంప. రూ. చెంక, దవుడ.రూ.దౌడ, చెక్కు, చెక్కిలి-౪ కపోలము. నెత్తి, తల-౨ శిరస్సు. ముకు, ముక్కు - ౨ ఘ్రాణము. బొమ, కనుబొమ - ౨ భ్రూరేఖ. మీసలు (మీసము+లు-మువర్ణలోపము.), మీసములు. రూ. మీసాలు-3 శ్మశ్రువులు.

అదరము (ప్ర. అధరము.), కెమ్మోవి (కెంపు+మోవి), పెదవి, వాతెఱ = (వాయి+తెఱ)నోటిరంధ్రమును మూయునది, మోవి-౫ ఓష్ఠము. ఎద, అక్కు, ఱొమ్ము, ఎడఁద-౪ హృదయము. పొట్ట, కడుపు, బొజ్జ, బొట్ట, డొక్క - ౫ ఉదరము. కేలు (నిత్యైకవచనాంతము.) కై, కయి, చేయి, రూ. చెయ్యి, చెయి, చే, కెంగేలు (కెంపు+కేలు)-౮ కరము.

సీ. అఱచెయ్యి లోచెయి యనఁ గరతల మొప్పుఁ
బెడచెయ్యి మీఁజెయి వెనుక చెయ్యి
యనఁ దగుఁ జరమశయంబు వేల్ ప్రేలన
నంగుళి యగుఁ జరమాంగమునకు
వెన్ను వెనుకమేను వీఁపన వర్తిల్లు
గద్దువ గడ్డము గౌద యనఁగఁ
జిబుకనామంబు రాజిల్లుఁ గడపసంబు
చట్ట తోలనఁ గళాసంబు నాఁగఁ
తే. జర్మమమరు మోఁకాళ్లన జానువు లగుఁ
బిక్క చిఱుదొడ యన జంఘపేళ్లు దనరుఁ
గుఱువు తొడ యన నూరువు వఱలు ముడ్డి
పిఱుఁదు తుంటన జఘనంబుపేళ్లు సాంబ. 17

టీ. అఱచెయ్యి, లోచెయి - ౨ చేతిలోభాగము. పెడచెయ్యి, మీఁజెయి (మీఁదు+చెయి), వెనుకచెయ్యి = చేతివెనుకటిభాగము - 3 చేతివెనుకటిభాగము. వేలు, ప్రేలు - ౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు - 3 పృష్ఠము. గద్దువ, గౌద, రూ. గవుద - 3 గడ్డము. కడపసంబు, చట్ట, తోలు, కళాసము-౪ చర్మము. మోఁకాళ్లు-౧ జానువు, పిక్క, చిఱుదొడ=చిన్నతొడ-౨ పిక్క. కుఱువు, తొడ-౨ ఊరువు. ముడ్డి. రూ. మూడి, పిఱుఁదు, తుంటి=3 కటిభాగము.

సీ. పునుక పుఱియ పుచ్చె యనఁ గపాలం బొప్పు
　　బుజము మూఁ పనఁ జెల్లు భుజము పేళ్లు
బట్ట వలువ కోక పుట్టంబు గింటెంబు
　　చీర నా వసనంబు చెలఁగు నఱుత
గొంతు కుత్తుక యఱ్ఱు కొలిమి మెడ యనంగ
　　గళమున కగుఁ బిడికి లన ముష్టి
కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర యన నంజలికి దోయి
　　లన హస్తమునకు మూర రనఁగఁ బొసఁగు
తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య పరఁగు జేన
దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు బెత్త యనఁగ
నంగులాభిఖ్య యగు నంజ హజ్జ యడుగు
నాఁగఁ బాదాఖ్య లగు లోకనాథ సాంబ. 18

టీ. పునుక. రూ. పున్క, పుఱియ. రూ. పుఱ్ఱె. పుచ్చె - 3 కపాలము. బుజము, మూఁపు-౨ బాహువు. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింటెము, చీర-౬ వస్త్రము. అఱుత, గొంతు, కుత్తుక, అఱ్ఱు, కొలిమి, మెడ-౬ కంఠము. పిడికిలి-౧ ముష్టి. చేర-౧ ప్రసృతి (చాఁచినవ్రేళ్లుగలయఱచెయి). దోయిలి. రూ. దోసిలి-౨ అంజలి. మూర-౧ హస్తము (మోఁచెయ్యిమొదలు వ్రేళ్లకొన వఱకుండుభాగము). బార-౧ వ్యామము (రెండుచేతులుచాఁచి నడుమనుండు సందు). జేన, దుత్త-౨ తాలము (చాచినబొటనవ్రేలికొనకు చిటికెనవ్రేలికిని నడుమనుండు సందు). బెత్త-౧ అంగుళము. అంజ, హజ్జ. రూ. అజ్జ, అడుగు-3 పాదము.

సీ. చనులు గుబ్బలు చండ్లు చాచులు పాలిండ్లు
　　చన్ను లనంగఁ గుచంబు లమరు

నారు నూఁగా రన ౯ నలరు రోమావళి
పాపలఁగనుతావు ౯ పత్త బుయ్య
మరునిల్లు దుబ్బన ౯ మదనమందిర మొప్పుఁ
బిల్లలఁ గలిగించు౯ వేరు చుల్లి
బుల్ల బెల్ల మనంగఁ ౯ బొసఁగు శేఫము గాఁడు
గుద్ద పిఱ్ఱి యనంగ ౯ గుదము దనరుఁ
తే. పైఁట పయ్యాఁట పయ్యెద ౯ పయఁట చెఱఁగు
నాఁగఁ జేలాంచలాభిధా౯నంబు చెలఁగుఁ
గలువడము చందువా మేలు౯క ట్టనంగ
నతిశయిల్లు వితానాహ్వా౯యములు సాంబ. 19

టీ. చనులు, గుబ్బలు, చండ్లు, చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు—౬ స్తనములు. ఆరు, నూఁగారు - ౨ నాభిక్రిందిరోమరేఖ. పాపలఁగనుతావు=బిడ్డలను గనునట్టితావు, పత్త, బుయ్య, మరునిల్లు, దుబ్బ - ౫ మన్మథాగారము (స్త్రీలింగము). పిల్లలఁ గలిగించువేరు = బిడ్డలఁబుట్టించుటకు మూలమైనది, చుల్లి. రూ. చుల్ల, బుల్ల, బెల్లము-౫ పుంలింగము. గాఁడు, గుద్ద, పిఱ్ఱి - 3 అపానస్థానము. పైఁట, పయ్యాఁట, పయ్యెద రూ. పయ్యాద, పయఁట, చెఱఁగు - ౬ చీరకొంగు. కలువడము, చందువా, మేలుకట్టు-3 వితానము (వివాహాదులందుఁ బందిటికిఁ జేయు వస్త్రాలంకారము).

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మ యు౯గ్మలి నవలా చాన
కన్నె బిత్తరి గోతి ౯ కలికి మగువ
జవరాలు చేడియ ౯ జవ్వని తొయ్యలి
నాతి పైదలి యెల౯నాఁగ లేమ
సకియ జక్కవచంటి ౯ చాన చిల్కలకొల్కి
గుబ్బెత ప్రోయాలు ౯ కొమ్మ పడఁతి

పొలఁతి ముద్దియ ననబోఁడి యింతి మిటారి
నెలఁతుక వాల్గంటి నెలఁత తెఱవ
తే. యన్నులతకూన యొయ్యారి యతివ వెలఁది
చెలియ సకి బోటి కొమరిత చిగురుబోఁడి
ముగుద వగలాఁడి సింగారి ముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమాఖ్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ = ముద్దులు గులుకునది, ఉగ్మలి, నవలా, చాన, కన్నె, బిత్తరి, గోతి, కలికి, మగువ, జవరాలు, చేడియ, జవ్వని, తొయ్యలి, నాతి, పైదలి, ఎలనాఁగ, లేమ, సకియ, జక్కవచంటి = చక్రవాకపక్షులమాడ్కి నొండొంటిఁ గదిసియుండు స్తనములుగలది, చామ, చిలుకలకొలికి = చిలుకలకొలుకులవంటి కంటికొనలుగలది, గుబ్బెత = గుబ్బచన్నులు గలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ, పడఁతి, పొలఁతి, ముద్దియ, ననబోఁడి = పువ్వుమింబోలు మేనుగలది, ఇంతి, మిటారి = మిటారముగలది, నెలఁతుక, వాల్గంటి = నిడుపుకన్నులు గలది, నెలఁత, తెఱవ, అన్నులతకూన = లేఁత తీఁగెను బోలినది, ఒయ్యారి = ఒయ్యారముగలది, అతివ, వెలఁది. రూ. వెలఁదుక, చెలియ, సకి (ప్ర. సఖి), బోటి, కొమరిత, చిగురుబోఁడి = చిగురువంటి మేనుగలది, ముగుద, వగలాఁడి = వగలుగలది, సింగారి = సొగసుగలది, ముదిత, ఉవిద, గరిత - గిర స్త్రీ.

సీ. ఆనవాలఁను పులు గంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛనాఖ్య లొదవు
జడితి గొబ్బున వేగ సరగు గ్రక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు వేగమునకు
మరియాద గడి మేర సరు దెల్లకర యనఁ
బఱఁగు మర్యాదకు వెఱఁగు వింత

యక్కజ మబ్బుర ఽ మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
మచ్చెరు వన నద్భుతాఖ్య లమరుఁ
తే. బరుగు కదలిక పరువన ఽ మెఱయు ధావ
నమ్మునకు వేడెమొనరించెఁ ఽ గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ
జుట్టుకొనె నావరించె నా ఽ నిట్టినుడులు
వేష్టనంబున కమరు సర్వేశ సాంబ. 21

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫ చిహ్నము. జడిలి (ప్ర. ఝడిలి), గొబ్బునన్, వేగ, సరగు. గ్రక్కునన్, వడి, వేగిరము - ౭ శీఘ్రము. మరియాద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కరద- ౬ హద్దు. వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ (నిండు+వెఱ), అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము.)-౮ ఆశ్చర్యము. పరుగు, కదలిక, పరువు-౩ పరుగెత్తుట. వేడెమొనరించె, క్రమ్మె, పొదివె, చుట్టుకొనె, ఆవరించె - ౫ చుట్టును గూర్చుండియుండె.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు ఽ బోన మోరెము పసా
దము వంటకము పసాదనము బాతు
సాద మోగిర మన ఽ జరుగు నన్నము పేళ్లు
కుడిచె బోనేసె సాపడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె ఽ నారగించె మెసవెఁ
దినె మెక్కె నన భుక్తిగొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్యులు సేఁత ఽ లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
గనలు మోడి యలుక ఽ కినుక కిన్క
తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ ఽ నాన సిగ్గు
బోసుకు పుయిలోట సిబ్బితి ఽ పుచ్చటి కనఁ

బరఁగు వ్రీడాఖ్య యోల నెపంబు సాక
నంగ వ్యాజం బమరు జగన్నాథ సాంబ. 22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము), వంటకము, పసదనము, బాతు (అన్యదేశము), సాదము (ఇది ద్రావిడపదము.) ఓగిరము - ౧౧ అన్నము. కుడిచె, బోసేసె, సాపడియె, నమలె, ఆరోగిణమొనర్చె. రూ. ఆరోగణమొనర్చె, ఆరగించె, మెసవె, తినె, మెక్కె - ౧౦ భోజనముచేసెను. పనులు, చెయ్వులు, చేఁతలు - 3 కార్యములు. కనలు, మోడి, అలుక, కినుక, కిన్కకి-కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బోసుకు, పుయిబోట, సిబ్బితి, పుచ్చటిక. రూ. పుచ్చడీక-౮ సిగ్గు. ఓల, నెపము (ప్ర. నిభము.), సాకు - మిష.

సీ. పానుపు తలిమంబు పఱుపు లేపన మెత్త
సెజ్జ యనఁగ శయ్య చెలఁగుచుండుఁ
బన్నుండెఁ దెన్నుండెఁ బండుకొనెఁ బరుండెఁ
బవ్వళించెను బండెఁ బడకవేసె
నత్తమిల్లె ననంగ నలరారు శయనించె
ననుటకు నిద్దురగొనియె గుఱుక
గొనియె నిద్దురవోయెఁ గూర్కెడె నన నిద్రి
తున కొప్పు లేచె మేల్కాంచియె మెలఁకు
తే. వయ్యె నన జాగ్రదభిధాన మమరు వేడ్క
యెలమి వేడుక సంతోస మింపు ముదము
సంతసము సొంపు మే లరుసం బనంగఁ
బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగన్నాథ సాంబ. 23

టీ. పానుపు. రూ. పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, లేపు, మెత్త, సెజ్జ (ప్ర. శయ్య.)-౬ శయ్య. పన్నుండెను, తెన్నుండెను, పండుకొనెను, పరుం

డెను, పవ్వళించెను, పండెను, పడకవేసెను, అత్తమిల్లెను - ౭ శయనించె. నిద్దురగొనియె, గుఱకగొనియె, నిద్దురవోయె, కూర్కెడెను ౪ నిద్రించెను. లేచె, మేల్కొనియె, మెలఁకువయ్యె - ౩ నిద్ర లేచెను. వేడ్క, ఎలమి, వేడుక, సంతోసము, ఇంపు, ముదము, సంతసము, సొంపు, మేలు, అరుసంబు-౧౦ సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె నొప్పనసేసె మందలిం
 చెను విన్నవించెఁ జెప్పె ననె నొడివె
నాడెఁ బల్కె వచించె ॥ నన భాషణము సేసె
 ననుట కౌ వీనిచ్చె ॥ నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గను ॥ వినియె నాలించె నా
 శ్రుతమయ్యె ననుట కౌఁ ॥ జులుక చౌక
యులక యెల్లిద మన ॥ నొనరు లఘుత వేళ్లు
 పులకలొత్తెను గగుర్పొడిచె గగురు
తే. పాటె గరుపాటె మైమోజుపర్వె ననఁగఁ
 దగుచు రోమాంచనామముల్ ॥ నగవు నవ్వు
నగు న వన హాసమున కొప్పు ॥ నడిమిదిన్నె
 దీవి యన ద్వీప మగుఁ బర ॥ దేవ సాంబ. 24

టీ. పలికెను, వాక్రుచ్చెను, అప్పనసేసె (ప్ర. అర్పణసేసెను), మందలించెను, విన్నవించెను, చెప్పెను, అనెను, నొడివెను, ఆడెను, పల్కెను, వచించెను-౧౧ మాట్లాడెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవియొగ్గె, వినియె, ఆలించె - ౬ వినెను. చులుక. రూ. చుల్క. చౌక. రూ. చవుక, ఉలక, ఎల్లిదము - ౬ లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె. రూ. గగురుపొడిచె, గగ్గురుపొడిచె, గగురుపాటె, గరుపాటె, మైమోజుపర్వె - ౭ రోమాంచము

గలిగెను. నగవు, నవ్వు, నగు, నవు - ౪ హాసము. నడిమిదిన్నె, దీవి - ౨ ద్వీపము.

సీ. జోత జాగిలి కొల్పు ✱ జోహారు గిడిగిడి
మోడుపు చేకూర్పు ✱ మ్రొక్కు మొగుపు
చిన్నిపూ చేమోడ్పు ✱ జేజె వెన్నెల చెంగ
నాలు గొబ్బులు టెంకణాలు నేరె
డల్లుల్ సలా మన ✱ నమరు దండముపేళ్లు
పళ్లెము కంచము ✱ పళ్లెరంబు
తెలె హరివాణంబు ✱ తలియ తట్టి యనంగ
భాజనం బగు గిన్నె ✱ బటుది కోర
తే. డబ్బుర యనంగఁ జషక మౌ ✱ డప్పి దూప
దప్పి దగ నీరువ ట్టన ✱ దాహ మమరుఁ
జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు ✱ తేగ మీగి
యనఁగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య ✱ లగును సాంబ. 25

టీ. జోత. రూ. జోతము, జాగిలి, కొల్పు, జోహారు. రూ. జోహారువు, జొహారు, జొహారువు, గిడిగిడి, మోడుపు. రూ. మోడ్పు, చేకూర్పు, మ్రొక్కు, మొగుపు, చిన్నిపూ, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు, గొబ్బులు, టెంకణాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది యన్యదేశ్యము.) - ౨౩. నమస్కారము. పళ్లెము. రూ. పళ్యము, కంచము, పళ్లెరము, తెలె. రూ. తెలియ, హరివాణము, తలియ, తట్టి - ౯ పాత్రము. గిన్నె, బటుది, కోర, డబ్బుర, రూ. దబ్బుర-౫ త్రాగుగిన్నె. డప్పి, దూప, దప్పి, నీరువట్టు-౪ దాహము. చాగము, ఈవి, పుడుకు, పెట్టు, తేగము, ఈగి. రూ ఈవి - ౬ త్యాగము.

సీ. అగపడెఁ జేపడె నబ్బె దొరకెఁ జిక్కెఁ
దగిలెఁ దగుల్కొనెఁ దగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ జిక్కువడెఁ దవిలె ననంగ
నమరు గృహీతాఖ్య లఱచె నేడ్చె
వాపోయె మొఱలిడె వాచఱచె ననంగ
రోదనంబున కగు రొద గలిబిలి
చప్పుడు గోలగోల సద్దు కూఁత యులివు
నలుకుడు రవళి ఱం తనఁగ ధ్వనికి

తే. నలరుఁ గలసెఁ బెరసెఁ గూడె హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందెనంటె ననఁగ
నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె నగ్గమయ్యె
లోఁబడె ననంగ స్వవశాఖ్యలు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను.), చేపడెను, అబ్బెను, దొరకెను, చిక్కెను, తగిలెను, తగుల్కొనెను, తగులువడియెను, పట్టువడియెను, చిక్కువడెను, తవిలెను, - ౧౧ చేతఁజిక్కెను. అఱచెను, ఏడ్చెను, వాపోయెను, మొఱలిడెను, వాచఱచెను-౫ రోదనముచేసెను. రొద, గలిబిలి, చప్పుడు, గోలగోల, సద్దు, కూఁత, ఉలివు, నలుకుఁడు, రవళి ఱంతు - ౧౦ శబ్దము. కలసెను, పెరసెను, కూడెను, హత్తెను, దొరసెను, అందెను, పొందెను, పెనఁగెను, చెందెను, అంటెను - ౧౦ చేరుకొనెను. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యె, లోఁబడెను-3 ను స్వాధీనమాయెను.

సీ. ఎడసె వీడెను బాసె నెడఁబాసెఁ బురివిచ్చె
వేఱువడె ననంగ వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నఱపలుకులు వెడలించె
వెళ్లఁగొట్టెను దోలె వెలలఁబన్నెఁ

దటిమె రొప్పె ననంగఁ దనరు నుచ్చాటనం
బొనరించె ననుటకుఁ గనియెఁ జూచెఁ
గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ గనెఁ గాంచె ననఁ జెల్లు
దర్శించె ననుటకుఁ దాల్చెఁ బూనె
తే. నానె మోచె ననఁగఁ జెల్లునధివహించె
ననుట కరికట్టెఁ బోనీక యంకెచేసె
నాఁగె నిల్పెఁ దటాయించె నడ్డగించె
నానుకొనె ననఁ దగు వారణాఖ్య సాంబ. 27

టీ. ఎడసెను, పీడెను, పాసెను, ఎడఁబాసెను, ఫురివిచ్చెను, వేఱు పడెను-ఉ ప్రత్యేకమాయెను. వెడలించెను, వెళ్లఁగొట్టెను, తోలెను, వెలలఁ బన్నెను, తటిమెను, రొప్పెను-ఉ తఱుమఁగొట్టెను. కనియెన్, చూచెన్, కనుఁగొనెన్, తిలకించెన్, కనెన్, కాంచెన్ = ఉ వీక్షించెను. తాల్చెను, పూనెను, ఆనెను, మోచెను-౪ ధరించెను. అరికట్టెను=చుట్టునిలిచెను, పోనీక యంకెచేసెను, ఆఁగెను, నిల్పెను, తటాయించెను, అడ్డగించెను, ఆనుకొనెను-౭ నివారించెను-నిరోధించెను.

సీ. అంటువైగొనియె ముట్టయ్యెఁ జెఱఁగుమాసెఁ
గడకేఁగె నింటికిఁ గాకపోయె
ననఁగ దూరస్థకుఁ దనరుఁ దానముచేసె
నీళ్లుపోసికొనె మునింగెఁ గ్రుంకె
నన నిమజ్జనమయ్యె ననుటకుఁ దగు మడి
మడుఁగు మడు వనంగ నడరు శుచికి
మైల కట్టువిడుపు మా పన మలినాఖ్య
లగుఁ దల్పు వాకిలి యనఁ గవాట

తే. మున కొనరు నేకతంబు మం।తన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు । నక్కఱ పని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్య । మొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ । వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుపైకొనియె, ముట్టయ్యెన్, చెఱఁగుమాసెన్, కడకేఁగెన్, ఇంటికిఁగాకపోయెన్-౫ బహిష్ఠయాయెను. తానముచేసెను, నీళ్లుపోసికొనెను, మునిఁగెను, క్రుంకెను-౪ స్నానమొనర్చెను. మడి, మడుంగు, మడుపు - 3 పరిశుద్ధి (మడుఁగుదోవతి). మైల.రూ. మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు-3 మైల (మైలగుడ్డ). తల్పు. రూ. తలుపు, వాకిలి-3 కవాటము. ఏకతము, మంతనము - ౨ ఏకాంతస్థలము. అక్కఱ, పని, ఒంజలి, జోలి - ౪ కార్యము. గంజి, వార్పు - ౨ యవాగువు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు।నొండన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి । జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన । ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ । ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ । మూఁ డనఁ ద్రయసంజ్ఞ
చౌ యుడ్డ తీవంచ । చౌకము నలు
నాలు గనఁగఁ జతు।ర్నామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నై । దనఁగఁ బంచ
తే. కంబు నాఱెత్తిగ యన ప।ట్కంబు చక్కు
పగడ సత యే డనంగ స।ప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నష్టకము తొమ్మి । దనఁగ నవము
పదియు నీరై దన దశాఖ్య । పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి, ఒక్కఁడు, ఒకండు, ఒండు-౪ ఏకసంఖ్య. జమిడి. రూ. జమిలి, ఇమ్మడి. రూ. ఇనుమడి, ఇబ్బడి, జంట, రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ - ౧౦ ద్విసంఖ్య. కవ, జోడు, దంట, దోయి - ౪ జత-మిథునము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు-౪ త్రితయము-త్రిసంఖ్య.. చౌ, ఉద్ద, తీవంచ, చౌకము, నలు, నాలుగు-౬ చతుష్టయము. చౌవంచ. అరపది - పదిలో సగము. ఏను, ఐదు. రూ. అయిదు-౪ పంచసంఖ్య-పంచకము. ఆఱు, ఇత్తిగ (ఇరు+తిగ) -౨ షట్సంఖ్య - షట్కము. చక్కపగడ, సత, (ప్ర. సప్త) ఏడు-3 సప్తసంఖ్య-సప్తకము. దచ్చి, ఎనిమిది - ౨ అష్టసంఖ్య-అష్టకము. తొమ్మిది-౧ నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు = రెండు అయిదులు-౨ దశసంఖ్య-దశకము.

సీ. పదునొకం డనఁగను ♦ బరఁగు నేకాదశం
బీరాఱు పండ్రెండు ♦ బార యనఁగ
రవిసంఖ్య యగు నానెఁ ♦ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగఁ బానముచేసె ♦ ననుట కొనరు
బనివినియెను బోయెఁ ♦ జనె నేఁగె నరిగె నాఁ
గృతగమనునకుఁ జే ♦ ల్లెసఁగుఁ గ్రమ్మ
ఱించెఁ ద్రిప్పెను మగిడించె మరల్చె నా
నావర్తన మొనర్చె ♦ ననుట కొనరుఁ
తే. బాతె వెళ్లెను పరువెత్తెఁ ♦ బఱచెఁ గదలె
నుఱికెఁ దోలఁగె నటమరించె ♦ జరిగెననఁ బ
లాయితుం డయ్యె ననుటకు ♦ నలరుచుండు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 30

టీ. పదునొకండు-౧ ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు=రెండు ఆఱులు, పండ్రెండు, బార-3 ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను, త్రాగెను, త్రావెను, గ్రోలెను-౪ పానముచేసెను. పనివినియెను, పోయెను, చనెను, ఏఁగెను, అరిగెను-గృత

గమనుండయ్యె. క్రమ్మఱించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను - ౪ నివృత్తిచేసెను. పాఱెను, వెళ్లెను, పరువెత్తెను, పఱచెను, కదలెను, ఉఱికెను, తొలఁగెను, అటమరించెను, జరిగెను-౯ పలాయితుఁడయ్యెను.

సీ. గడుసరి దిట్ట యొక్కటి వాఁడిగలవాఁడు
వడికాఁడు పోటరి బంటు మేటి
మనసరి తెంపరి మొనకాఁడు మిడిమాసి
వడివాఁ డనంగ శూరుఁడు నెలంగు
నని చివ్వ యేడ్తెఱ యాలము బవరము
పోట్లాట పెనఁకువ పోరు కలను
కయ్యము దురము జగడ మన యుద్ధాఖ్య
లమరు మద్దత్తు వెన్నాస తోడు
తే. పాటు సావాసము పరాలు బాసట యన
రాజిలు సహాయమునకు వేరమ్ము కంటు
సూడు పగ దేస మనఁగఁ బొల్చును విరోధ
నామములు సర్వలోకైకనాథ సాంబ. 31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాఁడిగలవాఁడు, వడికాఁడు, పోటరి, బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాఁడు, మిడిమాసి, వడివాఁడు - ౧౩ శూరుఁడు. అని, చివ్వ, ఏడ్తెఱ, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనఁకువ, పోరు, కలను, కయ్యము (ప్ర. కలహము.), దురము, జగడము-౧౨ యుద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాస, తోడుపాటు, సావాసము, పరాలు, బాసట-౬ సహాయము. వేరము, కంటు, సూడు, పగ, దేసము-౫ విరోధము.

సీ. నులిచె వెంపరలాడె నుగ్గాడెఁ దెగటార్చెఁ
జక్కాడెఁ బగదెంచెఁ జంపెఁ జెండె

సదమద మొనరించెఁ § జదివెఁ బీచమడంచె
నులిమె చాఁగఁబలాడెఁ § బిలుకుమార్చెఁ
బరిమార్చె ముగియించె § నుఱుముసేసె నడంచెఁ
ద్రుంచెఁ బొగరుమార్చెఁ § దునిమె మడిపె
మన్నిగొనియె రూపుమాపె గీటడఁగించె
మడియించెఁ దూలించె § మలిపె ననఁగఁ
తే. బొసఁగు వధియించె ననుటకుఁ బ్రోచెఁ బ్రోవె
సాఁకెఁ గాపాడె బ్రతికించె § సంతరించెఁ
బెంచె మనిపె ననఁగను బోషించుట కగు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 32

టీ. నులిచెన్, వెంపరలాడెన్, నుగ్గాడెన్, తెగటార్చెను, చక్కాడెను, పగదెంచెన్, చంపెన్, చెండెన్, సదమదమొనరించెను, చదిపెను, పీఁచమడఁచెన్, నులిమెన్, చాఁగఁబలాడెను, పిలుకుమార్చెను, పరిమార్చెను, ముగియించెను, నుఱుముసేసెను, అడంచెను, త్రుంచెను, పొగరుమార్చెను, తునిమెను, మడిపెను, మన్నిగొనియెను, రూపుమాపెను, గీటడఁగించెను, మడియించెను, తూలించెను, మలిపెను, వధియించెను-౨౯ సంహరించెను. ప్రోచెను, ప్రోవెను, సాఁకెన్, కాపాడెను, బ్రతికించెన్, సంతరించెన్, పెంచెన్. రూ. పెనిచెన్, మనిసెన్. రూ. మనిపెన్, మంచెన్-౧౧ రక్షణమొనర్చెను.

సీ. ఇచ్చ తలఁపు మది § యెద మన సనఁ జిత్త
మగుఁ దమకము మేలు § మరులు బాళి
తమి వలపు విరాళి § మమత నా మోహ మా
నాఁడాటి యదిసుత § నాఁటనుండి
తలనాఁడు నాఁడు మొదలు నాఁటఁబట్టి యా
నాఁడున్కి యది మొదల్ § నాఁటఁగోలె

యనఁగఁ దదారభ్య । యనుట కౌ మంచి మేల్
    బాగు లెస్స యన శుభంబు లలరు
తే. వనట యంగలారుపు వెతవంత గోడు
    బాద యంగద వగ పనఁ । బరఁగుఁ బీడ
    పదవి సిరి కల్మి యనఁగ సంపదకు వెలయు
    నితము పేరి మిం పన హిత । మెసఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్చ, తలఁపు, మది, ఎద, మనసు (ఇది తత్సమముగానున్నది-). ౫ చిత్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాళి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము.) - ౮ మోహము. నాఁడాది, అదిసుత, నాఁటనుండి, తల నాఁడు, నాఁడుమొదలు, నాఁటఁబట్టి, ఆనాఁడునిర్కి-, అదిమొదలు, నాఁటఁ గోలె-౯ ఆదినము మొదలుకొని. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స-౪ శుభము. వనట, అంగలారుపు, వెత, వంత, గోడు, బాద (ప్ర. బాధ.), అంగద, వగపు.౯ పీడ-నొప్పి. పదవి (తత్సమము), సిరి, కల్మి. రూ. కలిమి- 3 సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు - 3 హితము.

సీ. జతవీడె నెడసె నాఁ । జను విరహము పేరు
    లెనసెఁ బైకొనెఁ బొందె । నేలెఁ గలసె
    నన సంగమ మొనర్చె । ననుట కొఁ బొలయల్క-
    వెడమోడి యనఁ బేళ్లు । వెలయుఁ బ్రణయ
    కలహమునకు జడ । గాంజ గంజా బంగి
    యనఁగఁ గళంజాహ్వయంబు లలరు
    మబ్బు లాహిరి కైపు । మస్తన మత్తత
    భాసిల్లుఁ దోడుసు నుంపడ మనంగ
తే. భోగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి । ముసుకు కుంక
    మాసక మ్మన విధవనామములు సెలఁగు

బైరవాసంబు దోవతి ౹ పంచె యనఁగ
నిల బహిర్వసనాభిఖ్య ౹ లలరు సాంబ. 34

టీ. జతవీడెన్, ఎడసెన్-౨ వియోగమునొందెను. ఎనసెన్, పైకొనెన్, పొందెన్, ఏలెన్, కలసెన్-౫ సంగమించెను. పొలయలుక, వెడమోడి-౨ ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా, బంగి-౪ కలంజము. మబ్బు, లాహిరి. కైపు, మస్తు-౪ మత్తు. తోడుసు, ఉంపడము-౨ ఉంచుకొన్నస్త్రీ. తెంపి, ముసుకు, కుంక, మాసకమ్మ - ౪ విధవ. బైరవాసము. రూ. బయిర వాసము, దోవతి, పంచె-౩ పయివస్త్రము.

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె ౹ వచ్చెను వేంచేసె
నరుదెంచె జనుదెంచె ౹ ననఁగ నాగ
తునిపేరు లగు మగ౹తనము మగంటిమి
గం డనఁ బౌరుషాఖ్యలు చెలంగు
గద్దించె నదలించె ౹ గది మెను సుఱిమె నా
గర్జించె ననుట కౌ ౹ గట్టి యుక్కు
చేగ యూట యుదుటు ౹ చేవ యుఱవు బిగు
వన దృఢత్వము పేరు ౹ లలరు జట్టి
తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయాఖ్యలు దనర్పుఁ
గప్రము సిరంబు గంబూర ౹ కప్పుర మన
వెలయుఁ జంద్రంబు వెలిగ్రుక్క ౹ గిలుకుపలుకు
రవపలు కనంగ మణితాఖ్య ౹ లవును సాంబ. 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏతెంచెను, రూ. ఏగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను, అరుదెంచెను. రూ. అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను - ౬ ఆగతుఁడయ్యె. మగ తనము, మగంటిమి, గండు - ౩ పౌరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గది మెను, ఉఱిమెను-౪ బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుటు, చేవ,

ఉఱవు, బిగువు-౨ దార్ఢ్యము. జట్టి, విలువ, రో, వెల-౪ మూల్యము - క్రయము. కప్రము, సిరము. గంబూర. రూ. గంబూరము, గంబురము, గంబురా, కప్పురము. రూ. కపురము-౭ కర్పూరము. వెలిగ్రుక్క, గిలుకు పలుకు, రవపలుకు-3 రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదఱికము ౹ లేమిడి లేవడి
నిప్పచ్చర మిడుమ ౹ నెవ్వ యనఁగ
దారిద్ర్యనామముల్ ౹ తగు దెస యాత్రము
కడగండ్లు గోరము ౹ కస్తి బెడఁద
యడలు చే టన విపదాఖ్యలు వర్తిల్లుఁ
డెక్కెమెగురఁగొట్టె ౹ డింకవేసెఁ
బెద్దనిద్దురవోయె ౹ బిద్దె మడిసెఁ జచ్చెఁ
జనె గంతుకొనెఁ ద్రుంగె ౹ సమసె నేగెఁ

తే. గూలె నీల్గెఁ గెడసెఁ ద్రెళ్లెఁ ౹ గ్రుంకె బ్రుంగెఁ
దెరలెఁ బోయె ముగిసెఁ దేఱెఁ ౹ దొరఁగె ననఁగఁ
బరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు ౹ బవిరి చుట్టు
వేఁడె మన వలయాభిధల్ ౹ వెలయు సాంబ. 36

టీ. లేమి, పేదఱికము (పేద+ఱికము-భావార్థకతద్ధితము), లేమిడి, లేవడి, నిప్పచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ - 2 దారిద్ర్యము. దెస, ఆత్రము, రూ. ఆత్తరము, కడగండ్లు (నిత్యబహువచనాంతము.), గోరము, కస్తి, బెడఁద, అడలు, చేటు-౯ ఆపత్తు. డెక్కెమెగురఁగొట్టెన్, డింకవేసెన్, పెద్దనిద్దురవోయెన్, బిద్దె, మడిసెన్, చచ్చెన్, చనెన్, గంతుకొనెన్, త్రుంగెన్, సమసెన్, ఏగెన్, కూలెన్, నీల్గెన్, కెడసెన్, త్రెళ్లెన్, క్రుంకెన్, బ్రుంగెన్, తెరలెన్, పోయెన్, ముగిసెన్, తేఱెన్, తొరఁగెన్-౨౨ మృతినొందెను. బవిరి, చుట్టు, వేఁడెము - 3 వలయము.

సీ. గమి ఫౌఁజు మొత్తము । కదుపు చేరువ బారు
పిండు కూటువ పరి । దండు దిమ్ము
గుంపు తుటుము గుమి । గూటు పదు పనంగ
బృందాఖ్య యగు వెళ్లె । వెడలె వెలలె
వెలువడె ననఁ బేళ్లు । వెలయు నిర్గతుఁ డంట
కెన్నఁడు వాలాయ । మెపుడు నిచ్చ
లెల్లప్పు డెప్పటి । కేప్రొద్దు నెడపకే
నాఁ డెప్పు డుడుగక । నాఁ జెలంగు
తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ । సమ్ము వంగ
డమ్మనఁ గులాఖ్య వర్తిల్లుఁ । గ్రమ్మఱ మఱి
మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు । మరల సారె
తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు । పరఁగు సాంబ. 37

టీ. గమి, ఫౌఁజు, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారు, పిండు, కూటువ, పరి, దండు, దిమ్ము, గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, పదుపు-౧౬ సమూహము. వెళ్లెన్, వెడలెను, వెలలెన్, వెలువడెన్ - ౪ ప్రయాణ మయ్యెను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, నిచ్చలు, ఎల్లప్పుడు, ఎప్పటికిన్, ఏప్రొద్దును, ఎడపక, ఏనాఁడు, ఎప్పుడు, ఉడుగక - ౧౧ సతతము-సదా. కొలము, వంగసము, వంగడము-3 వంశము. క్రమ్మఱ, మఱి, మగుడన్, వెండియున్, పలుమఱు, మరల, సారె, తిరుగన్-౮ మాటిమాటికి.

సీ. పంద కోఁచ పిఱికి । పాఱుఁబోతనఁగను
సమరభీరుని పేరు । లమరుచుండు
విడియము వీడెంబు । వీడ్యము వక్కాకు
తములము బాగాలు । తమ్ములంబు

నాఁ జనుఁ దాంబూల ౹ నామముల్ గొనియాడె
నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొం ౹ డాడె నెంచెఁ
గైవార మొనరించె ౹ నా వినుతికిఁ బెళ్లు
క్రచ్చు కోరిక కోర్కి ౹ యిచ్చ యనఁగ
తే. నిచ్చ కగు రోసెఁ బరికించె ౹ నెమకెఁ దడవె
వెదకె నారసె నరసెను ౹ వెతకె ననఁగఁ
దనరు నన్వేషణాఖ్యలు ౹ తన్నెఁ దాఁచె
నడుగుతాటించెఁ గాళ్లచే ౹ నడిచె ననఁగ
నమరుఁ బదతాడనాభిధా ౹ నములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోఁచ, పిఱికి, పాఱుఁబోతు (పాఱు+పోతు)-౪ యుద్ధమునకు వెఱచువాఁడు. విడియము. రూ. విడెము, వీడెము, వీడ్యము, వక్కాకు (వక్కలు+ఆకులు.), తములము, బాగాలు, తమ్ములము - ౮ తాంబూలము. కొనియాడెను, అగ్గించెను, పొగడెను, కొండాడెన్, ఎంచెన్, కైవార మొనరించెన్ - ౬ స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కి, ఇచ్ఛ - ౪ అపేక్ష. రోసెన్, పరికించెన్, నెమకెన్, తడవెన్, వెదకెన్, ఆరసెను, అరసెను, వెతకెన్-౮ అన్వేషించెను. తన్నెన్, తాఁచెన్, అడుగుతాటించెన్, కాళ్లచేనడిచెన్-౪ కాళ్లతోఁ దన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కాటమ్ము ౹ గొనబు చొక్కారము
చొక్కము మేలిమి ౹ జోఁక పొలుపు
నాణెంబు సౌరు వి ౹ న్నాణంబు తిన్నన
పరఁగు చొక్కా చెల్వు ౹ మురువు తనరు
నగు తియ్య పొనరు చెన్నలరు నలువు తీరు
వఱలు జాను చెలంగు ౹ కొఱలు నొనరు

చను తగు నొప్పు నెసంగు ననెడు పేళ్లు
తగు మంజులమునకు ఁ దండ యొద్ద
తే. చెంత కుఱఁగలి డగ్గఱ ఁ జేర్వ పొంత
దాపు సరస కెలను పజ్జ ఁ బ్రాపు వద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన ఁ నమర నొస
మీపనామములు మనోజ్ఞ ఁ రూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటమ్ము. రూ. చొకాటము, చొక్కటము, గొనబు, చొకారము. రూ. చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి, జోఁక, పొలుపు, నాణెము. రూ. నాఁడెము, సొరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు, చొక్కా. రూ. చొక్క, చొకా, చెల్వు. రూ. చెలువు, మురువు, తనరు, నగు, తియ్య, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలువు, తీరు, వఱలు, జాను, చెలఁగు, కొఱలు, ఒనరు, చను, తగు, ఒప్పు, ఎసఁగు - ౪౦ అందమైనది. దండ, ఒద్ద, చెంత, కుఱఁగలి, డగ్గర. రూ. దగ్గర, చేర్వ. రూ. చేరువ, పొంత, దాపు, సరస, కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్.), ప్రాపు, వద్ద, అండ, చక్కి, గరిడి-౧౮ సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ ఁ బిదప వెన్క వెనుక
ననఁగఁ బశ్చాదభిఖ్యలు చెలంగు
సడలె వదలె ప్రీలె ఁ జాఱె వీడె ననంగఁ
జ్యుతసమాఖ్య లగు లొచ్చు కొద కడమ
కుఱుచ యొచ్చెము తగ్గు ఁ కొంచెము తక్కువ
కుందు కొదవ లోను ఁ కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనతపేళ్లు ఁ మిక్కిలి యెక్కువ
యెచ్చు పెల్లుదనము ఁ పెచ్చు మిగుల

తే. హెచ్చనంగ నధికాభిఖ్య । లెసఁగుచుండుఁ
దొలుత ముందర మున్ మున్ను । తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ । బూర్వమునకుఁ
దడవు జాగన నాలస్య । మడరు సాంబ. 40

టీ. పిమ్మటన్, తరువాతన్, (తరువాయిశబ్దమునకు సప్తమ్యేకవచనము.) పిదపన్, వెన్క, వెనుక - ౫ అనంతరము. సడలెన్, వదలెన్, ప్రీలెన్, జాఱెన్, వీడెన్ - ౫ అవలంబించెను - చ్యుతమయ్యెను, లొచ్చు, కొఁద, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, తక్కువ, కుందు, కొదవ, లోను, కొద్ది - ౧౨ స్వల్పము - న్యూనత్వము, మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు, పెల్లుదనము, పెచ్చు, మిగుల, హెచ్చు - ౭ అధికము, తొలుత, ముందర, మున్, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును, తొలి-౯ పూర్వము. తడవు, జాగు-౨ ఆలస్యము.

సీ. తాఱుమాఱయ్యెను । దడఁబడె వీడ్వడె
నన విపర్యాసాఖ్య । లమరు సాము
సగము సాఁబా లనఁ । దగునర్ధ మనుటకు
దూఁకొనెఁ జొరఁబాఱెఁ । దూఱెఁ జొచ్చె
ననఁగఁ బ్రవేశించె । ననుటకుఁ దనరారు
మొత్తెఁ గొట్టెను వ్రేసె । మోఁదె ననఁగఁ
బ్రహరించె ననుట కౌఁ । బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
నంపెఁ బుత్తెంచెఁ బొమ్మనియెఁ బంపె
తే. గెలువుమనె ననఁ బ్రస్థితాఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయ పొంతనఁ జొటనఁ । బాయ యిక్క
చక్కి తా వనఁగఁ బ్రదేశసంజ్ఞ దనరు
నంబరనదీలసజ్జటాడంబ సాంబ. 41

టీ. తాఱుమాఱయ్యెను, తడఁబడెన్, వీడ్వడెన్-3 వ్యత్యస్తమాయెను. సాము, సగము, సాఁబాలు-3 అర్ధము. దూఁకొనెను. చొరఁబాఱెను, తూఱెన్, చొచ్చెన్ - ౪ ప్రవేశించెను. మొత్తెను. కొట్టెను, వ్రేసెన్, మోఁదెన్ - ౪ ప్రహరించెను. పనిచెన్, అనిచెన్, పుచ్చెన్ (పోవుధా. ప్రేరణరూపము.), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియెన్, పంపెన్, గెలువుమనెన్-౮ ప్రయాణము చేసి పంపెను. చాయ, పొంతు, చోటు, పాయ, ఇక్క, చక్కి, తావు - ౭ ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు । నచ్చో నదిగొ యట
    నచ్చట నక్కడ । నకడ నాడ
నావంక నల్లదె । యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య
    లాదను ముంగల మ్రోల । నెదుట ముందు
ముందట యనఁగ సమ్ముఖము పేళ్లు రహించు
    నిరుదెస లిరువంక । లిరుగెలంకు
లిరుప్రక్క లిరుమైల । లిరుగ్రేవ లిరుగడల్
    సూరె లనెడిపేళ్లు । మీఱు నుభయ
తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెందె । బాళితాఁకె
మైమఱచెఁ గడపట్టె సొమ్మసిలె ననఁగ
మూర్ఛ కౌఁగిఁకురించెను । మోసపుచ్చెఁ
బిక్కచేసె నా వంచనపేళ్లు సాంబ. **42**

టీ. అచటన్, అయ్యెడన్, అందున్, అచ్చోన్, అదిగో. రూ. అదె, అటన్, అచ్చటన్, అక్కడన్, అకడన్, ఆడన్, ఆవంకన్, అల్లదె. రూ. అల్లదిగో-౧౪ ఆ ప్రదేశము, ముంగల, మ్రోల. ఎదుట, ముందు, ముందట-౫ సమక్షము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు. రూ. ఇర్వంకలు, ఇరుగెలఁకులు, ఇరుప్రక్కలు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, సూరెలు-౯ ఉభయ పార్శ్వములు. వడసెందె, బాళితాఁకె, మైమఱచె, కడపట్టె, సొమ్మసిల్లె-౫ మూర్ఛిల్లె. కికురించెను, మోసపుచ్చెన్, పిక్కచేసె-3 వంచించెను.

సీ. వెఱ బీతు దిగు లళ్కు వెఱ పదరు బెదరు
జళు కెద జడు పన వెలయు భయము
కత్తి వా లడిదము కైదువు నన ఖడ్గ
మెసఁగు బల్లెము గడ యీటె చివ్వ
యనఁగఁ గుంతాఖ్య లౌ నామెత పండుగ
పబ్బం బనఁగ నుత్సవమున కలరు
వంక వంకర సొట్ట డొంకన వక్రత
చెలఁగు దుడుకు లూటి జులిమి దుండ
తే. గమ్మనఁగ నుద్ధతాఖ్య లౌఁ గాని వల్లె
మంచిది యనంగఁ దగు సమ్మతించుటకును
గురుచ యరచట్ట దుత్తాయి కుబుస మనఁగ
నమరుఁ గూర్పాసనామధేయములు సాంబ. **43**

టీ. వెఱ, బీతు (ప్ర. భీతి), దిగులు, అళ్కు. రూ. అళుకు, **వెఱపు**, **అదరు**, జళుకు, బెదరు, ఎద, జడుపు - ౧౧ భయము. కత్తి, వాలు, **అడిదము**, కైదువు - ౪ ఖడ్గము. బల్లెము, గడ, ఈటె, చివ్వ - ౪ కుంతము, **ఆమెత**, పండుగ, రూ. పండుగు, పండువు, పబ్బము - ౪ ఉత్సవము. వంక, **వంకర**, సొట్ట, డొంక - ౪ చక్కనిదికానిది - వక్రము. దుడుకు, లూటి, **జులిమి**, దుండగము-౪ దుర్మార్గము. కాని, వల్లె, **మంచిది**-3 అంగీకరించుటకు **గుఱుతు.** కుఱుచ, **అరచట్ట**, దుత్తాయి, కుబుసము-౪ రవిక.

సీ. పావాలు పావలు పావుకోళ్లనఁ జెల్లుఁ
బాదుకాభిఖ్యలు పాయపోసు
లూడ్పులు పాపోసు లుద్దముల్ మెట్లు చె
ప్పు లనఁగఁ బాదరక్షలకుఁ దనరు

నంగడి బాజా రనంగ విపణి పొల్చు
గోన మల్లె నారి నా గుణము పరఁగు
మొన యొడ్డనఁగ వ్యూహమున కగుఁ బెడబొబ్బ
యార్పన నట్టహాసాఖ్య లెసగు
తే. లావు సత్తువ యనఁగ బలంబు చెలఁగు
నట్టె మొండె మనఁగఁ గబంధాఖ్య లలరు
దూల నవ తీఁట యనఁగఁ గండూతి కొనరు
శంబరాహితమదభిదాడంబ సాంబ. 44

టీ. పావాలు, పావలు, పావుకోళ్లు-3 పాదుకలు (కొయ్యవి). పాయ పోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు-6 పాదరక్షలు (తోలువి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశము.)-2 విపణి. గోనము, అల్లె, నారి-3 అల్లెత్రాడు. మొన, ఒడ్డు-2 సేనలకూటము. పెడబొబ్బ, ఆర్పు - 2 అట్ట హాసము-సింహనాదము. లావు, సత్తువ (ప్ర. సత్త్వము.) - 2 బలము. అట్టె, మొండెము-2 కబంధము-తలలేనియొడలు. దూల, నవ, తీఁట-3 దురద-కండూతి.

సీ. విలు విల్లు సింగాణి విల్ సింగిణి యనంగఁ
గోదండమున కగుఁ గోపు కొప్పు
నాఁ జను ధనురగ్రనామంబులు లకోరి
యంపఱ నారస మమ్ము తీరు
ములికి సరము కోలచిలుకు తూపన శరా
ఖ్యలు మించు మైమరువు కమరు జోడు
దగళా జిరాయి బొందళము దుప్పటమును
జిలుకత్తు బం దనఁ జెలఁగుఁ గవచ

తే. మరదమనఁ దేరనఁగ రథం ౯ బమరు హాయలు
బండి కొల్లారుబండినాఁ ౯ బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల ౯ యారెకోల
ముల్లుకో లనఁ దోత్రంబు మొనయు సాంబ. 45

టీ. విలు, విల్లు. సింగాణి, విల్, సింగిణి-౫ ధనుస్సు. కోపు, కొప్పు-౨ వింటికొన. లకోరి, అంపజు, నారసము (ప్ర. నారాచము.), అమ్ము, తీరు, ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు - ౧౦ బాణము. మైమర్వు. రూ. మైమఱువు, కమరు, జోడు, దగళా, జిరాయి, బొందళము, దుప్పటము, చిలుకత్తు, బందు. ౧౦ కవచము. అరదము (ప్ర. రథము.), తేరు-౨ రథము. హాయలుబండి, కొల్లారుబండి, రూ. కొలారుబండి-3 గో శతాంగము-గాడి. మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల. రూ. ములుకోల-౪ తోత్రము-పసులను తోలెడు సాధనవిశేషము.

సీ. దివట్లు పంజులు ౯ దివ్వటీల్ దివటీలు
దివియ లనం గరదీపిక లగు
నొగ కాఁడిమ్రాఁ కనఁ ౯ దగుఁ గూబరము కాన్క-
కానుక సూడిదె ౯ కప్ప మనఁగఁ
గరము పేళ్లగు గద్దె ౯ గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు ౯ లమరు నొఱజ
నొల్లెనయు గుడారు ౯ గూడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి ౯ బాద యలఁత

తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య ౯ లగును వెజ్జు
మందరి యనంగ వైద్యనామంబు లెసఁగు
దండ చేరు సరము పేరు ౯ తావడంబు
సర యనఁగ హారనామముల్ ౯ పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, పంజులు, దివ్వటీలు, దివటీలు, దివియలు-౫ చేతిదీపములు. నొగ, కాఁడిమ్రాఁకు-౨ కూబరము. కాన్క- కానుక. రూ. కానిక, సూడిదె, కప్పము-౫ ఉపహారము. గద్దె, గద్దియ-౨ సింహాసనము. గొలిఁజ గొల్లెన. రూ. గొల్లియన, గుడారు, గూడారము-౫ పటమంటపము. నొప్పి. బాద (ప్ర. బాధ.), అలఁత, తెగులు, తెవులు-౫ రోగము. వెజ్జు (ప్ర. వైద్యుఁడు.), మందరి-౨ వైద్యుఁడు. దండ, చేరు, సరము, పేరు, తావడంబు. రూ. తావళంబు, సరి-౭ హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బొల్చును గిలాసము కొంగు
 చెఱఁగు చుంగన నొప్పుఁ జేలముతుద
నెయ్యి నే చము రన నెగడు నాజ్యముపేళ్లు
 తైలాఖ్య యగు నూనె తలచము రన
దివ్వెచమురు నామిదెము నాముదం బన
 నేరండతైలాఖ్యలెసఁగుఁ గోపు
సారాయి యనఁ జెల్లు వారుణీనామముల్
 తిలపిష్టమున కగుఁ దెలికపిండి
తే. గానుపిండి యనంగఁ బిణ్యాకంబు వెలయుఁ
జల్ల మజ్జిగ యన దధిసంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుఁగు కలు పన గోరంటబెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్యలగు జగన్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము-౨ కిలాసము (దేహముమీఁది యొకవిధమైన తెల్లనిమచ్చలు). కొంగు, చెఱఁగు, చుంగు-౩ చీరయొక్కకొన. నెయ్యి. రూ. నేయి, నే, చమురు-౪ ఆజ్యము. నూనె, తలచమురు-౨ తైలము - నూగులనూనె. దివ్వెచమురు, దీపమునకైనచమురు. ఆమిదెము, ఆముదము-౩ ఏరండతైలము. కోపు, సారాయి - ౨ కల్లు. తెలికపిండి, గానుపిండి.

రూ. గానుఁగపిండి-౨ తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ-౨ తక్రము. పెరుఁగు, కలుపు-3 దధి. గోరంట, బెల్లము, అచ్చు-3 గుడము.

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు ౹ తొడవు లనఁగఁ జెల్లు
భూషణాఖ్యలు విత్తమునకు రూక
ధనము రొక్క మనంగఁ ౹ దనరు మేలుతరంబు
మేల్బంతి కన్నాకు ౹ మీసరంబు
తలకట్టు నాఁగ భాసిలు శ్రేష్ఠనామంబు
లనవుడు నాఁగ నా ౹ ననఁగ నావు
డనఁగఁ జెల్లు ననంగ ౹ ననెడిపేరులకు విం
జామరము లన వింజామర లన
తే. జమిడిపీచోపు లనఁ జామరముల కౌన
వాతు కల్కండ చక్కెర ౹ పంచదార
కండచక్కెర మేల్పులకండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగుశైలచాప సాంబ. 48

టీ. ఒడమెలు (ఇది ద్రావిడము.), సొమ్ములు, తొడవులు-3 భూషణములు. రూక, ధనము (ఇది తత్సమముగాన నిచి యిచ్చటఁజేర్చుట విచార్యము.), రొక్కము (ప్ర. బుక్కము.) - 3 విత్తము. మేలుతరంబు, మేల్బంతి, కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు - ౫ శ్రేష్ఠములనుట. అనవుడున్, నాఁగన్, నాన్, అనఁగన్, నావుడున్ (ఇవి యనుధాతువు నానంతర్యార్థకతుమున్నర్థకములు) - ౫ చెప్పఁగాననుట. వింజామరములు, వింజామరలు, జమిడిపీచోపులు-3 చామరములు. నవాతు, కల్కండ, చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలుపులకండము-౬ పంచదార-శర్కర.

సీ. సైకము తోడెము ౹ సన్న మన్నువ జిల్గు
వలిపెము చిలు లేఁత ౹ కొలఁది యలఁతి

యసదు లేజీ బన । నమరు స్వల్పమునకుఁ
బెను గొప్ప బలు పేరు । పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య । లొనరుఁ దోరము హొమ్ము
గమక మొ మ్మనఁగ స్థూ।లము చెలంగు
డస్సెఁ గుందె ముడింగె । దాఁకె నుబ్బడఁగెను
మ్రగ్గెఁ గ్రుంగెను డొంకె । సగ్గ స్రుక్కెఁ

తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు । డబ్బు బద్దు
పొల్లు దబ్బర తాటోటు । బొంకు తవళి
కల్ల జూ దన నన్నృతంబు।పేళ్లు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య । నెగడు సాంబ. 49

టీ. సైకము, తోడెము, సన్నము, అన్నువ, జిల్గు, వలిపెము, చిఱు, లేఁత, కొలఁది, అలఁతి, అసదు, లేజీబు - ౧౨ స్వల్పమనుట. పెను, గొప్ప, బలు, పేరు, పెద్ద, దొడ్డ, గనము - ౭ ఎక్కువయైనది. తోరము, హొమ్ము, గమకము, ఒమ్ము-౪ స్థూలమైనది. డస్సెను, కుందెను, ముడింగెను, తాఁకెను, ఉబ్బడఁగెను, మ్రగ్గెను, క్రుంగెను, డొంకెను, సగ్గెను, స్రుక్కెను, తగ్గెను-౧౧ క్షీణదశనొందెను. డబ్బు, బద్దు, పొల్లు, దబ్బఱ. రూ. డబ్బఱ, తాటోటు, రూ. టాటోటు, బొంకు, తవళి, రూ. తవలి, కల్ల, జూదు-౧౨ నిజముకానిది. నిలుకడ-నిరతము.

సీ. ఎంచె గణుతిచేసె । నెన్నికనిడె నెన్నొ
ననఁగ గణించుట । కమరుఁ దాల్మి
సైరణ యోర్పన । శాంతతపేళ్లగు
నెమ్మి నెమ్మది హాయి । నిమ్మళంబు
నాఁగ నిరాతంక।నామము లగు వెడ
యలయిక బడలిక । యలపు నేద

యనఁగ శ్రమాఖ్య లొ నర్గలం బాయెను
మేరతప్పెను మట్టుమీఱె మించె
తే వెక్కసం బయ్యె నుఱవయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసెను
ననఁగ నుత్కృష్ట మనుట కొ నావరించె
నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె నిగిడె ననఁగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడి పేళ్లకలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచెన్, గణుతిచేసెన్, ఎన్నికనిడెన్, ఎన్నెన్ - ౪ లెక్క పెట్టెను. తాల్మి. రూ. తాలిమి, సైరణ. రూ. సయిరణ, ఓర్పు. రూ. ఓరుపు-౫ శాంతత. నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది). హాయి, నిమ్మళము - ౪ నిర్భయము. వెడ, అలయిక, బడలిక. అలపు, సేద-౫ శ్రమ. అగ్గలంబాయెను, మేరతప్పెను, మట్టుమీఱెను, మించెను, వెక్కసమయ్యెను, ఉఱవయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను-౭ సాంద్రమయ్యెను. ఆవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెలసెను, పర్వెను, నిగిడెను-౬ వ్యాపించెను.

సీ. అవసడి యాడికయాఱడి సడి ఱట్టు
నగడు దూఱ నింద కమరు మాల్మి
యలవాటు వాడుక యలవడు టనఁ బొల్పుఁ
బరిచయాభిఖ్యలు పన్నిదంబు
పందెము జూద మనం దగు ద్యూతంబు
నిబ్బది నిక్కము నిలువరంబు
నిజము నిక్కువ మన నెగడు సత్యము పేళ్లు
గోర్వంక నెలకూన గోటినాటు
తే. నా నఖక్షత మగును దంతక్షతములు
కెరలు పలునొక్కు వాతెఱకెంపు పెదవి

గంటి కెమ్మోవిగుఱి యనఁ గౌఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనాఖ్య లగు సాంబ. 51

టీ. అవసడి, అడిక, అఱడి, సడి, అట్టు, అగడు, దూఱు-౬ నింద. మాల్మి. రూ. మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట-౫ అభ్యాసము. పన్నిదము, పందెము, జూదము (ప్ర. ద్యూతము.)-3 ద్యూతము. నిబ్బడి. నిక్కము, నిలువరంబు, నిజము., నిక్కువము-౫ సత్యము. గోర్వంక. రూ. గోరువంక, నెలకూన, గోటినాటు-౪ నఖక్షతము. పలునొక్కు, వాతెర కెంపు, పెదవిగంటి, కెమ్మోవిగుఱి - ౪ దంతక్షతము - సురతసమయమందలి దంతములకాటు. కౌఁగిలి, కవుఁగిలి-౨ ఆలింగనము చేసికొనుట.

సీ. నాగకేసరులు చెన్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు రాజనములు
గన్నేరు లిప్పపూల్ గంగాజలంబులు
మట్టకారులు పూలమంజరీలు
పెద్దవంకలు పాలవెల్లులు ముత్తెపు
సరులు సంభావులు చంద్రవంక
లేనుఁగుకొమ్ములు మానికములు వన్నె
పూలు సితాభోగము లన శాలి
తే. ధాన్య మెసఁగును దూము ముంత ముకుసంబు
బల్ల కుంచ నసోల తవ్వ పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి నెలగ మెడా కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చువానికిఁ దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు, రాజనములు, గన్నేరులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలంబులు, మట్టకారులు, పూల మంజరీలు, పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ముత్తెపుసరులు, సంభావులు, చంద్రవం

కలు, ఏనుఁగుకొమ్ములు, మానికములు, వన్నెపూలు, సీతాభోగములు - ౧౯ ధాన్యభేదములు. తూము, ముంత, ముకుసంబు, బల్ల, కుంచము, సోల, తవ్వ, పడి, అడ్డ, గరిసె, పుట్టి, సెలగ, మెడా, కలము - ఈ ౧౪ ను ధాన్యములను గొల్చుమానములు-సాధనములు.

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి
సమ్మదమున దీని వినిన • జనులు భళా చొ
క్క మ్మనఁగా • నెంతయు నన
ఘ మ్మనఁగా మహిని వెలయుఁ • గావుత సాంబా. 53

తా. సంతసముతో దీనిని వినినమనుజులు బళె యిది లెస్సగానున్నది యనునట్లు ఈమానవవర్గును పైఁజెప్పినతెఱఁగునఁ జేసితిని, ఓసాంబమూర్తీ! యీవర్గు గమ్మని పుడమి వెలయునుగాక.

మానవవర్గు సమాప్తము.

స్థావరవర్గు.

క. శ్రీవరదాయక పాయక
దేవరనామాంకితముగఁ • దేటపఱచెదన్
స్థావరవర్గును గవితా
భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ • బశుపతి సాంబా. 54

తా. సంపద్యుక్తుఁడయిన యోవరదాతా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ! కవిత్వభావరసజ్ఞు లగుకవులు మనసునందు మెచ్చునట్లు, స్థావరవర్గును తమపేర నంకితముచేసి చెప్పుచున్నాను; అవధరింపుము.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గుబ్బలి కొండ మల తిప్ప
యన శైలనామంబు • లమరు మంచు

టిలతాల్ప్ప పడఁకుగుబ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
గట్లరాయఁడు బేసికంటిమామ
చలికొండ వలిమల పులుచూలితాత నా
హిమగిరినామంబు లెసఁగుఁ బసిఁడి
గట్టు వేల్పులమన్కిపట్టు క్రొన్నెలదారి
సింగిణి యన మేరుశిఖరివాల్చు
తే. విసపుమేఁతరిబలుటెంకి వెండికొండ
తెలిమల యనంగ రజతాద్రి తేజరిల్లు
బటువుమల తుదగట్టనఁ బరఁగుఁ జక్ర
వాళగిరిపేళ్లు త్రిభువనవంద్య సాంబ. 55

టీ. ఇలతాల్ప్ప = భూమిని మోయునది, గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మల, తిప్ప-౮ పర్వతము. మంచుటిలతాల్ప్ప (మంచు+ఇలతాల్ప్ప-టుగాగమము) = హిమవంతమగు పర్వతము, పడఁకుగుబ్బలి = చలిగలపర్వతము, దుగ్గికన్నయ్య = పార్వతికిఁదండ్రి, గట్లరాయఁడు=పర్వతములరాజు, బేసికంటిమామ = శివునికి మామ, చలికొండ = చల్లనిపర్వతము, వలిమల = మంచుగలపర్వతము, పులుచూలితాత=బెల్లునందుఁబుట్టిన కుమారస్వామికిఁదల్లిదండ్రి-మాతామహుఁడు-౭ హిమవత్పర్వతము. పసిఁడిగట్టు = బంగారుపర్వతము, వేల్పులమన్కిపట్టు = దేవతలకు వాసస్థానము, క్రొన్నెలదారిసింగిణి = బాలచంద్రుని శిరస్సునఁ దాల్చినవానికి - చంద్రమౌళీశ్వరునికిఁ త్రిపురసంహారమున విల్లురూపుధరించినది. 3 మేరుపర్వతము. విసపుమేఁతరి బలుటెంకి=హాలాహలమును భక్షించిన శివునికి ముఖ్యస్థానము, వెండికొండ=వెండివన్నెగల పర్వతము, తెలిమల=తెల్లని పర్వతము-3 కైలాసపర్వతము. బటువుమల = గుండ్రనిపర్వతము, తుదగట్టు = కడపటికొండ-౨ చక్రవాళపర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరిగట్టన మందరం
బడరుఁ దూరుపుమల పొడుపుఁదిప్ప
మొదటికొండ యనంగ నుదయాచలం బొప్పుఁ
బడమటిమల క్రుంకుపుడమితాల్పు
నా నస్తగిరి కగు తాయి తా కల్లనఁ
బ్రస్తరాఖ్య దలిర్చుఁ బల్లె యూరు
కుప్పం బనఁగ గ్రామ మొప్పును బ్రోలు వీ
డనఁ బట్టణము పేరు లలరుచుండు
తే. నిరవు టెంకి యునికి యిక్క యిల్లు గీము
మనికి పట్టు బిడారు కొంప యిలు నెలవు
నట్టు తావన మందిరనామము లగు
శంబరాహితమదభిదాడంబ సాంబ. **56**

టీ. కవ్వపుమల=దేవతలకుఁ గవ్వమైనకొండ, తరిగట్టు=క్షీరసముద్రమును జిలికినకొండ-౨ మందరపర్వతము. తూరుపుమల = తూర్పుదిశనుండు కొండ, పొడుపుఁదిప్ప=సూర్యుఁ డుదయించుకొండ, మొదటికొండ=తూర్పున నుండు కొండ-3 ఉదయపర్వతము. పడమటిమల = పడమటిదిశనుండెడి కొండ, క్రుంకుపుడమితాల్పు = సూర్యుఁ డస్తమించెడి భూధరము-౨ అస్తమానపర్వతము. తాయి, తా, కల్లు-3 శిల. పల్లె. రూ. పల్లియ, ఊరు, కుప్పము-3 గ్రామము. ప్రోలు, వీడు-౨ పత్తనము, ఇరవు, టెంకి, ఉనికి, ఇక్క, ఇల్లు, గీము (ప్ర. గృహము), మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప, ఇలు. నెలవు, నట్టు, తావు (అన్యదేశము). రూ. తావు-౧౫ నివాసము.

సీ. టెంకాయచెట్టన టేమ్రాను నారిక
డం బన నారికేళంబు దనరుఁ

దాడనఁ దాళ మగు ౯ దాళిమ్మ దానిమ్మ
యన దాడిమియగుఁ బొన్న ౯ పొన యనంగఁ
బున్నాగముఁ దనర్చు ౯ గన్నేరు గన్నెరు
నాఁగను గరవీరనామము లగు
రేఁగు రే నన బదరికిఁ జెల్లు మారేడు
బిలువ మనఁ దనర్చు ౯ బిల్వమునకు
తే. జమ్మి జంబన శమి యగుఁ ౯ జంపకంబు
దనరు సంపెఁగ సంపఁగె ౯ యనఁగ నెల్లి
యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి ౯ కొప్పు రాగి
యనఁగ లా వన నశ్వత్థ ౯ మొనరు సాంబ. 57

టీ. టెంకాయచెట్టు. రూ. తెంకాయచెట్టు, టేమ్రాను. రూ. తేమ్రాను, నారికడంబు-3 నారికేళవృక్షము. తాడు-౧ తాటిచెట్టు. దాళిమ్మ. దానిమ్మ-౨ దాడిమీవృక్షము. పొన్న, పొన-౨ పున్నాగవృక్షము, గన్నేరు, గన్నెరు-౨ కరవీరవృక్షము-కస్తూరిపట్టెచెట్టు. రేఁగు, రేను-౨ బదరీవృక్షము. మారేడు, బిలువము -౨ బిల్వవృక్షము. జమ్మి, జంబు-౨ శమీవృక్షము. సంపెఁగ, సంపఁగె. రూ. సంపఁగి-౨చంపకవృక్షము. నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక-3 ఆమలకవృక్షము. రాగి, రావి-౨ అశ్వత్థవృక్షము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ ౯ నౌదుంబరం బొప్పు
మావి మామి డన నా౯మ్రము దనర్చు
వెలఁగ వెలంగ నా ౯ వెలయుఁ గపిత్థంబు
మల్లె మల్లియ నాఁగ ౯ మల్లిక యగు
జాజి జాది యనంగ ౯ జాతి యగు నేరేడు
నేరేడు నా జంబు ౯ నెగడుచుండుఁ

బాదిరి కలిగొట్టు ◊ నాఁ దగుఁ బాటలి
 పొగడ పొవడ డన నొప్పును వకుళము
తే. మ్రాఁకు మ్రాను చెట్టనఁగ ద్రుమంబు చెలఁగు
 తీఁగ తీఁగియ లతకూన ◊ తీఁగె యనఁగఁ
 దనరు లతపేరు పూవులు ◊ ననలు విరులు
 పువ్వు లలరులు నా సుమంబు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి-౨ అత్తిచెట్టు. మావి, మామిడి-౨ చూతవృక్షము. వెలఁగ, వెలంగ-౨ కపిత్థవృక్షము. మల్లియ, మల్లె-౨ మల్లెతీఁగ. జాజి, జాది-౨ జాతీలత. నేరేడు, నేరెడు-౨ జంబూవృక్షము. పాదిరి, కలిగొట్టు-౨ పాటలీవృక్షము. పొవడ, పొగడ -౨ వకుళవృక్షము, మ్రాఁకు, మ్రాను, చెట్టు-3 వృక్షసామాన్యము. తీఁగ. రూ. తీవ, తీఁగియ. రూ. తీవియ, లతకూన (ఇది మిశ్రపదము.) తీఁగె. రూ. తీవె - ౭ లత. పూవులు. రూ. పూలు, ననలు, విరులు, పువ్వులు. రూ. పువులు, అలరులు-౭ పుష్పములు.

సీ. మొక్క మోటికి మోసు ◊ మోక మొలక యన
 నంకురనామంబు ◊ లలరు నిగురు
తలిరు చిగురు నాఁగఁ ◊ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
 కొన తుద యన నగ్రమునకుఁ బొల్చుఁ
దొఱ తొలి తొక్క నాఁ ◊ దరుకోటరం బొప్పుఁ
 దమ్మి తాను రనఁ గంజమ్ము పరఁగుఁ
దొగ తొవ కలు వనఁ ◊ దగు నుత్పలమునకు
 దట్టంబు జొంపంబు ◊ తఱుచు జీబు
తే. గుమురు తంపర యన నిబిడము దనర్చు
 మొగడ మొగ్గ యనం దగు ◊ ముకుళమునకు

నిత్తుకాండంబునకుఁ జేరు కెలసఁగు చెఱకు
కనులుగలమ్రాను తియ్యమ్రా ననఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మోటిక, మోసు, మోక, మొలక - 5 అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు - 3 పల్లవము. కొన, తుద-2 అగ్రము. తొఱ, తొలి, తొఱ్ఱ-3 కోటరము - వృక్షమునందలిరంధ్రము. తమ్మి, తామర-2 కమలము. తొగ, తొవ, కలువ. రూ. కల్వ-4 ఉత్పలము. దట్టము, కొంపము, తఱుచు, జీబు, గుమురు. రూ. గుబురు, తంపర - 6 దట్టమైనది. మొగడ, మొగ్గ-2 ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమ్రాను = గణుపులుండు నట్టివృక్షము, తియ్యమ్రాను-3 చెఱకుగడ.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల తెలి వెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెసంగుఁ దొవరు తొగరు
కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ కెంపన రక్తవ
ర్ణమగు నల్లన కఱి నల్ల కప్పు
నలు పన నీలవర్ణము పొల్చుఁ జామనఁ
బసరుచా యన శ్యామ మెసఁగుచుండు
నళిది పసు పనంగ నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నన నున్న తెలివి నునుపు
తే. నిద్ద మన స్నిగ్ధత కెసంగు నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తళుక్కు మెఱుఁగు చికిలి
కళుకు జిగి రంగు మెఱ పనఁ బొలుచుఁ గాంతి
నొడ్డు దరి గట్టనఁగఁ గూల మొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-6 శుక్లవర్ణము. తొవరు, తొగరు, కెంజాయ (ప్ర. కెంపు+చాయ). ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు-6 రక్తవర్ణము. నల్లన, కఱి, నల్ల, కప్పు, నలుపు-5 నీలవర్ణము. చామన, పసరు

చాయ-౨ నలుపు తెలుపు గలిసినవర్ణము, అళిది, పసుపు-౨ పీతవర్ణము. తేట, నుస్సన, నున్న, తెలివి, నునుపు, నిద్దము (ప్ర. స్నిగ్ధము.) - ౬ నిర్మలత్వము. నిగ్గు, డాలు, మినుకు. రూ. మిన్కు, మిన, మించు, నిగ, తళుకు. రూ. తళ్కు, మెఱుఁగు, చికిలి, కళుకు, జిగి, రంగు, మెఱపు-౧౫ కాంతి. ఒడ్డు, దరి, గట్టు-3 తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస ♦ పాణి సుప్పాణి ము
 త్తెము ముత్తియంబు ముత్య ♦ మనఁ దనరు
మౌక్తికాఖ్యలు కెంపు ♦ మానికము రతన
 మనఁగ మాణిక్యాహ్వ ♦ యంబు లలరుఁ
బగడము పవడం బనఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ
 బక్కెరాయనితాయి ♦ పచ్చ యనఁగ
మరకతము దలిర్చు ♦ మగతాలు మూలతా
 లన వజ్రము లగుఁ బుల్లంటుతాయి
తే. కప్పుతాయి యనఁగ నీల ♦ మొప్పుఁ బిల్లు
పూరి చిగరింత యేట్రింత ♦ పోనుఁగు గడ్డి
గఱిక పచ్చిక వెణుతురు ♦ కసవు తుంగ
విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు ♦ వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి, చినుకుఁబూస, పాణి, సుప్పాణి, ముత్తెము, ముత్తియము ముత్యము - ౭ ముక్తాఫలము. కెంపు, మానికము, రతనము (ప్ర. రత్నము.)-3 మాణిక్యము. పగడము, పవడము - ౨ ప్రవాళము. పక్కెరాయనితాయి, పచ్చ - ౨ మరకతమణి. మగతాలు, మూలతాలు - ౨ వజ్రములు, పుల్లంటు తాయి, కప్పుతాయి - ౨ ఇంద్రనీలమణి. పిల్లు, పూరి, చిగరింత, ఏట్రింత, పోనుఁగు, గడ్డి, గఱిక, పచ్చిక, వెణుతురు, కసవు (ప్ర. ఘాసము.), తుంగ, విడవలి-౧౨ తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడు । గెండమఱు వనంగ
ఛత్త్రంబు దనరు ధ్వజంబు పేళ్లు
టెక్యము టెక్కెము । టెక్కియము సిడంబు
పడగ డాలనఁ జెల్లు । నిడివి నిడుద
సోగ నిడుపు చాఁపు । నాఁగ దీర్ఘమున కొ
మఱుఁగు చాటోలము । మఱు వనంగఁ
దగుఁ బిధానాఖ్యలు । జగతి జగిలె తిన్నె
యరుఁ గన వేదిక । కమరు నేల

తే. ఇల పుడమి మన్ను బువి పంటవలంతి యనఁగ
ధరణి కగు విప్పు వెడలుపు । విరివి పఱపు
వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు । వెలయుఁ బైరు
పసి యనఁగ సస్యనామము । లెసఁగు సాంబ. **62**

టీ. ఎల్లి, చుట్టువు, గొడుగు, ఎండమఱువు (గు) - ౪ ఛత్త్రము, టెక్యము, టెక్కెము, టెక్కియము, సిడము, పడగ (ప్ర. పతాక.), డాలు - ౬ ధ్వజము. నిడివి, నిడుద, సోగ, నిడుపు, చాఁపు - ౫ దీర్ఘమైనది. మఱుఁగు, చాటు, ఓలము, మఱువు - ౪ మూఁత. జగతి, జగిలె, తిన్నె, అరుఁగు-౪ వేదిక - తిన్నె. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర. పృథివి.), మన్ను. బువి (ప్ర. భువి), పంటవలంతి=పంటలిచ్చు నాఁడుది-౬ భూమి, విప్పు, వెడలుపు. రూ. వెడల్పు, విరివి. రూ. విఱివి, పఱపు, వెడఁద - ౫ వైశాల్యము. పైరు, పసి-౨ సస్యము.

సీ. మోడు మొరడు మొద్దు । మోటన స్థాణు వొ
బొఱియ కలుఁగు బొక్క । బొంద లోయ
యన బిలాఖ్యలు చెల్లు । నడుసు బురద అొంపి
యన లనఁ బంకాఖ్య । లెసఁగు మడుఁగు

మడు వన హ్రద మొప్పుఁ । బొడ వన నున్నతం
బగు గోడ యనఁగఁ గుడ్యంబు పొల్చు
సోరణగండ్లన । మీఱు గవాక్షము
మాడుగుల్ మిద్దెలు । మచ్చు లనఁగ
తే. దారునిర్మితగృహము లౌఁ । దరకసంబు
బత్తళిక పొది దొన యనఁ । బరఁగుఁ దూణి
పెట్టి మందసమును పెట్టె । పెట్టియ యనఁ
బేటికాభిఖ్య లగు గుణాపేటి సాంబ. **63**

౪. మోడు, మొరడు, మొద్దు, మోటు-౪ స్థాణువు - కొమ్మలులేని చెట్టు. తొఱియ, కలుఁగు, బొక్క, బొంద, లోయ-౫ బిలము. అడుసు, బురద, ఒంపి, అసలు - ౪ పంకము. మడుఁగు, మడువు - ౨ హ్రదము. పొడవు - ౧ ఉన్నతము. గోడ-౧ కుడ్యము. సోరణగండ్లు-౧ గవాక్షము. మాడుగులు, మిద్దెలు, మచ్చులు-౩ కొయ్యతోఁ గట్టినయిండ్లు. తరకసము, బత్తళిక, పొది, దొన - ౪ అమ్ములపొది. పెట్టి, మందసము, పెట్టె, పెట్టియ- ౪ పేటిక.

సీ. ఎన జోడు మాదిరి । యీడు పురుడు మాద్రి
సాటి పాటి తరంబు । దీటు దినుసు
సరి యుద్ది ప్రతి దిన్సు । సవతు పోలిక దొర
జత యనఁగా సదృశమున కెసఁగుఁ
బల్లకి పల్లకీ । పాలకి పాల్కి నాఁ
బల్యంకికాఖ్యలు । పరఁగు లాలి
యుయ్యాల యుయ్యేల । యూయెల తొట్ల జో
ల యనంగ డోలికాహ్వయము లెసఁగుఁ

తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు । ఖట్వమునకుఁ
బీఁట పలక యనఁగ నొప్పుఁ । బీఠమునకు
బరణియుఁ గరాట మనుపేళ్లు । భరణి కమరు
నిచ్చెన యనంగ నిశ్రేణి । నెగడు సాంబ. 64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాత్రి, సాటి, పాటి, తరము, దీటు, దినుసు, సరి, ఉద్ది, ప్రతి, దిన్సు, సవతు. పోలిక, దొర, జత-౧౮ సమానములనుట. పల్లకి, పల్లకీ, పాలకి, పాల్కి - ౪ శల్లకి. లాలి, ఉయ్యాల. రూ. ఊయాల - ఊయల, ఉయ్యేల. రూ. ఉయ్యెల-ఊయేల-ఊయెల-ఉయెల, తొట్ల, జోల - ౧౧ డోలిక. కంకటి, మంచము - ౨ ఖట్వము. పీఁట, పలక-౨ ఆసనము. బరణి, కరాటము-౨ కాటకభరణి-నిచ్చెన - ౧ నిశ్రేణి-ఎక్కుసాధనము.

సీ. ఉలి యు క్కిను మనఁగ । నొనరు నయస్సంజ్ఞ
చెంబు రాగి యనఁ దా । మ్రం బెసంగుఁ
దగరము కరుగు డనఁగ సీసము రహించు
కాంస్యంబు వ ర్తిల్లుఁ । గం చనంగఁ
ద్రపునామ మమరుఁ బి । త్తళి యి త్తళి యనంగఁ
గుండలు చట్లు మూఁకుళ్లు బుడ్లు
కడవలు బానలు । పిడతల్ వెస ళ్లన
భాండముల్ తగు నాఁచు । పాఁచి యనఁగ
తే. శైవలం బగు నూతులు । బావు లనఁగ
వెలయుఁ గూపంబులకు గుంట । కొలను కొలఁకు
తిరుకొళం బన సరసికిఁ । బరఁగు వాఁక
యేఱు వంక వాఁ గనఁ బేరు । లెసఁగు సాంబ.

టీ. ఉలి, ఉక్కు, ఇనుము - 3 అయము - లోహము. చెంబు (ఇది ద్రావిడము.), రాగి - 2 తామ్రమనులోహము. తగరము, కరుగుడు - 2 సీసము. కంచు - 1 కాంస్యము. పిత్తళి, ఇత్తళి. రూ. ఇత్తడి - 3 త్రపు వనులోహము. * కుండ, చట్టి, మూఁకుడు, బుడ్డి, కడవ, బాన, పిడత, వెసరు - 8 మంటికుండలలోభేదము. నాఁచు, పాఁచి - 2 శైవాలము - పాఁచితీఁగ. నూయి, బావి - 2 బావి. గుంట, కొలను, కొలఁకు, తిరు కొళము (ఇది ద్రావిడపదము.) - 4 సరస్సు. వాఁక, ఏఱు, వంక, వాఁగు - 4 నది.

సీ. మీల్ మీలు చేఁపలు ॥ మీనులు తెఱగంట్లు
 మచ్చెము లనఁ జెల్లు ॥ మత్స్యములకుఁ
దాఁబేలు తామేలు ॥ నాఁ బొల్చుఁ గూర్మము
 నెండ్రెండ్రకా యన ॥ నెసఁగుఁ గర్కి
యోండ్ర కల మనంగ ॥ నొనరు నావకు వాన
 జడి ముసు రనఁగ వర్షమున కలరు
వానఱాల్ వడగండ్లు ॥ నా నొప్పుఁ గరకలు
 నిసు మన నిసు కన ॥ నిసు వనంగ
తే. మెఱయు సైకతనామముల్ ॥ కురుజు తేనె
 పుట్టతేనియ పెరతేనె ॥ పువ్వుఁదేనె

* కుండ = సాధారణపాత్రము. చట్టి=నోరు వెడల్పుగానుండు గిన్నె వంటిపాత్రము. మూఁకుడు = మూఁతపెట్టెడిపాత్రము. బుడ్డి = నోరుసన్న గను బొడుపుగాను నుండుపాత్రము. కడవ = నీళ్లు మొదలగునవి తోఁడుబిందె. బాన = నోరు చిన్నదిగను కడుపు పెద్దదిగను నుండుకుండ. పిడత = చిన్నగిండి చెంబువంటి పాత్ర. వెసరు=వండుటకుఁ దగినపాత్ర.

జుంటితేనియ యనఁ దగు సుమరసంబు
శంబధరనుతసుగుణకదంబ సాంబ. 66

టీ. మీను (దీనికి బహువచనము మీలు, మీల్, మీనులు), చేఁప, తెఱఁగన్ను, మచ్చెము (ప్ర. మత్స్యము,) - ౮ మత్స్యము. తాఁబేలు. తాఁమేలు-౨ కూర్మము. ఎండ్రి, ఎండ్రకాయ-౨ కర్కాటకము. ఓడ, కలము-౨ నావ. వాన, జడి, ముసురు-3 వర్షము. వానజాలు, వడగండ్లు - ౨ వర్షోపలములు. ఇసుము, ఇసువు, ఇసుక - 3 సికత. కురుజుతేనె, పుట్టతేనె, పెరతేనె, పువ్వుఁదేనె (పువ్వు+తేనె) - పుష్పములయందలి తేనె, జుంటితేనె - ౫ మకరందము.

సీ. జముకాణము తివాసి జంబుకాణ మనంగఁ
గంబళాఖ్య లగు బంగారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి మేలిమి బంగరు
పసిఁడి పొన్ను కడాని పైఁడి యుదిరి
యన సువర్ణము వొల్చు నపరంజి కుందనం
బనఁ దప్తకనక మాఁ దునుక తునియ
చిదురుప చిదుర నాఁ జెలఁగు ఖండమునకుఁ
బొది ప్రోగు వామియుఁ బ్రోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాశి కగు సజ్జ యుప్పరిగయు
మహలు మేడ యనంగ హార్మ్యమగుఁ ద్రోవ
దారి తెన్ను తెరు వనఁ బొథంబు వెలయు
రవ రజం బన లవము పేళ్లవును సాంబ. 67

టీ. జముకాణము, తివాసి, జంబుకాణము - 3 కంబళము. బంగారు హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి, మేలిమి, బంగరు, పసిఁడి, పొన్ను, కడాని పైఁడి. రూ. పయిఁడి, ఉదిరి-౧౨ సువర్ణము. అపరంజి, కుందనము-౨ పుటము

వేసినబంగారము. తునుక, తునియ, చిదురుప, చిదుర-४ ఖండము. పొది,. ప్రోగు, వామి, ప్రోవు, తిట్ట, కుప్ప - ౬ రాశి. సజ్జ, ఉప్పరిగ, మహాలు. (ఇది యన్యదేశము.), మేడ-४ హర్మ్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరువు-. ४ మార్గము. రవ, రజము - ౨ కొంచెము.

సీ. అడవి కాన యనంగ ♦ నటవికిఁ దగు హాసు
తోఁట సింగారపు♦దోఁట నంద
వన మనంగను నుప♦వన మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరు వన ♦ దీర్ఘిక తగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు ♦ పడుకటి ల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపు♦టిల్లు వంట
యిల్లు సువారంపు♦టి ల్లనఁ బాకమం
దిరము రాజిలు దగ♦తీర్పు చల్ల

తే. పంది లనఁ జలిపంది ల♦నం దనర్చు
సలిలశాలాభిధలు నీరు♦చల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలత క్ర నా♦మములు విసన
కఱ్ఱ వీవన యన వృంత♦క మగు సాంబ. 68.

టీ. అడవి (ప్ర. అటవి.), కాన (ప్ర. కాననము.)-౨ అరణ్యము. హాసుతోఁట, సింగారపుఁదోట, నందవనము-3 ఉద్యానము. నడబావి, డిగ్గియ. రూ. డిగ్గె, దొరువు-3 దిగుడుబావి. పవ్వళింపుబిడారు, పడకటిల్లు (పడక+ఇల్లు)-౨ శయనగృహము. బోనపుటిల్లు (బోనము+ఇల్లు)=అన్నము పాకము జేఁయునట్టి యిల్లు, వంటయిల్లు, సువారంపుటిల్లు (సువారము+ఇల్లు=) వంటకైనయిల్లు-మహానసము-పాకశాల, దగతీర్పు, చల్లపందిలి, చలిపందిలి-. 3 పానీయశాల. నీరుచల్ల, నీరుమజ్జిగ-౨ నీటితోఁగూడిన మజ్జిగ. విసనకఱ్ఱ, వీవన - ౨ తాళవృంతము.

క. భువి నీస్థావరవర్గను
సవరణ వ్రాసినను వినినఁ జదివిన యమ్మా
నవులను విద్యామతివై
భవశాలులఁ గా నొనర్పు పశుపతి సాంబా. 69

తా. పుడమియందు ఈస్థావరవర్గను చక్కఁగా వ్రాసినవారును, వినినవారును, చదివినవారును నీయనుగ్రహమువలన, విద్య, మతి, కలిమియుఁగల వారగునట్లు చేయుము.

స్థావరవర్గ సమాప్తము.

తిర్యగ్వర్గు.

క. శ్రీగౌరీపతి నీపై
బాగౌరితి రచియింతుఁ బటుకవితాధా
రాగతిఁ దిర్యగ్వర్గను
వేగమె నిగిడించి ప్రోవవే శ్రీసాంబా. 70

తా. కాంతియుతుఁడయిన ఓగౌరీనాయకా! నీకంకితముగా చక్కని శైలిని దిట్టమైన కవిత్వధార మెఱయఁ దిర్యగ్వర్గను వేగిరముగా రచియించెదను. దానిని వేగిరముగాఁ గొనసాగించి కాపాడుము.

సీ. నెఱసరి సింగంబు తెఱమొగము మెకంబు
మెకములదొర జడమెకము బొబ్బ
మెకము వెడఁదనోటిమెకము గుబ్బలిపట్టి
గుజ్జ మేనుంగులగొంగ యనఁగఁ
జెలఁగు సింహాముపేళ్లు పులి చాఱలమెకంబు
దెరువుఁగాపరి పసితిండిపోతు

మువ్వన్నె మెక మనఁ । బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వావురము పటాణి । వారువంబు
తే. జక్కి మావు గుఱ్ఱము తేజి । యెక్కిరింత
తత్తడి రవాలు నడగఁడు । కత్తలాని
తురికి బాబా యనఁగ నొప్పుఁ । దురగమునకుఁ
గొమ్మనఁగఁ దనరారు శృంగమ్ము సాంబ. 71

టీ. నెఱసరి=శౌర్యముగలది, సింగము (ప్ర. సింహము.), తెఱమొగము మెకము = విరివిమోముగల మృగము, మెకములదొర = మృగరాజు, జడ మెకము = కేసరములుగలది, బొబ్బమెకము = గొప్పనాదముచేయుమృగము, వెడఁదనోటిమెకము = విశాలముఖము గలమృగము, గుబ్బలిపట్టిగుఱ్ఱము = పర్వతపుత్త్రికి (పార్వతికి) వాహనము, ఏనుఁగులగొంగ = గజశత్త్రువు - ౬ సింహము. పులి, చాఱలమెకము = గీఁతలుగలమృగము, తెరువుగాఁపరి = మార్గమునఁ గాచియుండునది, పసితిండిపోతు = పసులను భక్షించునది, మువ్వన్నెమెకము=మూఁడువర్ణములు (నలుపు, తెలుపు, పసుపు) గలమృగము- ౫ి వ్యాఘ్రము. వావురము, పటాణి, వారువము. రూ. వార్వము, జక్కి, మావు, గుఱ్ఱము, తేజి. రూ. తేజీ, ఎక్కిరింత, రూ. ఎకిరింత, తత్తడి, రవాలు, నడగఁడు, కత్తలాని. పా. కత్తళీఁడు, తురికి, బాబా - ౧౪ అశ్వము- కొమ్ము-౧ శృంగము.

సీ. సిబ్బెమేనిమెకంబు । గబ్బుచెంపమెకంబు
గొప్పయజ్జమెక మోఁకుఁడుమెకంబు
గౌరు చెయ్విగలమోఁకము రెండుత్రాగు డే
నుఁగు పలుగొమ్ములు । దగినమెకము
హత్తి బల్తలమెకం । బన దంతిపేళ్లగుఁ
బుట్టకూటిమెకంబు । బొచ్చుమెకము

వెనుచూపు మెక మెల్లు § వెలినోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ § పరఁగు గొరిజ

తే. గొరిసె యన ఖుర మమరును § గో రనంగ
నఖము తగు జోడనలు రవనడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు§వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ § పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిబ్బెమేనిమెకము = పొడలుగలమేనితోఁ గూడినమృగము, గబ్బుచెంపమెకము=మదగంధముగలమృగము, గొప్పయజ్జమెకము = పెద్దపాదములుగల మృగము, ఎక్కుడుమెకము = రాజులెక్కెడిమృగము, గారు, చెయ్యిగలమెకము=తొండముగలమృగము, రెండుత్రాగుడు = రెండుమాఱులుత్రాగునది - ద్విపము, ఏనుఁగు, రూ. ఏనిక, పలుగొమ్ములు దగినమెకము=పండ్లె కొమ్ములుగాఁగల మృగము, హత్తి (ప్ర. హస్తి), బత్తలమెకము=గొప్పతలగలమృగము-౧౩ గజము. పుట్టకూటిమెకము = పుట్టకూటిని (చీమగ్రుడ్లతోఁ గూడినపుట్టమంటిని) దినుమృగము, బొచ్చుమెకము = ఒడలినిండుగ వెండ్రుకలుగల మృగము, వెనుచూపుమెకము, ఎల్లు, వెలినోటిమెకము-౫. ఎలుఁగుగొడ్డు. గొరిజ, గొరిసె - ౨ గిట్ట-ఖురము. గోరు-నఖము. జోడనలు=ధౌరితకములు, రవనడలు=ఆస్కందితములు, అడ్డవేడెములు=రేచితము, పర్వులు=ప్లుతములు, చుట్టువేడెములు=వల్గితములు-౫ గుఱ్ఱముయొక్కనడక భేదములు.

సీ. పసి గిడ్డి మొద వావు § పసరము తొడు కనఁ
బశువుపే ళ్లగు గిబ్బ § బసవఁ డాల
పోతు నాఁబోతు మూ§పురముదా ల్పెద్దు ము
క్కంటిమా వన వృషా§ఖ్యలు దనర్చుఁ
గోడె గిత్త యనంగఁ § గొఱలు నుక్షాఖ్యలు
క్రేపు పడ్డయ్యు దూడ § లేఁగ పెయ్య

యన వత్సనామంబు ♦ లలరును నెనుపెంటి
బఱ్ఱె నా మహిషికిఁ ♦ బరఁగు దుంత
తే. దున్న పో తన మహిషమౌ ♦ దొడ్డి తొట్టు
పట్టు లనఁగ గోస్థానముల్ ♦ పరఁగు మంద
కదుపు పదు వనఁ జెలఁగు గోగణము పాగ
లాయ మన నొప్పు వాజిశాలకును సాంబ. 73

టీ. పసి, గిడ్డి, మొదవు, ఆవు, పసరము, తొడుకు-౬ పశువు. గిబ్బ, బసవఁడు, ఆలపోతు, ఆఁబోతు, మూఁపురముదాల్పు, ఎద్దు, ముక్కంటిమావు=శివునివాహనమైనది - ౭ వృషభము. కోఁడె, గిత్త-౨ చిన్నయెద్దు-ఉక్షము. క్రేపు, పడ్డ, దూడ, లేఁగ. పెయ్య-౫ ఆవుదూడ-వత్సము. ఎనుపెంటి (ఎనుము+పెంటి), బఱ్ఱె-౨ మహిషి-గేదె. దుంత, దున్న, పోతు-3 మహిషము. దొడ్డి, తొట్టుపట్టు-౨ పసులకొట్టము. మంద, కదుపు, పదువు-3 ఆవులగుంపు. పాగ. పా. పాగా. లాయము - 3 అశ్వశాల.

సీ. సింగంపుగొంగ దోచ్చియడుగుల మెక మ
నఁగ శరభాఖ్య లొఁ ♦ దగరు జంట
మొగము వేలుపుతేజి ♦ పొట్టేలు గొఱియపో
తేడిక యన మేష ♦ మెసఁగు నిఱ్ఱి
నులికొమ్ము మెక మన ♦ వెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
జింక లే డన మృగి ♦ చెలఁగుఁ బిల్లి
చీలి యనంగ మార్జాల మౌఁ గుందేలు
చెవులపో తనఁగ రంజిలు శశంబు
తే. నొంటె లొట్టిపిట్ట యనఁగ ♦ నుష్ట్ర మమరుఁ
గణితి కణుఁ జనఁ దనరు గోకర్ణమృగము

పిక్కు మెక మెంద్రి మేఁతరి నక్క బుద్ధి
మెక మనఁగ జంబుకాఖ్యలు మెఱయు సాంబ. 74

టీ సింగంపుగొంగ = సింహమునకువిరోధి, దచ్చియడుగులమెకము=ఎనిమిదికాళ్ల మృగము-౨ శరభమృగము. తగరు, జంటమొగము వేలుపు తేజి=రెండుముఖములుగల వేల్పునకు (అగ్నికి) వాహనము, పొట్టేలు, గొఱియపోతు. రూ. గొఱ్ఱెపోతు. ఏడిక - ౫ మేషము. ఇఱ్ఱి, సులికొమ్ము మెకము=మెలికలు దిరిగినకొమ్ములు గలమృగము-౨ కృష్ణమృగము. జింక, లేఁడి. రూ. లేటి-౨ ఆఁడుజింక. పిల్లి, చీలి - ౨ మార్జాలము. కుందేలు, చెవులపోతు-౨ శశము. ఒంటె. రూ. ఒంటియ, లొట్టిపిట. రూ. లొట్టిపిట్ట-లొటిపిట్ట-లొటిపిట. పా. లొట్టియ-లొట్టె-లొట్టెనుఁగు-౬ ఉష్ట్రము. కణితి. రూ. కడితి, కణుఁజు. రూ. కడుఁజు-౮ గోకర్ణమృగము. పిక్కుమెకము=వంచన చేయుమృగము, ఎంద్రిమేఁతరి = ఎంద్రకాయలదినునది, నక్క, బుద్ది మెకము-౮ జంబుకము.

సీ. కొమ్మెలంకి మెకంబు తిమ్మఁడు వెకిరింత
కోఁతి నాఁ గపి పేళ్లు కొలుచుండు
జల్లితోఁక మెకంబు సవరంపు మెక మనఁ
జమరికిం జనుఁ బంది చప్పరింత
కొమ్ముకాఁడూటమెకమ్ము వేపులమిత్తి
ముస్తెలమేపరి మోటుమెకము
వాలుమెకంబు రోఁబంటరియొంటరి
ముట్టెమెకము పీఁటవెట్టు మెకము
తే. ఏకలము గుర్గురిం తన నెసఁగు దంష్ట్రి.
పొడమెకము దుప్పి యనఁ బొలుపడరు రామ
మృగము మనుఁబోతనఁగ బుశ్యమృగము దనరు
బల్లిగౌళిన ముసలికిఁ బరఁగు సాంబ. 75

టీ. కొమ్మటెంకిమెకము=చెట్లకొమ్మలె యునికిపట్టుగాఁగల మృగము-శాఖామృగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత=తన్నెచ్చరించువారిని వెక్కిరించునది, కోఁతి. రూ. క్రోఁతి-౫ వానరము. జల్లితోఁకమెకము=పలుచనివెంట్రుకలు తోఁకయందుఁ గలమృగము, సవరంపుమెకము=సవరములకైనమృగము-౨ చమరమృగము. పంది, చప్పరింత=చప్పరించితినునది, కొమ్ముకాఁడు=కొమ్ము గలది, ఊటమెకము=దృఢమైనమృగము, వేపులమిత్తి = కుక్కలకుశత్రువు, ముస్తెలమేపరి=తుంగగడ్డలదినునది, మోటుమెకము = *మోటుపయోగింపఁ బడుమృగము, వాలుమెకము=క్రూరమైనమృగము, రోఁబంటరి, ఒంటరి, ముట్టె మెకము = ముట్టెగలమృగము, పీఁటవెట్టుమెకము=పల్లముత్రవ్వికూర్చుండు మృగము, ఏకలము, గుర్గురింత=గుఱుగుఱయని చప్పుడుచేయునది-౧౪ అడవి పంది-వరాహము. పొడమెకము, దుప్పి - ౨ రామమృగము. మనుఁబోతు-౧ ఋశ్యమృగము. బల్లి, గౌళి - ౨ బల్లి.

సీ. తోఁడేలు గొఱియల౹ సూడన వృక మొప్పు
  ముంగిస వెంట్రువ౹ ముంగి యనఁగ
బభ్రువు తగుఁ గొక్కు౹ పందికొక్కన మూషి
  కకుఁ బొల్పు గాడిద౹ గాలిగాఁడు
చలువగుఱ్ఱము తేవు౹జక్కి యన ఖరాఖ్య
  లగు మొఱుఁగుడు జాగి౹లమ్ము గుక్క
వేపి నా శునకంబు౹ వెలయును దొండ యూ
  సరవెల్లి యనఁ దగు౹ సరటమునకుఁ
తే. జిట్టెలుక యన బాలమూ౹షికకుఁ బొల్చు
  నుడుము తేళ్లమేపరి యన౹ నొనరు చుండు

* 'మోటు'-అనఁగా పందికెదుట మనుష్యాకారముగా నిలిపిన కపట లక్ష్యము.

నవని గౌధేరనామధేయములు మహిత
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 76

టీ. తోఁడేలు, గొఱియలసూడు = గొఱ్ఱెలకు శత్రువు-౨ వృకము. ముంగిస. వెంట్రువ, ముంగి-3 నకులము. కొక్కు, పందికొక్కు-౨ మూషికము. గాడిద. గాలిగాఁడు, చలువగుఱ్ఱము = చాకలి చలువచేసినబట్టలు మోయు వాహనము, ఱేవుజక్కి=చాకిరేవునందుండుగుఱ్ఱము-౫ ఖరము. మొఱుఁగుడు, జాగిలము, కుక్క, వేపి-౪ శునకము. తొండ, ఊసరవెల్లి-౨ సరట. చిట్టెలుక (చిఱు+ఎలుక) = చిన్న ఎలుక-౧ చుంచు. ఉడుము, తెల్లమేపరి-౨ ఉసుము-గౌధేరము.

సీ. తంతు...ాయ మగుఁ బాఁవట్టుపురుగు సన్న
పిల్లి సాలీఁ డన క్షితాళ్ల రాసి
గాఁడు గరిమిడియేల్క యన నాఖువు దగు
నెలుకలు చట్టుపలఁ గలులు టెక్క
లనఁ బక్షములు పొల్చు లావు లీఁక లనంగఁ
బర్ణంబు తగు గువ్వ పక్కి పిట్ట
పులుఁ గనఁ బక్షికి వెలయు మదికొలంకు
పులుఁగు తెల్లనిపిట్ట నలువతేజి
తే. పాలు నీరును వెలిసేయుపక్కి యంచ
యన మరాళంబు తగుఁ గెంపుఱకనులపుల్లు
తలిరుమేఁతరి సాఁకుడుపులుఁగు మావి
కొమ్మయిలుపుల్లు కోవెల కోయి లనఁగఁ
బరభృతమునామధేయముల్ పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురుగు. రూ. పాదొట్టుపురుగు = ఇండ్లలోపలి వాసములకు పట్టెలకు పట్టెడుబూసిని గలిగించుపురుగు,, సన్నపిల్లి, సాలీఁడు-౪ సాలె

పురుగు. బాళ్లరాసిగాఁడు, గరిమిడిపెలుక = గొప్పయెలుక, ఎలుకలు, చట్టుపలు, గబులు, టెక్కలు-౪ పక్షములు. లావులు, ఈఁకలు-౨ ఈఁకలు - పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి (ప్ర. పక్షి.), పిట్ట, పులుఁగు - ౪ పక్షి. మదికొలంకుపులుఁగు = మానససరస్సునందలిపక్షి, తెల్లనిపిట్ట = తెల్లవర్ణముగలపక్షి, నలువతేజి = బ్రహ్మవాహనము, పాలునీరునువెలిసేయుపక్కి. అంచ - ౫ హంసము. కెంపుకనులపుల్గు=ఎఱ్ఱనికన్నులుగలపిట్ట, తలిరుమేఁతరి = చిగుళ్లు తినునది, సాఁకుడుపులుఁగు = ఇతరులచే-కాకులచే సాఁకఁబడుపక్షి - పరభృతము. మావి... పుల్గు=మామిడికొమ్మయందు వసించుపిట్ట, కోవెల, కోయిల-౬ కోకిలపక్షి.

సీ. పచ్చటెక్కలపుల్గు ౯ పచ్చవిల్తునితేజి
  పలుకులపులుఁగు నాఁ ౯ జిలుక చిల్క
యనఁగ శుకాభిఖ్య ౯ లగు బట్టికాఁడు గో
  ర్వంక గోరింక గోరువంక యనఁగ
శారికాహ్వయము లెసంగు నట్టువపిట్ట
  నెమ్మి జుట్టుఁబులుఁగు ౯ నెమలి నమలి
పురివిప్పియాడెడిపులుఁగు కన్నులుగల
  పులుఁ గన బర్హి కి ౯ వెలయుచుండు
తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ ౯ జక్కవ యనఁ
  గోకనామంబు లగు మంచుగ్రోలుపుల్గు
  నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు వెన్నెలపులుఁ గన
  నమరను జకోరనామధేయములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చటెక్కలపులుఁగు = ఆకుపచ్చనిటెక్కలుగలపిట్ట, పచ్చవిల్తునితేజి=మన్మథునివాహనము, పలుకులపులుఁగు=మాటాడుపక్షి, చిలుక, చిల్క - ౫ శుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక, రూ. గోరువంక, గోరింక, గోరంక - ౫ శారిక. నట్టువపిట్ట-నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి, జుట్టుఁబులుఁగు = జుట్టుగలపక్షి,

శిఖి, నెమలి. రూ. నెమిలి, నమలి, పురివిప్పియాడెడిపులుఁగు = పింఛమువిచ్చి యాడుపక్షి, కన్నులు గలపులుఁగు = నయనమువంటి యాకృతిగల పురిగల పక్షి - ౮ మయూరము. జంటపిట్ట = ఆలుమగలు గలిసియుండుపక్షి, బటువు గువ్వ = గుండ్రనిపక్షి, జక్కువ - ౩ చక్రవాకము. మంచుగ్రోలుపులుఁగు = మంచుపానముచేయుపక్షి, నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు, వెన్నెలపులుఁగు - ౩ చకోరపక్షి.

సీ. విరితేనెత్రావుడు । మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేఁటి ముద్దుగలకాళ్ల
పురుగన భ్రమరంబు । పొలుచు లకోరీలు
బకదారు లొడ్డీలు । పల్లటీలు
పావురములు నేల।పల్లటీల్ కూకీలు
పావురా లంతర।పల్లటీలు
సురటీ లనంగఁ బోల్చును గలరవములు
కొక్కెర క్రౌంచయుఁ । గొక్కరాయి
తే. యనఁగఁ గ్రౌంచాఖ్య లగుఁ గొంగ । యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యణుజు పేసడము లగుడు
జావడము వారణము బైరి । సాళువంబు
కనిసెరము చెంచడము డేగ । యనఁగఁ దనరు
శ్యేనమునకు మునీశ్వ।రాధీన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రావుడు = పూవులతేనెను బానముచేయునది, మరునల్లె = మన్మథుని కల్లెత్రాటివంటిది, బమిపుర్వు, తుమ్మెద, తేఁటి, ముద్దుగలకాళ్ల పురుగు = మూఁడుజంటల (ఆఱు) కాళ్లపురుగు - షట్పదము - ౬ భ్రమరము. లకోరీలు, బకదారులు, ఒడ్డీలు, పల్లటీలు, పావురములు, నేలపల్లటీలు, కూకీలు,

పావురాలు, అంతరపల్లఁటీలు, సురటీలు-౧౦ కపోతములు. కొక్కెర, కొంచ, కొక్కెరాయి-3 క్రౌంచపక్షి. కొంగ-౧ బకము. జాలె. రూ. జాలియ, జలకట్టె. రూ. జలకట్టియ. పా. సెలకట్టె, అణుజు. రూ. ఆడుజు, వేసడము, లగుడు, జావడము, వారణము, బైరి. రూ. బయిరి,సాళువము. రూ. సాళ్వము, కనిసెరము, చెంచడము. డేగ-౧౮ శ్యేనభేదములు.

సీ. కరువలిమేఁతరి కంటివిన్కరి పాము
పుట్టకాపరి త్రాఁచు చుట్టుపురుఁగు
విసముతాలుపు చిల్వ బుసపుర్వు నాభోగి
వెలయుఁ జిలువతేఁడు వెన్నుపాన్పు
తడవులనిడుపఁడు తరిగట్టుత్రాఁడన
నహిపతి కగు నజ్జయలుఁగుపులుఁగు
కోడి పుం జన నొప్పుఁ గుక్కుటనామముల్
గుడ్లగూబ పగటికగుడ్డి గూబ
తే. యనఁగ ఘూకాభిధానంబు లగు లకుముకి
మీనవల్లంకి పొదలిక మీలగొంగ
యనఁగఁ జను వర్తితకుఁ బేరు లమరు దివ్వె
యార్పు మిడు తన శలభాఖ్య లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేఁతరి = గాలిని భక్షించునది, కంటివిన్కరి = చక్షుశ్రవము, పాము, పుట్టకాపరి=పుట్టయందు వాసముచేయునది, త్రాఁచు, చుట్టుపురుగు = చుట్టుకొని యుండుకీటము, విసముతాలుపు=విషముధరించునది, చిల్వ. రూ. చిలువ, బుసపుర్వు=బుసకొట్టుపురుగు-౧౦ పాము-సర్పము. చిలువతేఁడు=పాములకుఱేఁడు. వెన్నుపాన్పు=విష్ణువునకు శయనమైనవాఁడు, తడవులనిడుపఁడు = చిరకాలము జీవించియుండువాఁడు, తరిగట్టుత్రాఁడు = మంధరపర్వతమునకుఁ గవ్వపుఁద్రాడయినది-౪ ఆదిశేషుఁడు. అజ్జయలుఁగు

పులుఁగు = చరణాయుధము, కోడి, పుంజు - ౩ కుక్కుటము. గుడ్లగూబ, పగటిగ్రుడ్డి = దివాంధము, గూబ - ౩ ఘూకము. లకుముకి, మీనవల్లంకి, పొదలిక, మీలగొంగ = చేఁపలకువైరి-౩ పిచ్చుక. దివ్వెయార్పు=దీపము చల్లార్చునది, మిడుత - ౨ శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁకటిగువ్వ యేట్రింత
పులుఁగులగదుమరి పోలిగాఁడు
నాఁగ భరద్వాజనామముల్ తగు గబ్బి
లము గబ్బిడా గబ్బిలాయి చీకు
రా యనంగనుఁ దైలపాయి కాఖ్యలు చెల్లు
మ్రానుదొలుచు పిట్ట మ్రానుపోటు
వనఁగ దార్వాఘాటముల కగు బెగ్గుర
మన సారసమ్మున కలరు నీరు
తే. కట్టె నీరుపా మన నలగర్ద మలరుఁ
బుడమిచెవి పాములబిడారు పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ మెట్టు తాప
మెట్టిక యన సోపానాఖ్య మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూఁకటిగువ్వ, ఏట్రింత, పులుఁగులగదుమరి=పక్షులను సంహరించునది, పోలిగాఁడు. రూ. పోలఁడు-౬ భరద్వాజపక్షి. గబ్బిలము. రూ. గబ్బిడము, గబ్బిడా. రూ. గబ్బిలా, గబ్బిలాయి. రూ. గబ్బిడాయి, చీకురా. రూ. చీకురువాయి-౮ తైలపాయిక. మ్రానుదొలుచుపిట్ట, మ్రానుపోటువు-౨ వడ్రంగిపిట్ట. బెగ్గురము - ౧ సారసపక్షి. నీరుకట్టె, నీరుపాము-౨ నీటిలో వసించుపాము-అలగర్దము. పుడమిచెవి=భూమికర్ణము, పాములబిడారు=సర్పగృహము, పుట్ట-౩ వల్మీకము. మెట్టు, తాప, మెట్టిక, రూ. మెటికె-౩ సోపానము.

సీ. గుమికాఁడు కాకి నాఁ గోఁటిలుఁ గాకము పేళ్లు
  గ్రద్ద యనంగ గృధ్రంబు వెలయు
జరగు గుబ్బిలికాఁడు సకినాలు వెలయించు
  పక్కి పగటిచీకు పైఁడికంటి
యనఁ గనకాక్షికిఁ దనరు జవాది జ
  వ్వాజి యనఁగ సాంకవము దనర్చు
కస్తూరి వీణెయుఁ గస్తురి యనఁ బొల్చు
  మృగనాభి చట్టపుమెకము పునుఁగుఁ
తే. బిల్లి యొత్తెడుపిల్లి నాఁ బేళ్లు వెలయు
గంధిలమునకుఁ జాతకాఖ్యలు దనర్చు
వానకోయిల మబ్బునీరానుపిట్ట
యనఁగఁ గైలాసశైలవిహార సాంబ. 82

టీ. గుమికాఁడు = కూటముచేర్చునది, కాకి - ౨ వాయసము. గ్రద్ద. రూ. గద్ద - ౧ గృధ్రము. గుబ్బిలికాఁడు. రూ. గుబ్బిలి, సకినాలు వెలయించుపక్కి = శకునములను దెలుపుపక్షి, పగటిచీకు = పగలుకన్నులుదెలియనిది, పైఁడికంటి = బంగరువంటికన్నులుగలది - ౫ కనకాక్షి. జవాది. రూ. జవ్వాది, జవ్వాదు, జవ్వాజి. రూ. జవాజి - ౫ సంకుమదము - ఒకసుగంధద్రవ్యము. కస్తూరి, వీణె. రూ. వీణియ. కస్తురి - ౪ మృగమదము - ఒకదినుసుసుగంధద్రవ్యము. చట్టపుమెకము - పునుఁగుచట్టముగల మృగము, పునుఁగుఁబిల్లి (పునుఁగు+పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి-3 ఒకజాతిపిల్లి. వానకోయిల, మబ్బునీరానుపిట్ట=మేఘజలమును ద్రావెడుపక్షి-౨ చాతకపక్షి.

సీ. పొడకోడి కానపుంజడవిపుంజు వన
  కుక్కుటం బగు బొల్లికోడి నీరు

కోడి యనఁగ జలకుక్కుటంబు దలిర్పు
పిట్ట పిచ్చిక యూరఁ బిచ్చిక యనఁ
దగుఁ జటకమున కౌ దాఁటరి చలికాపు
కప్ప యనఁగ భేక మొప్పు జలగ
నల్లత్రాగు డన రాజిల్లు జలూకము
ముగటిపురువు గోడపురువు నల్లి

తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ యీఁగ యనఁగ
మక్షికకు నొప్పు ములుపుర్వు మంటితిండి
తే లనఁగ వృశ్చికంబు వర్తిల్లు ఱొచ్చు
పురుగు దోమన మశకంబు పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పొదకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు - 3 వనకుక్కుటము. బొల్లికోడి, నీరుకోడి - 2 నీటియందు వసించుకుక్కుటము. పిట్ట, పిచ్చిక, ఊరఁబిచ్చిక (ఊరన్+పిచ్చిక) - 3 ఒకదినుసుపిట్ట-చటకము. దాఁటరి = దుముకునది, చలికాపు = వర్షాకాలమునఁ జలికిఁ బుట్టునది, కప్ప - 3 మండూకము. జలగ, నల్లత్రాగుడు = రక్తపానము చేయునది-2 జలూకము. ముగటిపురువు, గోడపురువు = గోడయందుఁ బ్రాఁకుచుపుట్టిపురుగు, నల్లి-3 మత్కుణము. ఈఁగ, ఈవ-2 మక్షిక, ములుపుర్వు=కొండిగలపురుగు, మంటితిండి=మన్ను భక్షించునది, తేలు-3 వృశ్చికము. ఱొచ్చుపురుగు=అడుసుమీఁదవాలుపురుగు, దోమ-2 మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మౌ
నీతిర్యగ్వర్గ జగము లెన్నఁగ లోకా
తీతం బై పూతం బై
ఖ్యాతం బై ధరను వెలయుఁ గావుత సాంబా. 84

తా. ఓసాంబమూర్తీ! నేను భక్తితో నీకంకితముగా నొనర్చిన యీ తిర్యగ్వర్గ లోకులందఱు గొనియాడునట్లు మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి పావనమై లోకాతీతమై పుడమియందు వెలుఁగును గాక.

తిర్యగ్వర్గ సమాప్తము.

నా నా ర్థ వ ర్గ.

క. శ్రీనాయకసాయక వా
ణీనాయకముఖ్యవినుత ! నీపేరిట నే
నానార్థవర్గుఁ జేసెద
నానార్థము లొసఁగి ప్రోవు ! ననుఁ గృప సాంబా. 85

తా. త్రిపురసంహారసమయంబున విష్ణువును దూపునుగాఁ జేసికొన్న వాఁడా! బ్రహ్మాదిదేవతలచేఁ బొగడఁబడువాఁడా! నీకంకితముగా నానార్థ వర్గను రచించెదను. నీవు నాకన్నిసంపదల నొసఁగి కాపాడుము.

సీ. గుణమున కాటకుఁ ! గోపు నా విలసిల్లు
గోతికి శాఖ కౌఁ ! గొమ్మ యనఁగ
శకలంబునకును మాఱటకు బలు కన మించు
నిసువును గోవు నౌఁ ! బసి యనంగఁ
గతికిఁ బైపూరికిఁ ! గ ప్పనఁ జెన్నొందుఁ
గొట్టుకుఁ గడమ కౌఁ ! గొఱఁత యనఁగ
మగగుఱ్ఱమునకు గుఱ్ఱమున కౌ గుం డన
నెలకు జాబిల్లి కౌ ! నెల యనంగ
తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు ! నూట యనఁగ
వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు ! వేఁడి యనఁగ

నంకమునకు బిడ్డకును గంది దనఁగఁ బరఁగు
లలితమునిమానసాబ్జరోలంబ సాంబ. **86**

టీ. 1 కోపు=అల్లెత్రాడు, ఆట. 2 కొమ్మ = ఆఁడుది, చెట్టుకొమ్మ. 3 పలుకు=తునుక, మాట. 4 పసి=బాలుఁడు, పసరము. 5 కప్పు=నల్లన, ఇంటిపైకప్పు. 6 కొఱఁత=కొట్టు, తక్కువ. 7 గుండు-మగగుఱ్ఱము, గుల్మము. 8 నెల=మాసము (30 దినములు), చంద్రుఁడు. 9 ఊట=బలము, నీటియూట. 10 వేఁడి (వేఁడుధాతువు-క్త్వార్థకము)=వేఁడుకొని యనుట, ఉష్ణము. 11 కందు=కళంకము, బిడ్డఁడు.

సీ. ఈఁత చెట్టును లోఁతు నీఁత యనఁ జెలంగు
నడుగుఁ గ్రింది కొనడు గనంగ
మాలిమికి నడత కి మ్మగు నలవాటన
నమ్మకు నవ్వ కొనవ్వ యనఁగ
గోడుగును మఱునాఁడు నలరు నెల్లి యనంగ
నెల్లికుఁ దిండి కొనెర యనంగ
విరికి నొప్పుటకును వెలయు నల రనంగఁ
బేరును దండ యాఁ బే రనంగ
తే నది యనుటకు భంగమున కొనల యనంగ
నాత్రమునకు వృత్తమున కొనక్కఱ యన
నాలమునకుఁ బలుకుట కొనని యనంగ
నంబరధునీలసజ్జటాడంబ సాంబ. **87**

టీ. 1 ఈఁత=ఈఁతచెట్టు (ఇది సమాసపదముయొక్క యొకభాగము, దీనికి ప్రాతిపదికము.), నీటియందుఈఁదుట. 2 అడుగు=పాదము, క్రింది భాగము. 3 అలవాటు=మాలిమి, స్వభావము. 4 అవ్వ=తల్లి, తాతతల్లి, తల్లితల్లి.

5 ఎల్లి = గొడుగు, మఱునాఁడు - రేఫు అనుట. 6 ఎఱ (శకటరేఫము) = ఎఱుపు, ఎర (లఘురేఫము) = ఆహారము, 7 అలరు = పుష్పము (నామము.), ఒప్పు (క్రియ). 8 పేరుపిదండ, నామధేయము. 9 అల=అయనుట (విశ), తరంగము. 10 అక్కఱ = అత్రము (అలఘురేఫము), అక్కర యను నొక వృత్తము (లఘురేఫము). 11 అని=(అనుధాతువు క్త్వార్థకము. అవ్య.) చెప్పి, యనుట, యుద్ధము నామము.

సీ. ములికికిఁ జెఱుపుకొనకునకు న ల్లనఁ బొల్చు
నైదును దాను నే నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దంతువుకుఁ బోఁ గనఁ జెల్లుఁ
బురిటికి సాటికిఁ బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి కగుఁ గాన యనఁ బొల్చుఁ
గల్లును తాయియుఁ గ ల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృంగమున కొఁ గొ మ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కొ నాఁ చనంగఁ

తే. గరువలికి దయ్యమునకు నొగాలి యనఁగ
ఘుటికయును దల్పుమల్కు నొ గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ నూ అనంగఁ
జటులదై తేయమదశై లశంబ సాంబ. 88

టీ. 1 అల్గు. రూ. అలుఁగు = బాణము, చెఱుపుకట్టయొక్క కొన భాగము. 2 ఏను = ఐదు, 'నేను' అనుదానికి రూపాంతరము. 3 పోఁగు=కర్ణ భూషణము, దారము. 4 పురుడు=అశౌచము (జాతము). సమానము. 5 కాన= అడవి, కనుధాతువు తుమున్నర్థకము (చూచుటకు అనుట). 6 కల్లు = తాయి, మద్యము. 7 కొమ్ము = కంచుతోఁజేయఁబడిన యొకవాద్యవిశేషము, శృంగము. 8 నాఁచు=పాచి, దొంగ. 9 గాలి=గాడ్పు, దయ్యము. 10 గడియ=

ఘుటిక (24 నిమిషములకాలము), తలుపుగొళ్లెము. 11 నూఱు = పదిపదులు (నామము), బండమీఁద నొకవస్తువును రాచుట.

సీ. కడుపుగడ్డయుఁ దూము 1 నడరు బల్ల యనంగ
విఱివికి శయ్య కాఁ 2 బఱ పనంగఁ
గౌముదికిని మ్రొక్కు 3 కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నౌ 4 బగ లనంగ
నంగళ్లు నొకపోఁగు 5 నగును బేఁట యనంగ
నెమలికి మైత్రి కౌ 6 నెమ్మి యనంగఁ
బసుపుతావికి వీథి 7 కెసఁగు వాడ యనంగఁ
జలికిని గాలి కౌ 8 వలి యనంగఁ

తే. బట్టునకుఁ గొమ్మనుటకు నౌఁ 9 బట్టనంగ
భేదమునకు మూలమున కౌ 10 వే ఱనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగుఁ 11 బం డనంగ
దాసహృదయ కాసార కాదంబ సాంబ. 89

టీ. 1 బల్ల = కడుపులోనిగడ్డ, తూము. 2 పఱపు (పఱచుధాతువు కృదంతము) = పాన్పు, వైశాల్యము. 3 వెన్నెల=జ్యోత్స్న-చంద్రునికాంతి, నమస్కారము. 4 పగలు (ఏకవచనము-పగ)=విరోధములు, దినము (ఈయర్థంబున, 'పగలు'అనునదే ఏకవచనము.) 5 పేఁట=అంగళ్లవరుస, ఒకనూలిపోఁగు. 6 నెమ్మి=నెమిలి, స్నేహము. 7 వాడ=పసుపువాసన, వీథి. 8 వలి=చలి, గాలి.9 పట్టు=పట్టువస్త్రము, పూనికి, తీసికొనుము అనుట (ఈయర్థమున నిది క్రియ). 10 వేఱు (అలఘురేఫము) = భేదము, వేరు (లఘురేఫము) = చెట్టువేరు. 11 పండు=ఫలము, ముసలివాఁడు.

సీ. సాముకూటమునకు 1 సరస కౌ గరిడి నా
సౌరును ములికి యౌఁ 2 దీ రనంగఁ

హయశాలకును బాగ § కమరుఁ బాగా యన
మావి కామ్రమున కౌ § మావి యనఁగఁ
గాహళి కొకచెట్టు § కలరు బూరుగు యన
ఝుడితికి విరతి కౌ § వడి యనంగ
హొన్నన కుపకృతి § కొనరు మేల్మి యనంగ
మురువును సొగసు నౌ § మురు వనంగఁ
తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కౌ § వెలుఁ గనఁగఁ
మాను మనుటయుఁ దరువు నౌ § మా ననంగఁ
జేవడికిఁ బోలిక కెసంగుఁ § గైవడి యన
డమరుశూలపాశాంకుశోడంబ సాంబ. 90

టీ. 1 గరిడి = సాముచేయుచోటు. సమీపము. 2 తీరు = కాంతి, బాణము-ములికి.= పొగా=లాయము, తలగుడ్డ. 4 మావి=గుఱ్ఱము, మామిడి చెట్టు. 5 బూరుగు = శాల్మలీవృక్షము (బూరగ). వాద్యభేదము. 6 వడి= వేగము, పద్యమందలియతి. 7 మేలిమి (మేల్మి)=బంగారము, ఉపకారము. 8 మురువు (మురుగు)=చేతికడియము, అందము. 9 వెలుఁగు=ప్రకాశము, వెలుగు-పశువులురాకుండుటకై చేలచుట్టునాఁటుకంప (ఈయర్థమున అరసున్న లేదు). 10 మాను=విడుచు (క్రియ.), చెట్టు (నామము). 11 కైవడి= చేతియురవడి (సమస్తనామపదము), పోలిక (అవ్యయము).

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెవి§గూబ కౌ గూబ యన
శిశువును బులియు నౌఁ § జిఱుత యనఁగ
సంధ్యవార్చుటకు సం§జకు సందె యనఁ బొల్చుఁ
బక్షియుఁ దరువు నౌఁ § బాల యనఁగ
నొకమ్రాఁకునకు వా తె§ఱకు మోవి యనఁ జెల్లు
రిక్కయు బొట్టు నౌఁ § జుక్క యనఁగఁ

గూరకు శ్వాసానకుఁ జెలంగు నూర్పన
హెచ్చు నెక్కుటయు నా నెక్కు డనఁగఁ
తే. గుచమునకుఁ దలుపుచీలకు గుబ్బ యనఁగ
బక్కకును గుణపమున కౌ బడు గనంగ
దళసరికిఁ బర్ణమునకు నౌ దళ మనంగ
శంబరాంకకపర్దావలంబ సాంబ. 91

టీ. 1 గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిలోపలిరంధ్రము. 2 చిఱుత=బిడ్డ, పులి. 3 సందె=సంధ్యావందనము, సంధ్యాకాలము. 4 పాల=పాలపక్షి, పాలచెట్టు, క్షీరికవృక్షము. 5 మోవి = వృక్షవిశేషము, పెదవి. 6 చుక్క=నక్షత్రము, తిలకము. 7 ఊర్పు=శోకము, ఊపిరి. 8 ఎక్కుడు = అధికము, ఎక్కుట. 9 గుబ్బ=స్తనము, తలుపుచీల. 10 బడుగు=చిక్కినవాఁడు, పీనుఁగు. 11 దళము (దేశ్యము)=దట్టమైనది, (సంస్కృతము) ఆకు.

సీ. లేపన మెత్తకు లేపుటకుఁ దనర్చు
డా లనఁగాఁ గాంతి డాలుఁ బరఁగు
నా డనఁ దగు నాదినమునకు సీమకు
మిం చనఁ జపలకు మీఱుట కగు
మోడి నా నల్కకుఁ బైఁడితున్కకుఁ జెల్లు
బా రన బార యీరాలు నొనరు
దండ నాఁ జెంతకుఁ దామంబున కెసంగు
సరి యన దండకు సమమున కగుఁ
తే. దోర మనఁగను స్థూలము నోముదార
మమరు నా జిత్తిగయును నూఁగారునగును
గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధకునకుఁ బొసఁగు
నంబరతరంగిణీజటాడంబ సాంబ. 92

టీ. 1 లేపు=పాన్పు (నామము.), లేపుట (క్రియ). 2 డాలు=కాంతి టెక్కెము. 3 నాఁడు=అదినము (అరసున్నయున్నది.), నాడు=దేశము (అర సున్నలేదు). 4 మించు = మెఱుపుఁదీఁగె (నామము), మీఱుట (క్రియ). 5 మోడి=కోపము, బంగారుతునుక. 6 బార=చాచినరెండుచేతులపొడువు, పండ్రెండు. 7 దండ = సమీపము, పూవులదండ. 8 సరి = దండ, సాటి. 9 తోరము = లావయినది, నోముదారము. 10 ఆఱు = ఒకసంఖ్య - ఐదు నొక్కటి, రోమావళి. (ఈయర్థమున ఆరు అని రూపము). 11 గ్రుడ్డు = అండము - గుడ్డివాఁడు.

సీ. కొప్పనంగను వింటికొనకును గబరి కా
నెన్ను నా నెన్నున కెన్నుట కగు
న బ్బనంగను దండ్రి కగపడమికిఁ జెల్లు
నప్ప యనఁగఁ దండ్రి కక్క కమరుఁ
గలు పన మడిలోనికసపును బెరుఁగు నొ
బా సన నానకు భాష కలరు
డబ్బన గవ్వకు డంబంబునకుఁ బోల్చు
మే లన మరులకు మెచ్చున కగుఁ
తే. బాలగును క్షీరమునకును భాగమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్త్రికకుఁ జెవికమ్మ కెనయుఁ
బాప యన బిడ్డకును గనుబాప కెనయుఁ
దాపసోత్తమవినుతికదంబ సాంబ. 93

టీ. 1 కొప్పు= వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు. 2 ఎన్ను=కంకి (నామము) తలంచు (క్రియ). 3 అబ్బ=తండ్రి (కళ), దొరకఁగా (ద్రుతాంతము-అబ్బన్ అని రూపము.) 4 అప్ప = తండ్రి, అక్క. 5 కలుపు = చేనిలోనికసవు, పెరుఁగు. 6 బాస=భాష, ప్రమాణము. 7 డబ్బు=డంబము, ధనము, గవ్వ.

8 మేలు=కోరిక, మెచ్చుకొనుట. 9 పాలు=క్షీరము, భాగము. 10 కమ్మ = చెవిసొమ్ము, జాబు. 11 పాప=బిడ్డఁడు, కంటిపాప.

సీ. పెర యనఁగాఁ దేనెపెరకు వింతకుఁ బొల్చు
మెఱుఁ గనఁ గాంతికి ౯ మించున కగు
బండ నాఁ దిట్టుకుఁ ౯ బలుగుఱాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెండును ౯ బంక్తియు నగుఁ
బెరుఁ గన దధికిని ౯ వృద్ధికిఁ దనరారు
వేఁట నా గొఱియకు ౯ వేఁట కమరు
వెలి యన బయటికి ౯ వెల్లనకుఁ దనర్చు
వీడన వదలును ౯ వీడు నలరు

తే. మబ్బనఁగ మందుసొక్కును ౯ మబ్బును నగు
బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ ౯ బులుఁగు కొదవు
నా లనఁగ గోవులకు భార్య ౯ కతిశయిల్లు
శంబరాహితమదభిదాడంబ సాంబ. 94

టీ. 1 పెర (ల. రే.)=తేనెతెట్టె, పెఱ (అల. రే.) = అన్యుఁడు. 2 మెఱుఁగు=కాంతి, మెఱుపు. 3 బండ = తిట్టు, పలుగుఱాయి. 4 బంతి= చెండు, వరుస. 5 పెరుఁగు = దధి (అరసున్న), వృద్ధియగు (అరసున్న లేదు క్రియ). 6 వేఁట=వేఁటాడుట, గొఱ్ఱె. 7 వెలి=బయలు, తెలుపు. 8 వీడు= వదలు (క్రియ), పట్టణము (నామ.) 9 మబ్బు=మందుసొక్కు, మేఘము. 10 పులుఁగు=పక్షి. గుఱుతు (అరసున్న లేదు.) 11 ఆలు = గోవులు (బహు వచనము), భార్య (ఏకవచనము).

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ ౯ బరువునకుఁ జెలంగు
నారి నా యల్లెకు ౯ నాతి కెనయు

నూ రనఁ బల్లెకు ౯ నూరువునకుఁ బోల్చుఁ
దమి యన రాత్రికిఁ ౯ దమికి నమరుఁ
గరి యన దంతికిఁ ౯ గప్పునకుఁ దనర్చుఁ
జింత నాఁ దింత్రిణి ౯ చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణమునకు రిక్కకుఁ జెల్లు
మను వన బ్రతుకును ౯ మనువును నగుఁ

తే. గూట మన శిఖరమునకు ౯ గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు ౯ జాతి కెనయుఁ
బురి యనఁగ నెమ్మితోఁకకుఁ ౯ బురికిఁ దనరు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 95

పదము.	సంస్కృతమైనపుడు.	తెనుఁగయినపుడు.
1 గురువు	ఉపాధ్యాయుఁడు	పరువు
2 నారి	స్త్రీ	అల్లెత్రాడు
3 ఊరు	తొడ	గ్రామము
4 తమి	రాత్రి	కోరిక
5 కరి	ఏనుఁగు	కటి=నలుపు
6 చింత	విచారము	చింతచెట్టు
7 మూల	నక్షత్రము	కోణము
8 మనువు	ఒకరాజు	బ్రదుకు
9 కూటము	కొండకొన	గుంపు
0 జాతి	జాజిపువ్వు	కొలము
1 పురి	పట్టణము	నెమిలిపింఛము

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరీరంగసుకవి ఘటియించినయీ
సి స్తగునాంధ్రనిఘంటు ప్ర
శ స్తంబై వెలయుఁగాత జగతిని సాంబా. 96

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! సాటిలేని లక్షణవేత్త యగు కస్తూరి రంగ సుకవి రచించిన యీమేలగునిఘంటువు పుడమిని ప్రసిద్ధమై వెలయును గాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు మ
హారూఢి వహించి మించి యారవిశశిభూ
తారక మై తారక మై
తారక మౌఁ గాత సుకవితతులకు సాంబా. 97

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! ఈయుపయుక్తమయిన తెలుఁగునిఘంటువు మిక్కిలి వన్నె కెక్కి, యన్నినిఘంటువులను మీఱి, సూర్యచంద్రనక్షత్రము లున్నంతవఱకును సుకవిజనులకును పదార్థసందియములను దీర్చి కడతేర్చినదై శాశ్వతమయి యుండునుగాక.

నానార్థవర్గు సమాప్తము.

సాంబనిఘంటువు సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

సాంబనిఘంటువునందలి

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1940.

ఆంధ్రగ్రంథములు

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
అచ్చతెనుఁగురామాయణము, శుద్ధప్రతి	...	1	4
డిటో కాలికోబైండు	...	1	10
అడవిమల్లెలు, ఎనమండ్ర నారాయణమూర్తిగారిది	...	0	8
అధ్యాత్మరామాయణము, క్రొత్తకూర్పు	...	1	8
అనంతునిఛందము, (ఛందోదర్పణము)	...	0	14
అనిరుద్ధచరిత్రము, కనుపర్తి అబ్బయామాత్యప్రణీతము	...	0	8
డిటో కాలికోబైండు	...	0	14
అప్పకవీయము, శ్రీగిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారి విమర్శతోనున్నది	...	2	8
ఆముక్తమాల్యద, (విష్ణుచిత్తీయము) వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కఁగ మరల ముద్రించినారము	...	4	0
ఆంధ్రభాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము. ఇదివఱకు ముద్రితమైనప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది	...	4	0
డిటో అత్యుత్తమప్రతి, రెండుసంపుటములు	...	6	8
డిటో 3 సంపుటములు	...	7	4
శ్రీమదాంధ్రభారతము-పద్యకావ్యము:— అనేకవ్రాఁతప్రతుల సహాయమున చిరకాలమునుండి సంపూర్ణ పరిశ్రమముతోఁ బరిష్కరింపఁబడినది. మేలుకాగితములపై స్ఫుటముగ అచ్చొత్తించి మంచి కాలికోబైండు చేయఁబడియున్నది. 7 సంపుటముల ప్రతి	...	14	0
3 సంపుటముల ప్రతి	...	13	0
ఆది, సభాపర్వములుగల సంపుటము	...	2	0
అరణ్యపర్వము ,,	...	2	0
విరాటోద్యోగపర్వములు ,,	...	2	0

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
భీష్మద్రోణపర్వములుగల సంపుటము	...	2	0
కర్ణశల్యసౌప్తిక స్త్రీపర్వములు,,	...	2	0
శాంతిపర్వము ,,	...	2	0
అనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణపర్వములుగల సంపుటము	...	2	0
ఆదిపంచకము, ఒకటేసంపుటము	...	5	8
యుద్ధపంచకము, స్త్రీపర్వము	...	3	12
శాంతిసప్తకము	...	3	12
ఆదిపర్వముమాత్రమే, పెద్దచ్చు, చిన్నసైజు	...	1	0
ఆంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి		0	8
ఆంధ్రదశరూపకము	...	0	8
ఆనందరంగరాట్ఛందము, కాలికో	...	1	8
ఆంధ్రభాషాభూషణము, పీఠికతో	...	0	4
ఆంధ్రభాషార్ణవము, అట్టబైండు	...	0	12
,, కాలికోబైండు	...	1	2
ఆంధ్రనామసంగ్రహము, మూలము	...	0	2
డిటో ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	6
ఆంధ్రచంద్రాలోకము, సటీక	...	0	8
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, సటీక	...	0	8
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము, చక్కనికూర్పు		2	0
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము	...	1	8
కవిసంశయవిచ్ఛేదము, అడిదము సూరకవిది	...	0	6
కవికర్ణరసాయనము, (మాంధాతృచరిత్ర)	...	1	8
డిటో మేలుప్రతి, కాలికోబైండు	...	1	14
కవిరాజమనోరంజనము (పురూరవచరిత్ర), కనుపర్తి అబ్బయామాత్యప్రణీతము	...	1	4
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాగితములు	...	2	4

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
కాశీఖండము, చక్కనిప్రతి, క్రొత్తకూర్పు	...	1	8
డిటో కాలికోబైండు	...	1	12
కుచేలోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0	4
డిటో గట్టుప్రభుకృతము	...	0	6
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ధూర్జటికృతము	...	0	8
గజేంద్రమోక్షము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	0	6
డిటో కాలికో	...	0	8
గద్యపద్యసంగ్రహము, విద్వాన్, జనమంచి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మగారిచే సమకూర్పఁబడినది	...	0	8
గరుడాచలము, యక్షగానము, పెద్దచ్చు	...	0	2
గయోపాఖ్యానము	...	0	8
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనము మిక్కిలిసొంపు, పీఠిక అతివిపులము		7	8
చాటుపద్యమణిమంజరి, క్రొత్తకూర్పు, ప్రథమభాగము	...	1	4
,, సాధారణప్రతి, ద్వితీయభాగము	...	1	6
,, మేలుప్రతి, గ్లేజు కాగితములు	...	1	10
చిత్రభారతము, చరిగొండ ధర్మనకృతము	...	1	4
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము	...	1	2
ఛందోదర్పణము, (అనంతునిఛందము)	...	0	14
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము	...	1	0
డిటో కాలికోబైండు	...	1	6
తెనుఁగుసమస్యలు	...	0	2
దశకుమారచరిత్రము, పద్యకావ్యము, కేతనకవికృతము	...	1	8
డిటో కాలికోబైండు	...	1	12
దశావతారచరిత్ర, నూతనముద్రితము	...	2	0
దశరాపద్యములు	...	0	1
ధ్రువోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతములోనిది)	...	0	8

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
నరసభూపాలీయము, అట్టబైండు	...	0	10
డిటో కాలికో	...	1	0
నలోపాఖ్యానము, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	6
నలచరిత్ర, ద్విపద	...	0	14
నిర్వచనోత్తరరామాయణము, మేలుప్రతి	...	1	0
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము	...	0	6
నీతిపద్యసంగ్రహము, సటిప్పణము	...	0	4
నీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము	...	0	4
డిటో కాలికో	...	0	8
నృసింహపురాణము, ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ, క్రొత్తకూర్పు	...	1	0
డిటో కాలికోబైండు	...	1	6
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము	...	0	12
డిటో కాలికోబైండు	...	1	2
,, వేంకటనాథరాజకవికృతము	...	1	4
,, కాలికోబైండు	...	1	10
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు	...	0	10
డిటో కాలికోబైండు	...	0	14
పారిజాతాపహరణము, చిన్నసైజు, క్రొత్తకూర్పు	...	0	8
,, కాలికోబైండు	...	0	12
,, సటీక	...	3	0
బసవపురాణము, పిడుపర్తి సోమనాథప్రణీతము	...	2	4
బ్రహ్మోత్తరఖండము, శ్రీధరమల్లె వేంకటరామకవి	...	1	0
భాస్కరరామాయణము, చక్కని క్రొత్తకూర్పు	...	4	0
భాగినీదండకము, బమ్మెర పోతనకవి	...	0	1
భోజరాజీయము, అనంతామాత్యకృతము	...	1	2
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలు కాగితములమీద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కగ ముద్రించియున్నారము	...	2	0

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము, కాలికోబైండు	...	2	0
మొల్లరామాయణము, చిన్నసైజు, పెద్దక్షరములు	...	0	10
,, కాలికోబైండు	...	0	14
యయాతిచరిత్రము, పొన్నిగంటి తెలగనార్యప్రణీతము	...	0	12
రసికజనమనోభిరామము, కూచిమంచి తిమ్మకవి	...	0	12
,, కాలికోబైండు	...	1	0
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కని క్రొత్తకూర్పు	...	2	8
రంగరాయచరిత్రము, దిట్టకవి నారాయణకవి	...	0	8
,, కాలికోబైండు	...	0	12
రాఘవపాండవీయము, సటీక, ద్వ్యర్థిప్రబంధరాజము	...	2	0
రాజశేఖరవిలాసము, కూచిమంచి తిమ్మకవి	...	0	8
,, కాలికోబైండు	...	0	12
రామరాజీయము, (నరపతివిజయము) వెంకయ్యప్రణీతము	...	0	12
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు రామభద్రకవి	...	1	4
,, కాలికోబైండు	...	1	10
రుక్మిణీకల్యాణము, టీకాతాత్పర్యసహితము, చక్కనిప్రతి (భాగవతములోనిది)	...	0	6
,, కాలికోబైండు	...	0	8
రుక్మిణీపరిణయము, శుద్ధప్రతి, కూచిమంచి తిమ్మకవి	...	0	8
,, కాలికోబైండు	...	0	12
రుక్మాంగదచరిత్ర (ఏకాదశీమాహాత్మ్యము), ప్రౌఢకవి మల్లన		0	10
,, కాలికోబైండు	...	0	14
లంకావిజయము, (రావణదమ్మీయము) పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవికృతము, టీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	4
,, కాలికోబైండు	...	1	8

		రూ.	అ.
వసుచరిత్ర, సటీక, రామరాజభూషణప్రణీతము, అనేకనూతనాంశములుగల చక్కని క్రొత్తకూర్పు	...	4	0
వసిష్ఠజనకసంవాదము, యామిజాల శేషయ్యకవి	...	0	8
వాసిష్ఠరామాయణము, ద్విపద, తరిగొండ వెంకమ్మ	...	1	4
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము	...	1	4
విష్ణుపురాణము, వెన్నెలకంటి సూరనార్యప్రణీతము, లఘుటిప్పణీసహితము, క్రొత్తకూర్పు	...	2	8
వివేకసింధువు, కొండనార్యప్రణీతము	...	0	12
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవికృతము	...	0	8
,, కాలికోబైండు	...	0	12
విదురనీతి, టీకాతాత్పర్యసహితము, (ఆంధ్రభారతములోనిది)		0	5
వీరభద్రవిజయము, బమ్మెర పోతరాజకృతము	...	0	12
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకమ్మగారిది	...	1	4
వేమనపద్యములు, చక్కనికూర్పు	...	0	6
డిటో బ్రౌనుదొరగారి ఇంగ్లీషుతో	...	1	4
డిటో 2728 పద్యములు, కాలికోబైండు	...	1	12
డిటో తాత్పర్యసహితము, ఇందు గ్రంథవిమర్శ, కవిజీవితము మొదలగునవి చేర్పఁబడినవి, చక్కని క్రొత్తకూర్పు		3	8
వైశ్యపురాణము, శ్రీగురుభాస్కరాచార్యకృతము	...	1	4
శకుంతలాపరిణయము, కృష్ణకవికృతము	...	0	12
డిటో కాలికోబైండు	...	1	2
శతకంఠరామాయణము, క్రొత్తకూర్పు, మర్దనకవికృతము	...	0	10
శశిరేఖాపరిణయము, అప్పప్పకవికృతము	...	0	12
శివలీలావిలాసము, కూచిమంచి తిమ్మకవిప్రణీతము	...	0	6

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
శుకసప్తతి, కదిరీపతిప్రణీతము	...	1	8
శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవిది, క్రొత్తకూర్పు	...	1	0
,, కాలికోబైండు	...	1	6
సమీరకుమారవిజయము, [నూతనముద్రితము]	...	1	4
సప్తమస్కంధము, సాధారణప్రతి [భాగవతము]	...	0	4
డిటో సటీక, చిన్నసైజు	...	1	0
డిటో కాలికోబైండు	...	1	4
సహస్రకంఠరామాయణము, రామావఝ్ఝల కొండయ్యకవిది		0	12
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర వేంకటకవికృతము	...	0	8
సానందోపాఖ్యానము, శ్రీశివరామకవి విరచితము	...	1	0
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక, అనేక నూతనాంశములు చేర్చి చిన్నసైజున ముద్రించినారము, టీక వివరణము మిక్కిలి విపులము. ఈవఱకు ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది. సాధారణప్రతి	...	2	0
సులక్షణసారము, సటీక	...	0	8
,, కాలికోబైండు	...	0	12
హరవిలాసము, శ్రీనాథకవి	...	0	12
,, కాలికోబైండు	...	1	2
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, రామరాజభూషణప్రణీతము, సటీక, విపులమైన పీఠిక విమర్శనలతోనున్నది	...	2	8
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము	...	0	12
,, కాలికోబైండు	...	1	2
హరివంశము, క్రొత్తకూర్పు, ఎఱ్ఱాప్రెగడ	...	3	0
,, మేలుకాగితములు	...	4	0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి.